T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN AŞİRETÇİLİK ANLAYIŞI VE DİNİ TUTUM İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ (AĞRI-PATNOS ÖRNEĞİ)

Mehmet ÖZKAYA

Diyarbakır 2016

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN AŞİRETÇİLİK ANLAYIŞI VE DİNİ TUTUM İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ (AĞRI-PATNOS ÖRNEĞİ)

Mehmet ÖZKAYA

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Pervin DEMİRULUS

Diyarbakır 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum "**Ortaöğretim Öğrencilerinin Aşiretçilik Anlayışı Ve Dini Tutum İlişkisinin İncelenmesi (Ağrı-Patnos Örneği)**" adlı yüksek lisans tezine yönelik çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tez çalışmamın kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

□ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

□ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

□Tezimin …yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

..../..../2016

Mehmet ÖZKAYA

KABUL VE ONAY

Mehmet ÖZKAYA tarafından hazırlanan **"Ortaöğretim Öğrencilerinin Aşiretçilik Anlayışı ve Dini Tutum İlişkisinin İncelenmesi (Ağrı-Patnos Örneği)"** adındaki çalışma, …./…./2016tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**,** Din Sosyolojisi Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Salih AYDEMİR (Başkan)

Doç. Dr. Celal ÇAYIR (Jüri Üyesi)

Yrd. Doç. Dr. Pervin DEMİRULUS (Danışman)

ÖZET

Ortaöğretim öğrencilerin aşiretçilik anlayışları ve dindarlık ilişkisini ele alan bu çalışmada, bu ilişki aşiretçilik anlayışına ve dini tutuma ilişkin ölçekler üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ölçeklerden aşiretçilik anlayışına dair tutum ölçeği araştırmacı tarafından bu çalışmada kullanılmak üzere geliştirilen "Aşiretçilik Anlayışı Tutum Ölçeği'dir. Dini tutumu belirlemek için ise "Ok Dini Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada bu ölçeklerin yanı sıra öğrencilerin bu tutumlarını etkileyebileceği düşünülen demografik bilgi formu da kullanılarak veriler toplanmıştır. Veriler 09.11.2015 – 0.12.2015 tarihleri arasında Ağrı İli'nin Patnos İlçesinde tabakalı örneklemle seçilen biri imam-hatip lisesi olmak üzere toplam 6 lisede 611 öğrenciye uygulanan anketlerden elde edilmiştir. Veriler "tek faktörlü varyans analizi" ve "bağımsız örneklemler T-testi" ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, demografik değişkenler ve aşiretçilik anlayışı açısından değerlendirildiğinde bazı kategorilerde aşiretçilik anlayışına dair tutum ölçeği değerlerinin yüksek çıktığı görülmüştür. Erkek öğrencilerde, İmam-hatip öğrencilerinde, geniş aile yapısına sahip öğrencilerde, baba eğitim seviyesi düşük olan öğrencilerde ve köyde ikamet eden öğrencilerde aşiretçilik anlayışının daha yoğun olduğu görülürken kız öğrencilerde, diğer okullarda eğitim gören öğrencilerde, çekirdek aile yapısına sahip öğrencilerde, baba eğitim seviyesi yüksek olan öğrencilerde ve ilçe merkezinde ikamet eden öğrencilerde aşiret anlayışının daha zayıf olduğu görülmüştür. Demografik değişkenler açısından dini tutumlarda da farklılıklar gözlenmiştir. İmam-hatip öğrencilerinde ve kız öğrencilerde dini tutumun daha yoğun olduğu görülürken diğer okullarda eğitim gören öğrencilerde ve erkek öğrencilerde dini tutumun daha zayıf olduğu görülmüştür. Aşiret anlayışı ve dini tutum ilişkisi arasında ise araştırma örnekleminin bütünü açısından anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak imam-hatip lisesi öğrencilerinin hem dini tutum değerlerinin

hem de aşiretçilik anlayışı tutum değerlerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum bu okulların dini içerikli müfredatının beklediğimizin aksine aşiretçilik anlayışını meşrulaştırma yönünde etkide bulunduğunu düşündürmektedir.

Anahtar Sözcükler:

Aşiret, Aşiretçilik, Dindarlık, Dini tutum, Aşiret aidiyeti, Ortaöğretim öğrencileri

ABSTRACT

In this study discussing the relationship between the concept of tribalism and religious attitude of the secondary school students, this relationship was attempted to be determined through the scales related to the concept of tribalism and religious attitude. Out of these scales, the attitude scale related to the concept of tribalism is the "Attitude Scale on the Concept of Tribalism" developed by the researcher to be used in this study. To determine the religious attitude, however, "Ok Religious Attitude Scale" was used. In addition to these scales, demographic information form, which is thought to possibly affect the attitudes of the students, was also used and the data was collected in the research. The data was obtained from the questionnaires applied to 611 students in 6 high schools, one of which is Imam Hatip high school, chosen with stratified sampling between 09.11.2015 – 0.12.2015 in Ağrı, Patnos. The data was analyzed with "single factor variance analysis" and "independent samples T-test". When the findings were evaluated in terms of demographic variables and the concept of tribalism, it is seen that attitude scale levels of the concept of tribalism were high in some categories. While the concept of tribalism was more intense in male students, Imam Hatip students, students with a large family structure, students whose fathers have a low educational level and students living in villages, the concept of tribalism was lower in female students, students studying in other schools, students with an elementary family structure, students whose fathers have a high educational level and students living in the city center. In terms of demographic variables, there were also differences in the religious attitudes. While religious attitude was more intense in Imam Hatip students and female students, it was lower in the students studying in other schools and male students. There was not any significant relationship between the concept of tribalism and religious attitude in the whole research sample. However, it is seen that Imam Hatip high school students

have high levels both in the religious attitude and in the concept of tribalism. This makes us think that religious curriculum of these schools has an effect on the legitimization of the concept of tribalism contrary to our expectations.

Key words:

Tribe, Tribalism, Piety, Religious Attitude, Tribe Belonging, Secondary education students

ÖNSÖZ

Aşiret aidiyetine dair tutumlar ile dini tutum ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada, nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Psikoloji biliminin alanına giren dini tutum kavramının, sosyoloji ve sosyal psikoloji bilim dallarının üzerindeki sosyal yansımalarını araştıracak olmamız her iki alandan da yararlanmamızı zorunlu kılmıştır. Bu sebeple, geniş bir literatür taraması yapılmış, elde edilen veriler ilgili başlıklar altında açıklanmıştır.

Bu tez çalışması temel olarak dört ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Bilimsel araştırmalarda, bilginin okuyucuya doğru ve anlaşılır bir biçimde aktarılabilmesi için araştırmada kullanılan kavramların doğru tanımlanması gerekir. Kavramların net ve açık bir biçimde açıklanması araştırmanın hedeflerine ulaşmasında etkili bir role sahiptir. Bunun bilinciyle hareket ettiğimiz çalışmamızın birinci bölümünde, tutum kavramına dair gerekli açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. Tutum hakkında açıklama yapılırken tutumu oluşturan öğeler açıklanmış ve gerekli görülen yerlerde ilgili örneklerle konu somutlaştırılarak daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde; Bu bölümde, aşiret kavramına ait çeşitli tanımlardan örnekler sunularak açıklamaya çalışılmıştır. Bu kavram tanımlanırken aşiret olgusunun sosyo-psikolojik boyutu olan dini tutum ile olan bağlantısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; Çalışmamıza ait yöntem ve teknikler, problem ve hipotezler, kullanılan veri toplama araçları, ölçeklerden elde edilen bulgular ve tutum ölçeklerine ait güvenirlik ve geçerlik çalışmaları dile getirilmiştir. Ayrıca "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" diye ifade ettiğimiz ölçek geliştirme çalışmasına ait

bilgiler de yer almaktadır. Ölçek geliştirme çalışmasının bütün aşamaları detaylı olarak açıklanmış ve gerekli tablolar ile desteklenmiştir. Bu bölümde yer alan ölçek geliştirme çalışmasına ait bilgiler, bu alanda araştırma yapmayı amaçlayan araştırmacılar için faydalı olacaktır.

Dördüncü bölümde; Tutum ölçeklerinden elde edilen verilerin değerlendirildiği ve araştırmaya ait hipotezlerin sınandığı bu bölüm, çalışmamızın son bölümünü oluşturmaktadır. Elde edilen veriler, demografik anketlerden elde edilen verilere dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Demografik verilerin bağımsız değişken, tutum ölçeklerine ait verilerin ise bağımlı değişken olarak kabul edildiği değerler SPSS ve AMOS programları aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmam boyunca her türlü desteği gösteren değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Pervin DEMİRULUS'a, çalışmanın yürütülmesinde değerli bilgi ve fikirleriyle bana destekte bulunan Doç. Dr. Celal ÇAYIR ile en zorlu dönemlerde dahi maddi ve manevi varlığı ile beni destekleyen ve beni sabırla karşılayan değerli eşime ve çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet ÖZKAYA

Diyarbakır 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT III
ÖNSÖZ V
İÇİNDEKİLER VII
TABLO LİSTESİ X
ŞEKİL LİSTESİ XIV
KISALTMALAR XV
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4
1.1. KURAMSAL ÇERÇEVE 4
1.1.1. Sosyal Kimlik Kazanımı 8
1.1.2. Tutum ve Tutumlar Arası İlişki 9
1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 18

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI ve TOPLUMSAL AİDİYET 24
2.1. OLUŞUMLARINA GÖRE TOPLUMSAL AİDİYETLER 27
2.1.1. Ulusal Aidiyet 28
2.1.2. Mekânsal Aidiyet 29
2.1.3. Dinsel Aidiyet 31
2.1.4. Etnik Aidiyet 33
2.2. SOSYAL KİMLİK EDİNME ARACI OLARAK AŞİRET 35
2.3. AŞİRET KAVRAMI 36
2.4. ŞEHİR HAYATINDA AŞİRETE BAĞLILIK 42

2.5. AŞİRET ve AŞİRETLERDE SOSYAL YAPI 44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ 48

3.1. PROBLEM ve HİPOTEZLER 48

3.1.1. Araştırmanın Temel Problemleri 48

3.1.2. Araştırmanın Hipotezi ve Varsayımları 49

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM (METOD) ve TEKNİKLERİ 51

3.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI 54

3.4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ ve ÖRNEKLEMİ 54

3.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI 55

3.5.1. Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi 56

3.5.1.1. Ölçek Geliştirmedeki Amaç 56

3.5.1.2. Ölçek Geliştirmede Kullanılan Yöntem 56

3.5.1.2.1. Ölçeğin Geliştirilme Aşaması 57

3.5.1.2.2. Verilerin Analizi 58

3.5.2. Dini Tutum Ölçeği 71

3.5.3. Kişisel Bilgi Formu 71

3.6. UYGULAMA 71

3.7. KULLANILAN ÖLÇME ARAÇLARININ GEÇERLİK VE 72

GÜVENİRLİKÇALIŞMALARI 72

3.7.1. "Ok-Dini Tutum Ölçeği" Geçerlik Çalışması 73

3.7.2. "Ok-Dini Tutum Ölçeği" Güvenirlik Çalışması 78

3.6.3. "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" Geçerlik ve Güvenirlik 79

Çalışması 79

3.8. VERİLERİN ANALİZİ 79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 81

4.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ 83

4.2. AŞİRETÇİLİK ANLAYIŞINA İLİŞKİN TUTUM DEĞERLERİNİN ... 88

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERE GÖRE YORUMLANMASI 88

4.3. DİNİ TUTUM DEĞERLERİNİN BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERE 102

GÖRE YORUMLANMASI 102
4.4. AŞİRETÇİLİK ANLAYIŞINA DAİR TUTUM DEĞERLERİNİN 109
DİNİ TUTUM DEĞERLERİNE GÖRE YORUMLANMASI 109
SONUÇ 115
KAYNAKÇA 125
EKLER 134

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmalarında Kullanılan Test ve Analizler…..…53

Tablo 2: Optik Formdaki İfadelerin Rakamsal Değerlere Çevrilme Şekli…….……59

Tablo 3: Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Dair Veriler……...…60

Tablo 4: Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testi Sonucu…….…...61

Tablo 5: Faktör Analizi Sonrasında Taslak Ölçekten Çıkarılan Maddeler…….…....62

Tablo 6: Faktör Analizi Sonrasında Kalan Maddelerin Faktör Yükleri…….…62

Tablo 7: Faktör Analizine Ait Varyans Tablosu……..…64

Tablo 8: Relative Chi Square Index Tablosu……..……65

Tablo 9: Goodness-Of-Fit ve Adjusted Goodness-Of-Fit Index Tablosu…….....66

Tablo 10: Karşılaştırmalı Uyum İndeksi Tablosu……...…...……67

Tablo 11: Root Mean Square Error of Approximation Tablosu……...….....…67

Tablo 12: Standardize Edilmiş Regresyon Değerleri Tablosu……...….....…68

Tablo 13: Taslak Ölçeğe Uygulanan Güvenirlik İstatistik Tablosu……70

Tablo 14: Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testi Sonucu…….……....…73

Tablo 15: Dini Tutum Ölçeği Matrix[a] Modeli Tablosu……...…...……74

Tablo 16: Faktör Analizine Ait Varyans Tablosu……...74

Tablo 17: Doğrulayıcı Faktör Analizine Ait Toplu Sonuçlar ……75

Tablo 18: Cronbach's Alpha Değerinin Yorumlanmasına Dair Tablo……...…78

Tablo 19: Taslak Ölçeğe Uygulanan Güvenirlik İstatistik Tablosu……79

Tablo 20: Tutum Ölçeklerinin Uygulandığı Örneklem Gruba Ait Tablo……..……81

Tablo 21: Örneklem Grubun Cinsiyet ve Yaşlarına Ait Tablo……83

Tablo 22: Örneklem Grubunun Aile Yapısı ve Kardeş Durumuna Göre Dağılımı…84

Tablo 23: Deneklerin Ailelerine Ait Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılımı……..…85

Tablo 24: Deneklerin Babalarının Mesleklerine Göre Dağılımı……..……..86

Tablo 25: Deneklerin Anne Mesleklerine Göre Dağılımı …….……86

Tablo 26: Deneklerin Baba Eğitim Durumuna Göre Dağılımı …….……87

Tablo 27: Deneklerin Anne Eğitim Durumuna Göre Dağılımı …….……87

Tablo 28: Örneklem Grubunun İkamet Yeri İle İlgili Dağılımı……..…...…88

Tablo 29: Deneklerin Eğitim Gördükleri Okullara Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutumların Varyans Analizi …….……...…90

Tablo 30: Araştırmaya Katılanların Eğitim Gördükleri Okullara Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutumları…….91

Tablo 31: Deneklerin Yaşları İle Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi …….…….……92

Tablo 32: Araştırmaya Katılanların Yaşlarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması…….……..…93

Tablo 33: Deneklerin Cinsiyetlerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri "Bağımsız Değişkenler T-Testi" Sonucu…….……93

Tablo 34: Araştırmaya Katılanların Cinsiyetlerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması……..…..94

Tablo 35: Deneklerin Okudukları Sınıflara Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi ……...…..95

Tablo 36: Araştırmaya Katılanların Okudukları Sınıflara Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması..…….……..95

Tablo 37: Deneklerin İkamet Yerlerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Bağımsız Değişkenler T-Testi Sonucu…….……..…..96

Tablo 38: Araştırmaya Katılanların İkamet Yerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması……..……..96

Tablo 39: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi ……...……...…97

Tablo 40: Araştırmaya Katılanların Aile Gelir Durumlarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması…...…….…..98

Tablo 41: Deneklerin Aile Yapılarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Bağımsız Değişkenler T-Testi Sonucu…….…….……..98

Tablo 42: Araştırmaya Katılanların Aile Yapılarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması…….…….….99

Tablo 43: Deneklerin Baba Eğitim Durumlarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi …….…..….99

Tablo 44: Araştırmaya Katılanların Baba Eğitim Durumuna Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması…….……...…100

Tablo 45: Deneklerin Baba Mesleklerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi …….…...…101

Tablo 46: Araştırmaya Katılanların Baba Mesleğine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması…….…….……101

Tablo 47: Deneklerin Okudukları Okullar İle Dini Tutum Değerleri Arasındaki Varyans Analizi …….……102

Tablo 48: Deneklerin Okudukları Okullara Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması……...…103

Tablo 49: Deneklerin Cinsiyetleri İle Dini Tutum Değerleri Arasındaki T-Testi Analizi ……..……..…104

Tablo 50: Deneklerin Cinsiyetlerine Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması…….……105

Tablo 51: Deneklerin Okudukları Sınıf Seviyeleri İle Dini Tutum Değerleri Varyans Analizi ……...……105

Tablo 52: Deneklerin Okudukları Sınıflara Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması…….……...…106

Tablo 53: Deneklerin Baba Meslekleri İle Dini Tutum Değerleri Arasındaki Varyans Analizi ……..……106

Tablo 54: Deneklerin Baba Mesleklerine Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması ……107

Tablo 55: Deneklerin Baba Eğitim Durumları İle Dini Tutum Değerleri Arasındaki Varyans Analizi ……..……107

Tablo 56: Deneklerin Baba Eğitim Seviyesine Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması ……...…….108

Tablo 57: Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değeri ile Dini Tutum Değeri Arasındaki Korelasyon ……..……109

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Aşiretlerin Çeşitli Şekillerde Sınıflandırılması……..……...39

Şekil 2: Aşiretçilik Anlayışına Dair Taslak Ölçeğin Yapısal Eşitlik Modeli……..…69

Şekil 3: "Ok-Dini Tutum Ölçeği"ne Ait Yapısal Eşitlik Modeli……77

Şekil 4: Ölçeklere ait Korelasyon Grafiği……..…….…….....110

KISALTMALAR

age.	**:**	Adı geçen eser
bk.	**:**	Bakınız
böl.	**:**	Bölüm
bs.	**:**	Baskı, basım
C.	**:**	Cilt
DÜ	**:**	Dicle Üniversitesi
mad.	**:**	Madde
Nu.	**:**	Numara
s.	**:**	Sayfa
S.	**:**	Sayı
yy.	**:**	Yüzyıl

GİRİŞ

Toplumu oluşturan bireyler, mensubu oldukları topluma ait özelliklerden az ve çok etkilenirler. Bireyin kimliği bireysel özelliklerinin yanı sıra sosyal ve kültürel çevresiyle etkileşimi sonucu şekillenir. Birey içinde bulunduğu sosyal çevrenin özelliklerinden az ya da çok mutlaka etkilenir. Bu etki bireyin sosyal çevreyi kabulü, kendini oraya ait hissetmesi oranında güçlenebilir veya zayıflayabilir. Birey aidiyet hissettiği sosyal çevrenin kültürel, örfi, dini, etnik vb. özelliklerinden etkilenir. Bu etkileşimde din belirgin bir öğedir. Toplum düzeni ve tüm kültür alanları din üzerinde etkide bulunduğu gibi din de toplum yaşayışı ve kültürün diğer alanları üzerinde etkilidir.[1] Bireyin kimliği üzerinde önemli etkiye sahip olunan bir diğer öğe ise kişinin kendini mensup gördüğü milleti, etnik kimliği ya da daha dar anlamda bir etnik kimlik aidiyeti olan aşiret aidiyetidir.

Bireyin sosyalleşme sürecindeki kimlik kazanımını etkileyen en temel etmen yakın çevresidir. Bireyin sosyalleşme serüveninin başlangıç yeri olan aile kurumu, aidiyet ve mensubiyet gibi duyguların kazanıldığı ilk yerdir. Kişinin aile fertleri ile olan iletişim ve etkileşimi aidiyet hissi etrafında oluşur ve olgunlaşır. Bu his giderek genişler ve aileden diğer akrabalara, yakın çevreye, topluma ve millete doğru ilerler.

İnsanın aidiyet hissi belli anlam arayışlarına dayanmaktadır. Birey ailesine ve içinde yaşadığı topluma karşı bir aidiyet veya mensubiyet duygusu beslerken bu duyguya belli anlamlar yükler. Örneğin, aşiret aidiyeti anlayışına sahip bir toplumda büyüyen biri aşiretine karşı aidiyet hissederken, sahip olduğu ailesinin geniş bir türü olarak gördüğü bu aşirete değer verir ve bu değeri eylemlerine yansıtır. Bu da bireyin anlam arayışı ile mensubiyet veya aidiyet hissinin iç içe geçmesiyle sonuçlanır. Bireyin aşirete mensup olma duygusu, bireyin tutum ve davranışlarına da yansır.

[1]Hans Freyer, **Din Sosyolojisi,** Turgut Kalpsüz (Çev.),Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2013, s. 98

Bireyin kimliğini oluşturan bir öğe olan aşirete mensup olma gibi etnik aidiyeti onun diğer kimlik aidiyetine ilişkin tutumları üzerinde mesela dinsel aidiyetine bağlı dini tutumları üzerinde etkide bulunabilmektedir. Ya da tam tersi olabilmekte bireyin dini aidiyeti veya bu aidiyete bağlı dini tutumları (dindar oluşu ya da olmayışı) onun etnik aidiyetine bağlı aidiyeti ve bu aidiyetle ilişkili tutumları üzerinde etkide bulunabilmektedir. Bu farklı aidiyetlere ilişkin tutumlar birbiri üzerinde karşılıklı etkide bulunarak birbirini güçlendirmekte veya zayıflatabilmektedirler.

Bu araştırmada dini tutumların aşiret aidiyeti üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bunun için özellikle henüz çok farklı sosyal çevrelerle karşılaşmamış olan daha heterojen bir yapı içinde olan ortaöğretim öğrencileri seçilmiştir. Bu öğrenciler büyük oranda oranın yerel halkının çocuklarıdır. Değişik çevrelerle henüz çok fazla irtibatta bulunmadıklarından doğal aidiyetlerine ait tutumlarını daha rahat ifade edebilecekleri düşünülmüştür. Araştırma için geleneksel bir etnik aidiyet biçimi olan aşiretçilik olgusunun henüz varlığını yitirmediği bilinen Ağrı İlinin Patnos İlçesi seçilmiştir. Bu ilde ortaöğretim okullarında eğitim-öğretim gören öğrenciler örneklem grubu olarak seçilmiştir. Bulgular tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilen toplam 611 öğrenciye uygulanan demografik bilgi formu ve tutum ölçekleri anketlerinden (dini tutum ölçeği ve aşiretçilik anlayışına dair tutum ölçeği) elde edilmiştir. Anket uygulamasında yanlış kodlanan optik formlardan 100 tanesi değerlendirme dışı bırakıldığından toplam 511 anket formu esas alınarak değerlendirme yapılmıştır. Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği, bu tutumu ölçmeye yönelik spesifik bir ölçek örneği bulunamamış olması nedeniyle konuyla ilgili literatürden faydalanılarak bu araştırma için oluşturulmuş geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılarak kullanılmıştır.

Araştırmanın varsayımları hipotezler şeklinde ifade edilmiş ve bu hipotezlere göre araştırma bulguları değerlendirilmiştir. Hipotezlerden bir kısmı doğrulanırken bir kısmı ise doğrulanmamıştır.

Çalışmamızda, dini tutum konusu aşiret aidiyetiyle birlikte ortak bir araştırma konusu halinde ele alınmıştır. Ortaöğretim öğrencilerinin yani gençlerin ya da gençliğin eşiğindekilerin tutumlarını bilmek eğitim ve öğretim çalışmaları açısından

önemlidir. Özellikle öğretmen sirkülâsyonunun yoğun olduğu bu ilçedeki öğretmenlerin çoğunluğunun atamayla ülkenin diğer bölgelerinden gelen ve farklı etnik aidiyetleri olabilen kişilerden oluşması olması bu araştırmanın verilerini önemli kılmaktadır. Bu veriler öğretmenler için daha verimli ve etkin bir ders ortamını oluşturabilmelerini konusunda fikir verici olacaktır.

Yine araştırma bulguları öğrencilerin tutumlarından hareketle kısmen ailelerin ve Patnos'un araştırılan konuya ilişkin tutumları hakkında bir ön bilgi verecektir. Bu yöre halkının aşiret aidiyetini, dini aidiyetine dair tutum ve davranışlarını doğru analiz edilmesine ve doğru öngörülerde bulunulabilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca dinin/dindarlığın bu tutum üzerindeki etkisi bölgede yaşanan sorunlara çözümler üretme açısından izlenebilecek yöntemler hakkında yol gösterici olabilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Sosyalleşme süreci bireyin bir kimlik kazanma sürecidir. Doğumla başlayıp ölümle sona eren bu süreçte birey bir taraftan toplum ile uyumlu bir hal almaya gayret ederken diğer taraftan toplumdaki diğer bireylerden farklı bir bireysel kimlik kazanmaya gayret etmektedir. Sosyal yaşam içinde tüm insanlar bir topluluk/toplum oluşturmalarına rağmen hiçbir birey diğer bir bireyle aynı özelliklere sahip değildir. Her insan kişilik, şahsiyet, karakter, fiziksel yapı, huy, mizaç gibi özellikleri ile diğer bir insandan farklıdır.

Bireyler, ferdi farklılıklarına rağmen, toplumla bütünleşmeyi, toplumla uyumlu bir kimlik kazanmayı, toplumun kendine özgü davranış ve düşünce kalıplarına uygun olarak hareket etmeyi toplumsallaşma sürecinde öğrenmektedir.[2] Toplumsallaşma süreci, bireyin mensubu olduğu toplumun normlarını, değerlerini, tutumlarını kabullenme ve özümseme süreci olarak da değerlendirilebilir. Toplum ile uyum sağlama süreci olan toplumsallaşma sürecinde, kişi içinde yaşadığı toplumun kültürel öğelerini kazanır. Bu kültürel öğelerin kazanılması sırasında, bireyi diğer bireylerden ayıran bireysel kişilik özellikleri kendini gösterir.

Sosyalleşme sürecinde olan bireyin, yaşadığı toplumsal yapıya uyum sağlamak amacıyla iki temel problemin giderilmesi konusunda mücadelede bulunduğunu görmekteyiz. Bunlardan biri "*toplumsal devamlılık problemi"* diğeri ise

[2]Yakup Çoştu, "Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2009, Sayı:3, s.118

"*bireysel gelişim problemi"* dir.[3]Kişi içinde yaşadığı topluma uyum sağlayarak toplumun bir ferdi, bir üyesi, bir mensubu olma yolunda mücadele edip bireysel kimlik edinme gayreti içinde bulunurken diğer taraftan mensubu olmaya çalıştığı toplumun devamlılığını da sağlamakla mükelleftir.

Bireyin toplumla olan etkileşimi sırasında birey, ait olduğu grubunun normlarını, değerlerini, tutumlarını ve karakteristik dilini öğrenirken bireysel kişiliği ve şahsiyeti oluşur ve şekillenir.[4] Birey mensubu olduğu toplumun normlarını, değerlerini, tutumlarını edinirken toplumsal birlikteliğe katkıda bulunmakta ve kültürel devamlılığı sağlamaktadır. Öyle ise bireyin sosyalleşme süreci, hem kişisel hem de toplumsal yönü olan ciddi bir süreçtir.

Toplumsallaşma kavramı bilimsel platformda tartışılmaya başlandığında, bu tartışmaların temel amacını, bireyin toplum/sal'la olan ilişkisini anlama ve açıklama çabaları oluşturmuştur.[5]Bu sebeple sosyal bilimlerdeki her disiplin, araştırılması ve üzerinde düşünülmesi gereken birer konu olarak şu sorulara cevap aramaya çalışmıştır: Birey ve onun davranışı ile toplum arasındaki ilişki nedir ve nasıl gerçekleşir? Bireyin kişiliği nasıl gelişir? Bireyler, kalıtsal etkiler ayrı tutulduğunda, toplumun norm ve değerlerini nasıl benimserler? Bu ve benzeri sorular sosyal bilimlerin çözüm bulmaya çalıştığı ve de güncelliğini de hâlâ devam ettiren konular arasında yer almaktadır.[6]

Birey ile toplum arasındaki etkileşim ve iletişim, sosyal bilimcilerin her zaman ilgi odağı olmuştur. Bireyin toplumsal varlığı, toplum ile olan iletişimi ve sosyalleşmesi süreci farklı kuramlar ortaya konularak açıklanmaya çalışılmıştır.

Sosyolojik kuramlarda bireyin kimlik edinme ya da toplumsal aidiyet geliştirmede özgürlüğü konusu tartışmalıdır. Bir kısım sosyal bilimci bireyin kimliğinin oluşumunda bireyin içinde bulunduğu yapının çok önemli olduğunu bireyin ona verilen belli kalıplar çerçevesinde kimliğin giydirildiğini öne

[3]Viktor Gecas, "Socialization", **Encyclopedia of Sociology**, ed. Edgar F.Borgatta, Rhonda J. V. Montgomery, Vol: 1, Macmillan Reference, Newyork,2000, s. 2855.
[4] Çoştu, a.g.e., s.120
[5]Jenna St. Martin, "Socialization": the Politics and History of a Psychological concept, 1900-1970, **Unpublished Masters Thesis**, Wesleyan University, Connecticut, 2007, s. 51
[6] Çoştu, a.g.e., s.121

sürmektedirler. Bireyler bu kalıplara uyan pasif varlıklardır.[7] Diğer bir kısım sosyal bilimci ise kimliğin oluşumunda bireysel eylemin önemine dikkati çekerek bireyin gözleri kapalı bulunduğu topluma kültüre teslim olmadığını bireyin toplumu dikkate aldığını ancak kendi kimliğini inşa ettiğini öne sürerler.[8] Antony Giddens gibi kuramcılar ise yapının bireyi ya da bireyin kimliğini şekillendirirken aynı anda insan eyleminin de yapıyı oluşturduğunu öne süren görüşleri de söz konusudur.[9]

Georg Simmel, bireyin toplumsallaşması hususunu ifade ederken daha çok grup oluşumu süreciyle ilgilenmiştir.[10] Simmel, bireyin toplumsallaşması hususunu ifade ederken daha çok grup oluşumu süreciyle ilgilenmiştir. Simmel'a göre toplum, etkileşimle birbirine bağlanan bireylerden meydana gelirken, aile, din, ekonomik kuruluşlar gibi kurumlarda böylesi bir etkileşimin toplumsal içeriğinin büründüğü biçimleri oluşturmaktadır. Ona göre, bireylerarası etkileşim ortadan kalkarsa o zaman toplum da var olamaz.[11] Simmel'in toplumsallaşma sürecine bakışını incelediğimizde; bireysel gelişim ve değişimden ziyade toplumsal yapılanmaların değişimi üzerinde durduğunu görmekteyiz.

Bireyin toplumsal yapı içindeki var oluşu, değişimi, etkileşimi gibi hususlar farklı bilim adamları tarafından farklı kuramlar ile ifade edilmiştir. Freud ve Piaget tarafından öne sürülen psikanalitik kuram, sosyalleşme sürecinde çocuğu temel almaktadır. Freud toplumsallaşmada id, ego ve süper ego kavramlarını temel alır. Ona göre çocuk kalıtımsal olarak birçok özelliği doğuştan getirir ve doğumundan sonra, önce anne ve babasının daha sonra da diğer çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenir.[12] Freud, bireyin toplum içindeki sosyal davranışlarını açıklarken biyolojik unsurları açıklayıcı ana unsur olarak kullanmıştır. Ona göre, birey id, ego ve süper ego üçlemi arasındaki etkileşim sonrasında çıkan karara göre sosyal davranışlarını

---

[7]Ruth A. Wallace ve Alison Wolf **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**.Leyla Elburuz, M. RamiAyas (Çev.),Punto Yayıncılık, İzmir 2002. s. 282-283

[8] Wallace, a.g.e., s.254

[9] Anthony Gidden, **Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki**, Ümit Tatlıcan (Çev.), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005,s. 577

[10]Franklin Henry Giddings, **The Theory of Socialization: A Syllabus of Sociological Principles**, MacMillan Co., Ltd.,, London, 1897

[11] Martin, a.g.e., s. 20

[12] Mahmut Tezcan, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi Eğitim FakültesiYayınları, Ankara1997, s.49

sergiler. Freud'un teorisine göre insanı etkileyen bu üçlü yapı birbirinden bağımsız tek başına çalışamaz. İd, biyolojik arzu ve dürtüleri içerirken ego, akıl ve sağduyuyu temsil eder. Ego çevreyle etkileşim sonucunda ortaya çıkar. Süper ego ise çocukluk döneminde, büyüklerle etkileşim sonucunda gelişir ve toplumsal yasakları içerir.[13]

Kroeber, Malinowski ve Edward Sapir gibi antropologlar, toplumsallaşma sürecinde toplum kültürünün bireye, bireyin kalıtımsal kişilik oluşumunun da etkisi ile aktarıldığı görüşünü savunmuşlardır.[14] Bu antropologların öncülüğünü yaptığı kültürleştirme kuramı diye ifade edilen kuramda, bireyin sosyalleşmesi açıklanırken kültürlenme süreci esas alınmıştır. Bu kurama göre birey içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu kültürü öğrenir ve öğrendiği kültürel değer ve bilgileri davranışlarına yansıtır. Bu kuramda sosyal öğrenme yolu ile edinilen davranışlar açıklanırken kısmen kalıtımsal etmenlere de ağırlık verilmiştir.

Watson tarafından geliştirilen öğrenme kuramı olarak bilinen bu yaklaşıma göre; bireyin sergilediği davranışlar, çevresindeki olay, olgu, nesne ve objelerle iletişimi sonrasında geliştirdiği, çoğunluğu koşullanmaya dayalı davranışlardır. Birey toplumda belli bir davranış sergilerken bu koşullanmalardan soyutlanamaz. Bireyin sosyalleşme süreci bu davranışlar etrafında şekil alır. [15]

Bireyin sosyalleşmesi ile ilgili ortaya konulan kuramlara baktığımızda; kişinin, toplum ile sürekli iletişimi olan bir benlik olarak ifade edildiğini görmekteyiz. Kişinin sosyalleşmesi kuramsal olarak ifade edilirken her birey bağımsız bir kişilik olarak görülmekte ve buna göre bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu nazarla baktığımızda bireyin sosyalleşmesinin aslında bir sosyal kimlik kazanma süreci olduğunu görmekteyiz.

Bu araştırmada bireyin kimlik edinme ve aidiyetler oluşturma tutumlar edinme sürecinde bireyi çevreleyen sosyal yapının büyük bir öneme sahip olduğu düşünülmekle birlikte bireyin bireysel eyleminin de etkili olabileceği bireyin tercihte bulunma özgürlüğü olduğu da göz ardı edilmemiştir.

---

[13] Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Ekin Yayınları, Bursa 2006, s.116
[14] Tezcan, a.g.e., s. 50
[15] Tezcan, a.g.e., s.50

1.1.1. Sosyal Kimlik Kazanımı

Sosyal kimlik bireyin içinde bulunduğu gruplardaki üyelikleriyle alakalı olarak ortaya çıkan ırki, dini, siyasi, mesleki kimlikler gibi kimlikleridir.[16]Sosyal kimlik, toplumsal cinsiyet ve sınıf belirlemelerinde kullanılan bir kavram olup, bireyin sosyal durumunu ifade eder. [17]Bireysel kimlik ise bireyin kişisel olarak biricik olma duygusuna dayanan şahsi kimliğidir ve bireyin psikolojik, zihinsel, bedensel olarak özel vasıflarına işaret etmektedir.[18]

Yaşadığı toplumda kendine ait bir yer bulma mücadelesi veren birey, sosyal kimlik kazanma eğilimi içindedir. Birey, bir taraftan yaşadığı topluma ait değer, norm, kültür gibi etmenleri özümsemeye çalışırken diğer taraftan bu özümsemeleri kendine ait bir hale getirerek bireyselleşme temayülü içindedir. Bu sebeple kişinin kazandığı sosyal kimliğine ait unsurlar, sosyalleşmesinin belirtileridir. Bireye bu nazarla bakan sosyal bilimciler, kişi ile kişinin sahip olduğu sosyal kimliğini bir bütün kabul etmişlerdir.

Sosyal kimlik, "bireyin, kendisi için duygusal ve anlamlı olan bir sosyal gruba üyeliğine ilişkin bilgisidir.[19]Birey mensubu olduğu sosyal grup içinde kendine ait bir kimlik kazanımı yoluna gider. Bu sebeple sosyal kuramcılar sosyal kimlik kavramını tanımlarken bireyin sosyal kimliğini yaşadığı sosyal çevre ile beraber değerlendirirler.

Sosyal Kimlik Kuramı; bireyin üyesi olduğu sosyal grupların, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını belirlemede önemli bir etkisinin olduğunu öne sürer, kısacası bu kuram, sosyal kimliğin bireyin ait olduğu gruplara bağlı olarak geliştiğini öngörmektedir.[20]

---

[16]Asım Yapıcı, **Dini Kimlik ve Önyargı: Biz ve Onlar,** Karahan Yayınları, Adana 2014, s.52
[17] Muhittin Aşkın, "Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2007, s. 214
[18] Yapıcı, a.g.e., s.56
[19] H. Andaç Demirtaş, "Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar", **İletişim: Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2003, s. 132
[20] Aşkın, a.g.e., s. 214

Bireyin mensubu olduğu sosyal gruplarda olumlu özellikler arttıkça bireyin olumlu bir sosyal kimlik kazanma ihtimali artar. Toplumsal yapılanmalardaki olumsuzluklar bireyin sosyal kimlik kazanımı sürecini yavaşlatır.

Bireyin sosyal kimlik kazanımı, toplumun kültürel yapısı ile de bire bir bağlantılıdır. Bireyin yaşadığı toplumdaki kültürel katılık ve esneklikler, bireyin sosyal kimlik kazanımı süreci üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir.

Kültürün, kimliklerin temel belirleyicisi olduğu düşünüldüğünde kültürün katılığı ve esnekliği, kimliğin katılığı ve esnekliğini doğurmaktadır. Kültürün tanımına bağlı olarak farklı aidiyetler ön plana çıkmakta, kimlik de bu unsurlara göre şekillenmektedir.[21]

1.1.2. Tutum ve Tutumlar Arası İlişki

İçinde bulunduğu çevre ile sürekli etkileşim ve iletişim halinde olan insanın davranışlarının şekillendirilmesinde pek çok faktörün etkili olduğu bilinmektedir. Zaman, mekân, coğrafi çevre, zihniyet dünyası, sosyokültürel normlar, din, ekonomi, eğitim gibi faktörler bunda etkindir. Bu ögeler aynı zamanda bireyin tutumları üzerinde de büyük etkide bulunmaktadır.[22]

Bireylerin etrafındaki eşya ve olaylara, iyi, kötü, caiz ve yasak, yüksek ve aşağı, güzel ve çirkin şeklinde önce kavramlar edinerek yaklaşması, onları açık ve net olmasa bile tanımaya çalışması, zamanla eşya ve olaylar karşısında tavırlarını tespit eder. İçinde yaşadığı toplum her insana bunları telkin eder. Bu telkinler sonucu kazanılan bilgileri insan benimseyerek "Artık ben böyle düşünüyorum, kanaatime göre, düşünceme göre bu konu böyledir." demek durumuna gelir. Sanki toplumdan aldığı telkinlerle ulaştığı fikirler kendi fikirleriymiş gibi benimser, savunur. O fikir ve düşünceyle bütünleşmiş olur. Toplum kendi kanaatlerini, değer yargılarını bireylere kazandırmış olur. Birey, içinde bulunduğu toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelir. Bütün tutum ve davranışlarını, toplumun tayin ettiği ölçülere göre tespit

[21] Aşkın, a.g.e., s. 215
[22] Aslantürk, a.g.e, s.148-154

etmeye çalışır.[23]İnsanın çevresine intibakta gösterdiği faaliyetlerin araştırılması, bunların meydana geldiği sosyal ortamın tespiti bir gereklilik halini almıştır.[24]

Belirli koşullar altında bireylerden beklenen eylem ve tutumları gösteren, onlara uyma ve uymanın sonuçlarını belirten kurallar olarak bilinen toplumsal normlar,[25] bireyi bir takım kurallara yönlendirir. Bireyin toplumsal alanda tutumlarını en çok etkileyen husus grup normlarıdır. Kişi, kendini içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu normlara göre hareket etmek ve davranışlarını bu normlara göre belirlemek zorunda hisseder.[26] Kişi, toplumun belirlediği toplumsal normlara uymak amacıyla bir takım yeni davranışlar geliştirir. Bu davranışlar zamanla bazı tutumların gelişmesine sebep olur.

Kişinin kendisini içinde bulunduğu grubun veya toplumun normlarına uyma konusunda zorunlu hissetmesinin temel sebebi toplum tarafından kendisine verilmiş bir rolün olmasıdır. Bu role göre grupta veya toplumda yer edinmiştir. Ya bu normlara uygun bir davranış gösterir veya bulunduğu grup/toplumdan uzaklaşır.

Bütün bilimsel alanlarda olduğu, gibi sosyal bilimlerde de belli kavramsal ifadeler bulunmaktadır. Araştırmacı bir konu hakkında çalışmasını yürütürken belli kavramlar yoluyla fikir ve düşüncelerini daha rahat ve daha anlaşılır ifade edebilmektedir. Kavramlar nesnelerin, olayların, olguların ya da süreçlerin ortak özelliklerini yansıtan ve bir ortak isim altında toplayan zihinsel tasarımlardır. Bunlar toplumsal olguların analizi, gözlemlenip sınıflandırılması, açıklanması ve bu şekilde daha genel önermelerin kurulabilmesine yarayan terminolojik araçlardır.[27]

Bilimsel araştırmalarda, bilginin iletilmesinde kavramlara ortak anlamlar verilmesi ve araştırmanın başkalarınca aynı biçimde tekrarlanabilmesi için kavramların tanımı net ve açık bir şekilde yapılmalıdır.[28]Bu nedenle temel

[23] Ayhan, a.g.e., s.127
[24] Halis Ayhan, **Eğitim Bilimine Giriş**, Şûle Yayınları, İstanbul 1997, s.126
[25] İnceoğlu, a.g.e., s.24
[26]Aslantürk, a.g.e., s.160
[27] Vejdi Bilgin, **Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş**, Emin Yayınları, Bursa 2014, s.11
[28] Adnan Erkuş, **Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci,** Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s.48

kavramları doğru bir biçimde açıklamak ve bunları tanımlamak gerekli görülmektedir.

Psikologlar bireyi temel birim olarak kabul edip toplumu bireyin davranış veya içgüdüleriyle açıklarken, sosyologlar toplumun birey üzerindeki etkisini vurgularlar ve grubu bireylerin toplamından farklı bir varlık ve araştırma birimi olarak kabul ederler.[29] İster psikolojik alanda ister sosyolojik alanda ele alınsın, insan her alanda etkileşim ve iletişim halinde olan bir varlıktır. Etrafındaki olaylar, olgular, nesneler ile etkileşim ve iletişim halinde olan insan bir yönüyle öğreten konumundayken diğer taraftan öğrenen konumundadır. Bu etkileşim ve iletişim ağında insanın davranışları ve algıları şekil alır. Sosyal davranışlarımız tutumlarımızdan bağımsız değildir. Bireyin sahip olduğu tutumları davranışlarına yansımaktadır.

Davranışlar üzerinde bu denli etkili olan tutumlar, sosyal psikologlar tarafından önemli bir ilgi alanı olmuştur. Davranış bilimciler, özellikle de sosyologlar, sosyal psikologlar, psikologlar ve hatta siyaset bilimciler tutumu tanımlarken kendi ilgi alanlarına ilişkin öğeleri öne çıkarma eğilimi göstermişlerdir.[30]Birçok sosyal psikoloğun farklı kuramsal yaklaşımlardan hareket ederek tutumları farklı şekillerde kavramlaştırdıklarını görüyoruz.[31] Tutumların farklı şekillerde kavramlaştırılması beraberinde farklı tanımlamaları getirmektedir.

Yıllardır, tutum kavramı bilimsel camiada çok farklı tanımlarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Allport yapılan tanımlar ile ilgili yaptığı çalışmasında bu tanımlardaki ortak yanları bir araya getirerek tutumun üç önemli özelliğini ifade etmeye çalışmıştır. Bu çalışmaya göre Allport tutumu; (a) tecrübe ile organize edilen, (b) tutumu bağlı olduğu bütün durumların ve objelerin varlığında harekete geçen (c) olumlu ya da olumsuz tepkiler için hazırlanma veya hazır olma olarak açıklamaktadır.[32]M.B. Smith'e göre ise; "Tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir

[29] Nuran Hortaçsu, **Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler**, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s.12
[30] Metin İnceoğlu, **Tutum Algı İletişim**, İyi İşler Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul 2010, s. 8
[31] Çiğdem Kağıtçıbaşı ve Zeynep Cemalcılar, **Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınevi, İstanbul 2014, s.129
[32] L.W. Anderson, " Attitudes and Their Measurement", **Educational Research, Methodology and Measurement. An International Hanbook,** Ed. John P. Keèves. New York: Pergamon Press

psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir."[33] diyerek tutum hakkındaki görüşlerini tanımsal olarak özetlemeye çalışmıştır.

Güvenç, tutumu; "Kişinin sosyal çevresinde ve yaşantılarında yer alan belli olay ve olgular karşısında, geliştirdiği ve gerçekleştirdiği psikolojik örgütlenmenin kişinin kendi davranışlarını etkileyen bölümüdür." diye ifade etmiştir.[34]Bu tanımında Güvenç, tutumun oluşumunda çevresel etkenleri ifade ederek tutum ile tecrübe arasındaki ilişkiye dikkatimizi çekmiştir. Ayrıca, tutumun sonradan kazanıldığı bilgisini de bu tanımdan çıkarmamız mümkündür.

İnceoğlu, " Tutum, bireyin kendine ya da çevresindeki herhangi bir toplumsal konu, obje yada olaya karşı deneyim, motivasyon ve bilgilerine dayanarak örgütlediği bilişsel, duygusal ve davranışsal bir tepki ön eğilimidir."[35]diyerek birey ile çevresel öğeler arasındaki etkileşim ve iletişim durumuna dikkatimizi çekmiştir. Bu tanımda da belirtildiği üzere bireyin çevresinde olan ve bireyin etkileşim ve iletişim halinde olduğu etmenler toplumsal bir konu, obje ya da olay olabilmektedir. Söz konusu olan toplumsal konu bir birey, bir ürün ya da bireyin yarattığı eser olabilir.[36]

Özgüven," Tutum; bireylerin belirli bir kişiyi, bir grubu, kurumu veya bir düşünceyi kabul ya da reddetme şeklinde gözlenen, duygusal bir hazır oluş hali veya eğilimidir."[37]diyerek tutumların bireyin sevmek, sevmemek, hoşlanmak, nefret etmek gibi duygusal öğeleri üzerindeki etkisine dikkatimizi çekmektedir. Tutum hakkında yapılan diğer belli başlı tanımları şöylece ifade etmek mümkündür;

1988, s.421-426

[33]M.B. Smith "Attitude Change", **International Encyclopedia of the Social Science**, Crowell Collier and Mac Millian, 1968, ss. 458-467

[34] Bozkurt Güvenç, "Değerler, Tutumlar ve Davranışlar," **Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem**, Der.: Ruşen Keleş. Ankara: TODAİE Yayınları, 1976, s.152

[35] İnceoğlu, **Tutum Algı İletişim**, Verson Yayıncılık, Ankara 1993, s.15

[36] Ezel Tavşancıl, **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi**, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. LTD. ŞTİ., Ankara 2014, s.70

[37] İbrahim Ethem Özgüven, **Psikolojik Testler**, PDREM Yayınları, Ankara 1994, s.336

- "Tutum; bireylerin, farkında oldukları bir nesne ile ilgili değerlendirmelerini içerir."[38]
- "Tutumlar bir objenin olumlu veya olumsuz değerlendirilmesidir."[39]
- "Tutumlar çeşitli objelerin bellekte saklı tutulan değerlendirmeleridir."[40]

Tutumlar doğuştan gelmez, sonradan yaşanarak kazanılır. Birey toplumsallaşırken kültürel olarak kazanır. Diğer bir anlatımla tutumlar, yaşantılar yoluyla öğrenilmiştir. Tutumlar anlık değillerdir, belli bir süre devamlılık gösterirler. Yani bireyler yaşamlarının belli dönemlerinde aynı düşünceye sahip olurlar. Tutumlar, birey ve obje arasındaki ilişkide bir düzenlilik olmasını sağlarlar. Öğrenme süreci içinde derece derece biçimlendiğinden, insanın çevresini anlamasına da yardımcı olurlar. İnsan-obje ilişkisinde tutumların belirlediği bir yanlılık ortaya çıkar. Birey bir objeye ilişkin bir tutum oluşturduktan sonra ona yansız bakmaz. Bir objeye ilişkin olumlu ya da olumsuz bir tutum oluşması, ancak o objenin başka objelerle karşılaştırılması sonucu mümkündür. Kişisel tutumlar gibi toplumsal tutumlar da vardır. Toplumsal tutumlar; toplumsal değer, grup ve objelere yönelik tutumlardır. Tutum bir tepki şekli değil, daha çok bir tepki gösterme eğilimidir. Bir başka değişle, tutumlar tepkide bulunmaya ilişkin bir eğilimdir. Tutumlar olumlu ya da olumsuz davranışlara yol açabilir.[41]

Yukarıda ifade edilen açıklamalardan anlaşılacağı üzere tutum, bireyin çevresi ile etkileşimi sürecinde etkin bir role sahiptir. Kısaca bir durum, olay, nesne ya da kişi karşısında belli bir tavır ortaya koymaya, davranış göstermeye hazır olma durumu olarak bilinen tutum ile bireyin kişilik özellikleri, içinde yer aldığı toplumsal ve kültürel çevre, toplumsallaşma süreci, bilgi birikimi ve yaşam deneyimleri arasında yakın bir ilişki vardır.[42]İnsanlar, davranışlarının sonuçları hakkında önceden düşünürler, seçtikleri bir sonuca ulaşmak için bir karara varırlar ve bu kararı

[38]A.R.Pratkanis ve A.G., Greenwald, "A Sociocognitive Model of Attitude Structure and Function", **Advances in Experimental Social Psychology**, 1989, ss.245-285

[39]M.P. Zanna, veJ.K., Rempel, Attitudes: A New Look at an Old Concept. D. Bar-Tel ve A.W.Kruglaski (Ed.), **The Social Psychology of Knowledge**, Cambridge University Press, Newyork 1988, ss. 315-334

[40]C.M. Judd, Ryan, ve C.S., Park, B., "Accuracy in the Judgment of İn-Group and Out-Group Variability", **Journal of Personality and Social Psychology**,Cilt No.(61),ss. 366-379

[41] Tavşancıl, a.g.e., s. 72

[42] İnceoğlu, a.g.e.,s.8

uygularlar. Bu durum davranışların bir niyet sonucu ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu niyet, önceden düşünülmüş olan sonuca ulaşmaktır. Buna göre bir davranışı belirleyen doğrudan tutum değil, niyettir. Tutum niyeti, niyet de davranışı etkiler.[43]

Tutumlar her ne kadar davranışlar üzerinde direk bir etkiye sahip olmasa da davranışların belirlenmesinde önemlidir. Bireyin davranışlarına bakarak tutumları hakkında bir takım çıkarsamalar yapılabilir. Fakat tutumlar bağımsız olarak direk gözlemlenebilen bir özellik taşımazlar. Yani; tutumun direk gözlemlenebilen bir özellik olmadığını, ancak bireyin gözlenebilen davranışlardan çıkarsama yapılarak o bireye atfedilen bir eğilim olduğunu görüyoruz.[44] Bu duruma bir örnek verecek olursak evine yakın olduğu halde ve ihtiyaç duyduğu malzemeler olmasına rağmen farklı bir aşirete mensup birine ait (A) maketinden alışveriş yapmayarak, evinden uzakta bulunan, kendi aşiretine mensup bir bireye ait(B) marketinden alışveriş yapan bir kişi hakkında, aşiret aidiyetine karşı olumlu bir tutuma sahiptir denilebilir. Çünkü bu kişi iki market arasında bir tercih yapmış ve kendi aşiretine mensup birinin marketinden alışveriş yapmayı uygun görmüştür. Bu davranış bireyin aşiret aidiyetine dair tutumunun bir dışavurumudur. Bu birey tercihte bulunurken kendi aşiretinden olan birini tercih etmiştir. Aşiret aidiyetine dair herhangi bir tutuma sahip olmasaydı normal şartlarda kendine yakın olan marketi tercih etmesi beklenirdi.

Bu psikolojik objeler aynı olmasına rağmen herkes için aynı anlamı taşımayabilirler. Örneğin; Hasan, babası tarafından doğum gününde kendisine hediye edilen kalem ile yazı yazmaktan çok hoşlanır ve yazı yazarken her zaman bu kalemi kullanmak ister. Hasan bu kalem ile yazı yazarken daha güzel yazı yazdığına inanır ve bunu sürekli dile getirir. Aynı marka kaleme sahip olan arkadaşı Ömer için bu kalemin diğer kalemlerden herhangi bir farkı bulunmamaktadır. Bu durumda Hasan için kalemi, psikolojik bir obje olmaktadır. Ama Ömer için kalemin diğer kalemlerden herhangi bir farkı yoktur. Yani kalem Ömer için psikolojik bir obje

[43] Kağıtçıbaşı, **" Günümüzde İnsan ve İnsanlar"**, Evrim Yayınevi, İstanbul 2013, s. 124
[44] Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.130

değildir. Demek ki, herhangi bir şey bir birey için bir tutum objesi olduğu halde, başka bir birey için olmayabilir.[45]

Bir birey için her şey psikolojik obje olabilir. Örneğin; sevdiği kimseler, nefret ettiği kimseler, yeni taşınan komşu, oturduğu ev, milliyetçilik, aile planlaması, hızlı nüfus artışı, iş arkadaşları, vb. gibi. Bunlara ve etrafındaki başka pek çok şeye karşı bireyin belirli tutumları olabilir.[46]

Psikolojik objelere karşı birey, üç farklı tepki ortaya koyabilmektedir. Bunlar davranışsal, duygusal ve bilişsel tepkilerdir.[47] İnsanın objelere karşı ortaya koyduğu bu tepkiler aynı zamanda bireyin tutumunu oluşturan öğelerdir. Başka bir deyişle bir kişinin psikolojik objeye karşı ortaya koyduğu tutumları temel üç öğeden oluşmaktadır. Bu öğeleri açıklamak, tutum kavramının daha iyi anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır.

Etrafındaki olay, olgu, nesnelerle etkileşim halinde olan insan bu objelere karşı belli bir tutum geliştirir. Bu tutumlar bazen zihinsel bir süreç izlerken bazen duygusal boyutta kalabilmekte, bazen de davranış boyutuna yansımaktadır. Bu yansımalar bireyin ortaya koyduğu tutumuna ait özelliklerdir.

Bilişsel özellik; olaya veya nesneye ilişkin bilinçli olma durumu olup kişinin inandığı fikirlerden, sahip olunan her türlü bilgi, düşünce ve inançlardan oluşmaktadır. Duyuşsal özellik; olaya veya nesneye ilişkin kişinin hissettiği özellikleri kapsamaktadır. Davranışsal özellik ise; olaya veya nesneye gösterilen davranışlardır. Yani, belirli durumlarda veya olaylarda harekete geçirici eğilimlerdir. Bu davranış eğilimleri sözler ya da diğer hareketlerden gözlemlenebilir.[48]Bir başka deyişle, tutumlar doğrudan gözlenemez, ancak bireyin diğer davranışları ile davranışa hazırlayıcı eğilim olarak açığa çıkmaktadır.[49]

---

[45] Ersan Fazıl Çöllü ve Yunus Emre Öztürk, "Örgütlerde İnançlar – Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Konya, s.378

[46] Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.131

[47] C. T., Morgan, **Introduction to psychology**, New York: McGraw-Hill 1961, 2nd Edition.

[48] İnceoğlu, a.g.e., s.25

[49] Mehmet Fuat Turgut, **Eğitimde ölçme ve değerlendirme metotları**, Yargıcı Matbaası, Ankara 1995, s.154

Tutuma ait öğeler kendi aralarında bir paralellik ve bir uyum gösterirler. Davranışsal (eylemsel), duyuşsal (duygusal) ve bilişsel (zihinsel) öğeler birbirinden bağımsız değildir. Oluşturucu öğeleri açısından ele alındığında tutum, söz konusu üç öğenin kendi aralarındaki örgütlenmeleri sonucunda ortaya çıkan bir duruş, tavır alıştır.[50] Bu üç öğe yerleşmiş ve güçlü tutumlarda kendini belirgin olarak gösterirler. Ama gelişmemiş zayıf tutumlarda bu öğelerin bazıları gizil kalabilmekte veya dışarıdan gözlenememektedir.

Tutuma ait öğeler arasında bir paralellik ve bir uyum olması beklenir. Fakat bazı psikologlar ve sosyal psikologlar tutuma ait öğeler arasında bir uyum ve paralelliğin oluşunu bir zorunluluk olarak görmemişlerdir. Bununla birlikte, tutumların düşünce, duygu ve davranış eğilimi öğelerinden oluştuğu tezini sorgulamışlardır ve bazı araştırmalarda, tutumun var olabilmesi için bu öğelerin hepsinin birden var olması gerekmediği ortaya konulmuştur.[51]

Allport'un tutum değişimine yönelik ortaya koyduğu tespitleri burada vurgulamak konunun özetlenmesi adına faydalı olacaktır. Allport tutumların oluşumu ve değişimi hakkında temel dört şart ortaya koyarak bu şartların oluşması durumunda tutumların değiştiğini ifade etmektedir. Bu şartlar; *Allport'a göre birinci koşul:* aynı tipten olan deneyimlerin artmasıdır. Aynı konuda çeşitli deneyimlerin birikmesi sonucu insanda o konu ile ilgili tutumlar oluşur. *İkinci koşul:* bireyselleşme (individuation), farklılaşma (diffrentiation) ve ayrılma (segragation) gelir. Birinci koşulla biriken deney böylece desteklenir. Tutum özelleşir ve belli bir tutum, benzerlerinden ayrılır. *Üçüncü koşul:* kuvvetli bir etkileyici veya dramatik bir deneyin meydana gelmesidir. Örneğin; uzun boylulardan nefret eden birisinin hayatını uzun boylu birisi kurtarmışsa kişi uzun boylulara karşı olumlu bir tutum geliştirebilir. *Dördüncü koşul:* Tutumlar ana-babayı, öğretmenleri, arkadaşları ve benzerlerini taklit yolu ile yani, hazır olarak elde edilir.[52]

---

[50] Metin İnceoğlu, **Tutum Algı İletişim**, Beykent Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 20
[51] Kağıtçıbaşı, a.g.e., s. 132
[52] İnceoğlu, "**Güdüleme Yöntemleri**", Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları:4, Ankara 1985, s.15

Allport tutumların oluşmasını belirten bu dört koşuldan hangisinin daha önemli olduğunu söylememekle beraber son koşulun diğerlerinden daha önemli olduğu söylenebilir. Allport bu konuda verdiği bilgi ile görüldüğü gibi sorunu gayet yalın olarak ele almaktadır. Görüldüğü gibi tutumların oluşumunda hem sosyal yapıya ilişkin öğeler hem de bireysel öğeler rol oynamaktadır.

Tutumların değişimi konusunda yapılan birçoğu çalışma belli kuramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Psikoloji, sosyoloji gibi alanlarda yapılan çalışmaların bir meyvesi olan kuramlar, tutum değişimine yönelik faydalı ve isabetli bilgileri bize sunmaktadırlar. Tutumlara, özellikle tutum değişimi sorununa eğilen çeşitli araştırmalar, farklı kuramsal yaklaşımlar ortaya koymuşlardır.[53]

Bu kurama göre kişi, bir tutumu belirli bir nedenle geliştirir, yani tutum onun bir gereksinimini karşılar. [54] Bu kuramlarda tutumların bireyin birtakım amaçlarına hizmet ettikleri, diğer bir anlatımla bireyin gereksinimlerini karşılamada araçsal oldukları belirtilmektedir.[55] Kişinin ortaya koyduğu davranışları, belli bir çıkar gözetilerek geliştirilen tutumunun yansımasıdır. Yani bireyin sahip olduğu tutumları belli bir menfaat gözetilerek geliştirilmiştir.

Bu yaklaşımda, birey kendisi için gördüğü psikolojik işlev ya da sağladığı yararı düşünerek ilk tutumunu seçer ya da yeni bir tutuma geçer. Birey amacına ulaşmada o tutumu araç işlevi gördüğü için benimseyebilir.[56]

Tutumların işlevlerine dair kuramlarda tutumların işlevi dört ana başlık üzerinden değerlendirilmektedir. Bunlar; 1. *Araçsal İşlev*: Araçsal işlev kuramını savunan araştırmacılara göre, bireyin tutum gelişim ve değişimleri, en az zarar ve en fazla kâr hesabına dayalıdır. 2. *Benlik Koruyucu İşlev*: Bu işlev, kişinin kendisinde görmek istemediği bir öz algılama anlayışından uzaklaşma eğilimidir.[57]3. *Değer İfade Edici İşlev*: Bu kuramı savunanlara göre, kişinin sahip olduğu tutumları, daha

[53] Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.159
[54] Kağıtçıbaşı. a.g.e., s.160
[55] İnceoğlu, a.g.e.,s.133
[56] Nilgün Köklü, "Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,** Cilt No.28, Sayı 2, s.84
[57] Bu konu ile ilgili daha kapsamlı bilgi için bkz. D. Katz - 1 . Sarnoff - G. M. McClintock, **Ego-Defense and Attitude Change**. Der: R. V. Wagner - J. J .Sherwood,op. cit., S. 40-55.

önceden edinmiş olduğu değerlerinden ve inançlarından bağımsız değildir. Kişi değerlerine uygun olan tutumları savunarak buna göre davranış sergiler. 4. *Bilgi İşlevi*: Tutumların bilgi işlevi, insanın bilgi edinme ve bu bilgiyi esasta kargaşa halindeki çevreye anlam verecek şekilde örgütleme gereksinimine dayanmaktadır.[58]

Tutumların işlevlerine bakıldığında iki tutum olarak ele alınan aşiretçilik anlayışı ya da tutumu ve dini anlayış ya da tutum arasında bir ilişkinin olması kuvvetle muhtemeldir.

1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Din kavramı farklı anlayış ve yorumlara açıktır. Her dinin kendi içinde barındırdığı bir din tasavvurundan söz edilebilir, fakat bütün dinlerin dinsel oluşumlarını içine alacak geniş bir din tanımı yapmak neredeyse mümkün görünmemektedir.[59] Din, çok yönlü ve karmaşık yapıya sahip bir olgu olduğu ve çok farklı şekillerde ortaya çıktığı için, ilahiyatçıların, filozofların ve sosyal bilimcilerin kendi bakış açılarından yaptıkları din tanımlarında bir görüş birliğine ulaşılmış değildir.[60] Bu sebeple din kavramı açıklanırken her disiplin kendi bakış açısı ile din ve dindarlık kavramına anlamlar yüklemiştir. Din insanın bir dünya kurma girişimi olduğu gibi aynı zamanda insanların içerisinde günlük hayatlarını devam ettirdikleri toplumsal olarak kurulu dünyanın gerçekliğini koruma işlevi de görür.[61]

Din sosyolojisi ve din psikolojisi araştırmalarında "dindar olma" kavramının birçok tanımının yapıldığını görmekteyiz.[62] Johnstone'a göre dindarlık tanımı, dinin tanımı esas alınarak yapılabilir. Buna göre din, dinî grup üyeleri tarafından paylaşılan kutsal ve aşkın güçlere inanmaya odaklanmış inançlar ve pratikler bütünüdür. Dindar

---

[58] İnceoğlu, a.g.e., s.134

[59] Akif Akto, "Din Eğitiminde Kuram ve Eylem İlişkisi Üzerine Analitik Bir Yaklaşım", **Kuram ve Eylem Yönüyle Din Eğitiminin Teolojik Ve Felsefi Temelleri (Konya İlahiyat Derneği Yayınları)**, Konya 2010, s.59

[60] Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 69

[61] Peter L. Berger, **Kutsal Şemsiye**, Ali Coşkun (Çev.),Rağbet Yayınları, İstanbul 2000, s. 67,86

[62] Ali Ulvi Mehmedoğlu, **Kişilik ve Din**, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.30-31

ise belirli aşkın ve kutsal şeylere inanan, bu inançlar doğrultusunda belirli aktiviteler yapan ve dinî bir grup üyesi olan herkes dindardır.[63]

Uysal'ın dindarlık kavramına yönelik yaptığı tanıma baktığımızda; "İnançlı ya da her hangi bir dine mensup kişilerin dini yaşantılarıdır."[64]şeklinde bir tanımlamada bulunduğunu görmekteyiz.

Köktaş dindarlığın, "Empirik bir konu olabilen, insanın mensup olduğu grubun uzlaşmasına uygun dini olarak nitelenebilen tutum, tecrübe, davranış tarzlarının bütünü."[65]olarak algılanabileceğini ifade etmektedir.

Subaşı dindarlığı, "Bireyin dinsel yapısıyla kurduğu bağlılık düzeyinin öznel ifadesi" olarak tanımlamaktadır.[66]

Okumuş'a göre dindarlık; "İnsanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimi, yani inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe, duygu, ibadet, etki organizasyon gibi boyutları olan bir olgudur."[67]

Kirman'a göre ise dindarlık, "Bir kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır."[68]

Dindarlık kavramlarına yönelik yapılan tanımlara baktığımızda aynı felsefeye hizmet edebilecek farklı tanımlamaların yapıldığını görmekteyiz. Dindarlık kavramına dair tanımlar yapılırken, bireylerin dini yaşayış biçimleri esas alınarak bir tanım ortaya konulmaya çalışılmıştır. Her insanın dini algılayış ve yaşayış biçiminin bir birinden farklı oluşunu düşündüğümüzde yapılan tanımların farklılık arz etmesi olası bir durumdur. Çünkü hiçbir insan dini inanç ve tutumları bakımından birbirinin aynısı değildir.

---

[63]Ronald L. Johnstone, **Religion in Society**, New Jersey, 1992, s.58-60.
[64] Veysel Uysal, **Türkiye'de Dindarlık ve Kadın**, Dem Yayınları, İstanbul 2006, s.74.
[65] M. Emin Köktaş, **Türkiye'de Dini Hayat, İzmir Örneği**, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s.62-63
[66]Necdet Subaşı, "Türkiye Dindarlığı, Yeni Tipolojiler", **İslamiyat Dergisi**, 2002, s.24
[67]Ejder Okumuş, "Bir Din İstismarı Olarak Gösterişçi Dindarlık", **İslamiyat Dergisi,** C.5, 2004 s.195
[68]Mehmet Ali Kirman, "Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü", **Rağbet Yayınları**, İstanbul 2004, s. 62

Dinî açıdan aynı duyguları, düşünceleri, tasavvurları, korkuları, beklentileri, kısaca dinî yaşayışı birbirinin aynısı olan iki kişiyi göstermenin psikolojik açıdan mümkün olmadığını düşünecek olursak, bir dindarlık tipolojisi ortaya koymanın ne kadar zor olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.[69]Bu sebeple, sosyal bilimler alanında araştırma yapan bilim adamları tek tip bir dindarlık kavramı veya tanımı oluşturmak yerine ortak özelliklere sahip dindarlık tipolojileri oluşturma yoluna gitmişlerdir.

Yapılan sınıflamalar ve ortaya konan tiplemeler bunları dile getirenlerin mesleki eğilimlerine göre sosyolojik, sosyal psikolojik, psikolojik, teolojik, kültürel, hatta sosyal antropolojik bir karakter arz etmektedir. Buradan hareketle çok farklı dindarlık tiplemelerinin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.[70]

İslam kültüründe yaygın olarak kullanılan tahkiki ve taklidi dindarlık tiplemesi bu tiplemeler içerisinde kendine yer bulmuştur. Tahkiki dindarlık, neye, niçin ve nasıl inandığının bilincinde olan kişinin dindarlığı olarak tanımlanırken; taklidi dindarlık, delillere dayanmaksızın büyük oranda çevrenin telkini ile meydana gelen ve adeta kişinin içinde doğup büyüdüğü toplumda yaşamış olmasının tabii bir sonucu olarak tezahür eden dindarlık biçimi olarak tanımlanmıştır.[71] İslam kültüründeki tahkiki ve taklidi dindarlık tiplemelerine dair tanımlamalara baktığımızda, bireylerin dini algılayış ve yaşayış şekillerine göre bir tipleme ortaya konulduğunu görmekteyiz. Kişi bilinçli bir şekilde belli araştırmalara dayanarak belli bilgiler dâhilinde dini bir anlayış geliştirmiş, bu anlayışı özümsemiş ve davranışlarına yansıtabilmişse bu tahkiki bir dindarlık olarak değerlendirilmiştir. Eğer kişi kültürel etkinin yapılanması sonucunda oluşmuş bir geleneksel din anlayışına sahipse bu da taklidi dindarlık olarak değerlendirilmiştir.

İslam camiasında taklidi ve tahkiki dindarlık olarak tanımlanan dindarlık tiplemelerine yakın tanımlamaların batılı camialar tarafından da yapıldığını görmekteyiz.

---

[69] Kerim Yavuz, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları",**Atatürk Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, s. 100

[70] Asım Yapıcı, "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık", **Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2002, s. 80

[71] Yapıcı, a.g.e., s. 83

Max Weber, ideal tipler olarak ortaya koyduğu dindarlık biçimleri içerisinde özellikle "halk dindarlığı" ile "virtiöz (üstat) dindarlığı" olarak adlandırdığı "seçkinlerin dindarlığını" birbirinden ayırmaktadır. Bununla birlikte onun böyle bir taksimle yüksek kaliteli olan ve olmayan dindarlıkları birbirinden ayırması taklidi ve tahkiki dindarlığı çağrıştıracak niteliktedir. Ona göre günümüzde halkın yaşadığı dindarlık geleneksel dindarlıktır. Bundan tamamen farklı bir karakter arz eden üstat dindarlığı ise özellikle peygamberlerin yaşadığı dindarlık şekline karşılık gelmektedir.[72] Weber'e göre dindarlık, toplumun sınıfsal yapısı içindeki ekonomik alt-üst oluşların yarattığı bir ilişkisellik içinde tipolojik bir özelliğe kavuşmaktadır. Onun dindar tiplemesinde çiftçi, şövalye ve feodal beyler dindarlığı, bürokrasi, burjuva, esnaf ve zanaatkâr dindarlığı, alt tabaka dindarlığı veya büyüsel dindarlık, ayinci dindarlık gibi kategorilere yer verilmektedir.[73]

James, dindarlık kavramını, sağlıklı zihne sahip bireyler ve hasta ruhlu bireyler şeklinde iki temel kategoriye göre değerlendirmiştir. James'e göre, sağlıklı zihne sahip kişiler her şeyin iyi tarafını görerek hayat hakkında iyimser bir tavır takınmaktadırlar. Onlar bu özelliklerini dinî hayatlarında da gösterirler. Hasta ruhlular ise kötümser bir anlayışa sahip olduğundan, onların dinî anlayışları hastalık, acı, çile, kendini inkâr etme ve ölüm gibi konular üzerine kuruludur.[74] James'in dindarlık kavramına dair yaklaşımına baktığımızda, bireylerin zihinsel kavrayış ve algılayışlarının dindarlıklarının belirlenmesinde esas unsur olduğunu görmekteyiz. James'e göre sağlıklı zihne sahip bireyler olayların iyimser yönlerine yoğunlaşırlar ve bu yaklaşımları onlara iyimser bir dindarlık tiplemesi oluşturmalarına sebep olur. Hasta ruhlu bireylerin zihinsel düşünüşlerindeki olumsuzluklar sebebiyle davranış ve düşüncelerinde olumsuzluklar oluşur. Bu olumsuzluklar dini algılayış ve yaşayışlarında da gözlemlenir. Bu sebeple bu zihne sahip bireyler hasta ruhlu diye tabir edilen dindarlık tiplemesine dâhil olurlar.

İnanç esaslarının, inananların hem kişiliklerini hem de dindarlıklarını etkilediği fikrinden hareket eden Erich Fromm, otoriter ve humaniter olarak ikiye

[72]Max Weber, **The Sociology of Religion, Beacon Press**, Boston 1964, s. 162-163
[73]Necdet Subaşı, **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, İz Yayınları, İstanbul 2004, s.21.
[74]Mehmedoğlu, a.g.e., s. 40

ayırdığı dinlerdeki tanrı tasavvurlarının bu dinlere mensup olanlarda belirli duyuş, düşünüş ve davranış biçimlerinin gelişmesine zemin hazırladığını, bunun da farklı dindarlık şekillerini ön plana çıkardığını söylemektedir.[75] Fromm'a göre, birey otoriter bir dini anlayışa sahip ise inandığı dini değerlere bağlı kalmanın kendisini güçlendireceğine inanır. Çünkü otoriteye bağlılık, ona tabii olmak kişiyi otoritenin gücü ile güçlendirir. Ama birey otoriteye bağlılık göstermezse, otoriteye karşı gelirse zayıflar. Otoriter dine mensup bireyler, otoriteye uymanın bir erdem, otoriteye itaatsizliğin ise bir günah olduğuna inanırlar.

Humaniter dine mensup bireyler, otoriter dine mensup bireylerin aksine dini inancın merkezine insanı koyarlar. Bu tür dinlere mensup kişiler insanı ve onun diğer insanlarla ilişkisini anlayabilmek için aklın öncülük etmesi gerektiği kanaatindedirler. İnsan gerçeği tanımak istiyorsa, kendi ruhsal zihinsel ve fiziksel gücünün farkına varması gerekir. Bu sebeple kişinin gerek kendisine gerekse başkalarına saygı duyabilmesi için insanî tarafı ve sevebilme yeteneği geliştirilmelidir.[76]

Dinî tutumun sosyo-kognitif yönüne dikkat çeken bir sınıflama ortaya koyan Yapıcı, "liberal", "muhafazakâr", "dogmatik", "fanatik" kavramlarıyla ifade ettiği dört tip dindarlıktan bahsetmektedir.[77] Yapıcı bu sınıflandırmayı yaparken dini tutum bileşenlerinin kendi aralarındaki uyumları ve dini tutum bileşenlerinin diğer tutumlara dair uyumlarını sorgulamıştır. Bireyin duygu, düşünce ve davranışlarının dini boyutuna etkisini araştırarak bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Ona göre;

> - **"Liberal dindarlar**, inançlı ve kutsal metinlere karşı saygılı, günlük yaşamda dinin etkisi altında çok fazla kalmayan, genellikle alt ve üst kimliklerine karşı hassas, dinî konularda gündeme getirilen yeni fikirleri rahatlıkla kabullenen tiplerdir."
>
> - **"Muhafazakâr dindarlar**, günlük hayatlarını inandıkları gibi yaşamaya çalışırlar. Bunlar alt ve üst kimliklerine karşı son derece duyarlıdır. Muhafazakâr düşünce, genelde "mevcut yapıyı koruma" fikrinden beslendiği için muhafazakâr

[75] Yapıcı, a.g.e., s. 94-95
[76] Yapıcı, a.g.e., s. 95
[77] Yapıcı, a.g.e., s. 100

dindarlar yenilikleri kökten reddetmese de onları ihtiyatla karşılama eğilimindedirler."

- **"Dogmatik dindarlar**ın en belirgin özelliği dinî meselelere doğru-yanlış, sevap-günah, caiz-caiz değil şeklinde ikili bir tavır takınarak yaklaşmalarıdır. Bunlar, hem kendi dışlarındaki insanlara karşı hoşgörüsüz hem de yeni fikirlere karşı kapalı olduklarından değişim, yenileşme ve modernleşmeye karşı olan tiplerdir."

- "Zihinsel olarak aşırı katı bir tutum sergileyen ve inandıkları şeylere ısrarlı bir bağlılık gösteren **fanatik dindarlar** ise, diğer dinî gruplara ve onların görüşlerine karşı son derece hoşgörüsüz davranan, şiddet kullanmaya hazır, kendi inançlarına karşı olanlara yani öteki olarak adlandırdıkları kişi ya da kişilere karşı saldırgan bir tutum sergilemeye meyilli tiplerdir."[78]

[78] Ümit Fahri Çetin, "Orta Öğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi (Isparta Örneği)", (**Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi)**, Isparta 2010,s. 8

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI ve TOPLUMSAL AİDİYET

Toplum, onu oluşturan bireylerden veya parçalardan daha fazla bir şeydir. Bireysel yaşamların ve bireylerin yaşantılarının ötesine uzanan bir gerçekliktir. Bizler doğmadan önce var olmuştur ve yaşadığımız sürece de bizi şekillendirir. Birey davranış örüntüleri –toplum normları, değerler ve inançlar- kurulmuş ve düzenlenmiş yapılar olarak onların yaşamlarının ötesinde objektif gerçeklik, sosyal olgular olarak var olurlar.[79]

Topluma ya da "toplumsal olgular"a doğadaki nesnelere ya da olaylara yaklaştığımız gibi yaklaşamayız. Çünkü toplum, ancak, insanın kendi eylemleriyle tekrar tekrar yeniden yaratıldığı sürece var olur.[80] Toplumsal yapının hem mimarı hem de aktörü olan insan eylemleri ve kararları toplumsal yapı üzerinde birebir etkiye sahiptir. Bu denli etkin bir eleman hükmünde olan insan, karar ve eylemlerinde bağımsız değildir. Sosyal yapıyı oluşturan olgular, olaylar, eylemler insan eylem ve kararlarının bir sonucu iken başka bir yönüyle insan davranış ve kararlarının da belirleyicisidir.

Toplum içinde belli sosyal statü ve rollere sahip olan insanlar, sosyal etkileşim ve iletişim eylemlerinde bulunurken mensubu oldukları sosyal grup kural ve prensiplerine göre hareket ederler.

---

[79] İhsan Sezal, **Sosyolojiye Giriş,** Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2014, s.83

[80] Anthony Giddens, **Sosyoloji Başlangıç Okumaları,** Günseli Altaylar (Çev), Say Yayınları, İstanbul 2014, s. 17

Bir sosyal grup, bireylerin toplamından daha fazla bir sosyal gerçektir. Tek tek bireylerin özelliklerinde bulunmayan özelliklere sahiptir ve bu özellikler ancak grubu oluşturan bireyler birbirleriyle etkileşimde bulundukları zaman ortaya çıkar. [81] Bireylerin toplamından oluşan ancak bireylerin tek tek kendilerinde olmayan bu sosyal yapının doğru tanınması ve tanımlanması sosyal bilimcilerin temel uğraşları olmuştur.

Birey, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanda geliştirdiği davranış kalıplarına göre çevresindeki olay, olgu ve nesneler ile iletişim kurar. Oluşturulan davranış kalıpları bireyin sosyalleşme sürecinde geliştirdiği sosyal kimliğinin bir dışa yansımasıdır. Bu davranışların doğru tespiti ve yorumlanması toplumun sağlıklı yapılanması adına ciddi bir önem arz eder. Bireyin sosyalleşme sürecinde geliştirdiği tutum ve davranışlarının doğru tespiti ve yorumu doğru kuramsal yaklaşımların bakış açısıyla hareket etmeye bağlıdır. Kanımızca, sosyal kimlik kuramının bakış açısı ile bu davranışları gözlemlemek ve yorumlamak isabetli olacaktır. Bu sebeple, yürütülen bu tez çalışması sosyal kimlik kuramının bakış açısına dayanılarak yürütülmeye çalışılmıştır.

Bireyin sosyalleşme serüveninin başlangıç yeri olan aile kurumu, aidiyet ve mensubiyet gibi hislerin kazanıldığı ilk yerdir. Kişinin aile fertleri ile olan iletişim ve etkileşimi aidiyet hissi etrafında oluşur ve olgunlaşır. Bu his giderek genişler ve aileden diğer akrabalara yakın çevreye topluma ve millete doğru ilerler.

İnsanın aidiyet hissi belli anlam arayışlarına dayanmaktadır. Birey ailesine ve içinde yaşadığı topluma karşı bir aidiyet veya mensubiyet duygusu beslerken bu duyguya belli anlamlar yükler. Örneğin aşiret aidiyetine sahip bir toplumda büyüyen biri aşiretine karşı aidiyet hissederken sahip olduğu ailesinin geniş bir türü olarak gördüğü için bu aşirete değer verir ve bu değeri eylemlerine yansıtır. Bu da bireyin anlam arayışı ile mensubiyet veya aidiyet hissinin içi içe kavramlar olduklarını göstermektedir.

[81] Sezal, a.g.e., s.91

İnsanın sosyal yaşamda anlam bulma yolculuğu evrensel bir ihtiyaçtır. Gerçekte insanın anlam bulma yeteneği olduğu gerçeğini destekleyen unsurlardan biriside ailesine, mesleğine, kültüre ve topluma yönelik aidiyet duygusudur. Hagerty, Lynch-Sauer, Patusky, Bouwsema ve Collier'ın yapmış oldukları tanımlamaya göre aidiyet duygusu, "bireyin kendisini bir sistemin ya da çevrenin ayrılmaz bir parçası olarak görmesini sağlayan bu sistem ya da çevreye katılım deneyimleri"dir. Bir başka tanımlamada ise aidiyet duygusu, kişilerarası bir sistemi çerisinde kişinin kendisine ait algısı şeklinde açıklanmaktadır.[82]

Çoğu fizyolojik, psikolojik ve biyolojik kuram, insan gelişiminde sosyal ilişkilerin rolüyle ilgilenmektedir. Sosyal olma eğilimi ve ihtiyacı ile dünyaya gelen, başkaları ile ilişki kurmaya muhtaç olan birey, günlük yaşamın bir gereği olarak diğer bireylerle sürekli etkileşim halindedir. Bireyin bu sosyal yapısı, içinde yer aldığı toplumla uyumlu ve sağlıklı bir etkileşim kurabilmesini gerektirmektedir. Kişilerarası ilişkiler ve bu ilişkilerin bir parçası olma hissi, önemli yakınlık geliştirmek ve iş yaşamını da içeren yaşamın diğer durumlarına uyum sağlamak için oldukça önemlidir.[83]

Sosyal yaşamda kendine yer bulan birey bulunduğu toplumda maddi ve manevi bağlar kurar ve en yakınından başlayarak bir aidiyet duygusu geliştirir. Bu aidiyet bireyde sosyal kimlik gelişimine katkıda bulunurken bireyin yaşadığı çevre ile de bağlarını güçlendirir.

Bu aidiyet duygusu aileden başlayarak akraba, köy veya kent, bölge, ülke, din ve millet gibi konulara varıncaya kadar duygusal olarak bağlılık duygusu oluşturur. Duygusal bağlılıklardan bir tanesi de aşirete bağlılık duygusudur. Bu bağlamda birey, kendisini sosyal, siyasal hatta kültürel anlamda aidiyet duygusu ile aşirete bağlar ve bu bağlılık "aşiretli olmak" kimliği kazandırır.[84]

---

[82] Aliye Mavili, Nur Feyzal Kesen, Serap Daşbaş, "Aile Aidiyeti Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 2015, s.30

[83] Kurtaman Ersanlı ve Melike Koçyiğit, "Ait Olma Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri", **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara 2013, s. 752

[84] Tan, a.g.e., s.35

Temel bir gereksinim olarak kabul edilen ait olma duygusunun eksikliği de çeşitli yoksunluklar ortaya çıkarmakta ve bir çeşit sağlıksız etkiye sebep olmaktadır. Anksiyete, depresyon, yalnızlık, ilişki problemleri ve buna benzer duygusal problemler, bireylerin ait olma ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısızlıklarından kaynaklanmaktadır. Bunun ötesinde, bireyin ait olma ihtiyacı karşılanmadığında, nevrotik, uyumsuz ve yıkıcı davranışlar ya ilişki kurmak ve sürdürmek için çaresiz girişimlere yansımakta ya da hayal kırıklığı ve amaçsızlığa sapmaktadır.[85]

Fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçlar gibi bir ihtiyaç olan aidiyet ihtiyacı, bazı durumlarda bireyin daha sağlıklı ve güçlü kararlar almasında da yararlı olmaktadır. Birey, mensubu olduğu sosyal grubun kararlarını benimserken veya uygularken bir aidiyet hissi ile bunu yapar. Bunun en belirgin olarak görüldüğü toplumlar, aşiret aidiyetinin hâkim olduğu toplumlardır. Birey aşiretinin kararlarını kendi öz kararlarıymış gibi benimser. Bu sebeple aşiret anlayışının belirgin olduğu toplumsal yapılarda bozulmalar veya değişmeler uzun zaman almaktadır. Bu toplumlar kapalı toplumsal yapıya sahip olduklarından aşiret büyüklerinin verdiği kararlar esas alınır ve benimsenir.[86]

2.1. OLUŞUMLARINA GÖRE TOPLUMSAL AİDİYETLER

İnsan toplum içinde doğar, yaşar ve ölür. Biyolojik veraseti doğuştan getiren insan, sosyal kalıtımı sosyalleşme sürecinde eğitim yoluyla toplumdan alır. Sosyalleşme, diğer söylemiyle toplumsallaşma, insanın topluma uyum sürecidir. Toplumun değerleri, normları, örf ve adetleri, davranış modelleri, kısaca kültür kodları, sosyalleşme süreciyle fertlere aktarılmaktadır. Dolayısıyla, toplumun sosyal ve kültürel mirası, sosyalleşme vasıtasıyla genç kuşaklara aktarılarak toplumun

[85] Ersanlı, a.g.e., s.754

[86] 2012 yılında, Human Rights Review isimli dergide, Mehmet POLAT tarafından yazılan "Karl Popper's 'Open' And 'Closed' Society In The Context Of The EU" isimli makalede "Kapalı Toplum" kavramı şu şekilde tanımlanarak açıklanmıştır: Kapalı toplum, değerlerin, kuralların ve geleneklerin bireysel değer, kural ve ihtiyaçlardan önce geldiği toplum yapısıdır. Toplumun üyeleri düşüncelerinde özgür değildirler. Onlar, üyesi oldukları toplumun kurallarına göre hareket etmek ve düşünmek zorundalar.

sürekliliği sağlanmaktadır.[87] Birey sosyalleşme sürecinde içinde bulunduğu topluma uyum sağlayarak kendinde bir aidiyet duygusunun gelişmesine vesile olmaktadır.

Bireyin aidiyet duygusu farklı durumlara ve nesnelere göre farklılık arz etmektedir. Kişinin sosyal bir oluşuma karşı ortaya koyduğu aidiyet duygusu ile nesne veya psikolojik bir objeye yönelik hissettiği aidiyet duygusu farklıdır. Bu sebeple aidiyet duygusu, tek tip bir yapıya sahip değildir. Oluşumlarına göre toplumsal aidiyet ve mensubiyet çeşitlerini şöylece sınıflandırmak mümkündür;

2.1.1. Ulusal Aidiyet

Sosyalizasyon, bireylerin kendi toplumlarının değerlerini, tutumlarını, örf ve adetlerini kazandığı, içselleştirdiği bir süreçtir. Aynı zamanda her bireyin belirgin ve farklı bir kişilik geliştirmesini de sağlayan bir süreçtir. Toplumun özellikleri, hiçbir zaman toplumu oluşturan bütün bireylerce aynı şekilde algılanmaz. Kültürel veya alt-kültürel deneyimler, aile deneyimi, farklı gruplarda bulunan, farklı kişisel deneyimler, genetik donanımları farklı olan bireylerde karmaşık bir şekilde etkide bulunmaktadır. Bu süreç toplumda birbirinden çok farklı kişiliklerin oluşmasına neden olmaktadır; fakat bu farklılıklar, toplumun kültürü çerçevesinde gerçekleşmektedir.[88]

Bireyler yaşadıkları topluma ait örf-adet, değer ve tutumları benimseyip onları davranışlarına yansıtırken ulusal biz düşüncesini de kabullenmiş olurlar. Çünkü ulusal yapılarda biz duygusu egemen olan bir düşüncedir. Ortak dil, din, kültür, örf ve adetler etrafında birleşen bireyler ulusal biz anlayışına kabullenerek içselleştirirler.

Ortak var olma, yaşama ve çalışmanın orijinal durumu değişse bile, günümüz ulus devletleri fikri ve siyasi biçimini ve birlikte faaliyette bulunma işlevlerini koruyup bunları yenilemiştir. Dolayısıyla, ortak bir dille bir arada tutulduğunu hisseden bir halk, ulusal bilinç ve gururla güçlendirilen bir birlikte bir araya

[87] Vehbi Bayhan, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 203
[88] İhsan Sezal, **Sosyolojiye Giriş**, Beta Yayınları, İstanbul 2010, s. 97

getirilmiştir.[89] Ulusal birliktelikler belli değerler etrafında güçlenerek şekil alırlar. Bu değerler; dil, din, bayrak, tarih gibi manevi değerler olabileceği gibi maddi bir takım değerler de olabilir.

Etrafından birleşilen ulusal değerler, toplumun hassasiyetlerine göre önem kazanırlar. Örneğin bazı toplumlarda örf ve adetler önemli bir ulusal değer iken başka bir toplumda ortak dil veya tarih daha önemli bir değerdir. Bu değerlerin önem dereceleri toplumdan topluma değişiklik gösterdiği gibi zaman içinde önem derecesi değişebilmektedir de. Önemli görülen ulusal değerler anlam kaybına uğrayarak değersiz bir hale gelebilmektedir. Uğruna savaşların yapıldığı bazı değerler zamanla yerini başka değerlere bırakabilmektedirler. Ulusal değerlerin değişmesiyle birlikte bireyin aidiyet hissettiği ulusal değerler anlam değişimine uğrayabilmektedir.

2.1.2. Mekânsal Aidiyet

Ailemiz, cinsiyetimiz, ırkımız gibi etmenler insanın iradesi dışında oluşan, kendisine verilen özelliklerdir. Kişi nasıl bir aileye sahip olacağını, cinsiyetinin ne olacağına karar veremediği gibi nasıl bir çevrede dünyaya geleceğine de karar veremez. Ancak kişi karar verme iradesine sahip olduktan sonra bulunduğu çevresini seçebilir. Belli bir irade sahibi oluncaya kadar birey, içinde bulunduğu çevre ile maddi ve manevi etkileşim halinde olur ve bulunduğu çevreye karşı aidiyet hissi geliştirir.

Bireylerin, toplumsal ve maddi çevrelerini benimsemeleri, onlara 'anlam' atfetmeleriyle gerçekleşir. Bu, toplumsal etkileşimlerinin bir parçasını oluşturur. Anlam, bireysel veya kolektif nitelik taşıyabilir; diğer bir ifadeyle, insan hayatındaki belirli deneyimlere veya yerel/bölgesel tarihteki olaylara gönderme yapabilir. Bireyin sosyal kimliğiyle örtüşen anlamlı bir çevre, günlük ilişki ağı içinde bir süreklilik arz eder.[90]

---

[89] Duygu Alptekin, "Toplumsa Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Konya 2011, s.66

[90] Ulrich, Mai (2005), "Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı", **Mekan, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler,** Ayşe Öncü & Petra Weyland (Der.), Leyla Şimşek & Nilgün Uygun (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 107

Yaşanılan mekân ile maddi ve duygusal bağlar geliştiren bireyler bulundukları çevrede kendilerini daha güçlü hissederler. Bu sebeple bulunduğu çevrede yaşayan kişilere karşı da olumlu duygular beslerler. Hemşehrilik diye ifade ettiğimiz bu anlayış, aynı mekânı paylaşan veya daha önceden aynı mekânı paylaşmış kişiler arasında duygusal bir bağın oluşmasına sebep olmaktadır.

Birey ve mekân arasında ait olma duygusunun harekete geçirdiği bir etkileşim söz konusudur. Bireyin kendini mekâna ait hissetmesi, fiziksel aktivitelerden ziyade ait olunan mekânın kültürel dokusuyla ve kimlik referanslarıyla ilişkilidir. Birey sahip olduğu aidiyet bağlarını güçlendiren mekânları seçerek, kimliğinin toplumsal görünümlerini ele vermektedir. Bu açıdan toplumsal düzlemde gündelik ilişkilerin ortamı olan ve aidiyetin sürekli yeniden üretildiği kentsel mekânlara değinmek gerekmektedir.[91]

Kırsal kesimlerdeki yaşam şartlarına oranla kentsel yaşam şartları daha karmaşık ve daha zordur. Özellikle mega şehir diye ifade ettiğimiz büyük şehirler adeta bireyi kendine uyum konusunda zorunlu kılan bir yaşam şartına sahiptir. Bu şartlar altında kişi kendini bazı mekânlar ile özdeşleştirerek çevre ile kendisi arasında manevi bir bağ oluşturmaktadır. Hele bu çevre sizin çalışma ortamınız ise bu manevi aidiyet duygusunun oluşmaması neredeyse imkânsız bir hal alır.

Kentsel yaşam şartlarına göre daha sade bir yaşam ortamına sahip olan kırsal kesimlerde yaşayan bireyler de ise bu durum pek gözlenmemektedir. Kırsal kesimlerde çevresel aidiyet hissi pek belirgin değildir. Toplumsal aidiyet daha baskındır. Özellikle aşiret aidiyetinin gözlendiği ortamlarda mekânsal aidiyete dayalı davranışlar pek görülmez.

Mekânsal ve toplumsal aidiyetin oluşumu ve değişimi yaşanılan çevrenin yapısı, büyüklüğü, karmaşıklığı gibi bir takım etmenlerin etkisi altında şekil alır. Bu sebeple büyük bir köy halini alan dünya, küreselleşmenin beraberinde getirdiği değişimlere mahkûm kalmıştır. Küreselleşmenin dini, ahlaki ve geleneksel hayata yansıyan çok çeşitli etkileri vardır. Bu etkiler, insanların hayatında ekonomik,

[91] Alptekin, a.g.e., s.85

kültürel, sosyal ve psikolojik olmak üzere çok önemli sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.[92] Dünyanın farklı kıtalarında yaşamlarını sürdüren bireyler küreselleşmenin getirdiği sebepler neticesinde birbirlerinden etkilenebilmektedirler. Çoğunluğu ekonomik eksenli olan bu etkilenmeler beraberinde dini etkilenmeleri de getirmektedir.

2.1.3. Dinsel Aidiyet

Din, insanlarda önemli bir aidiyet duygusu üretmektedir. Bireyde dinsel aidiyetin oluşması, dini inançların ve değerlerin gelişmesi sürecinde başka dinlere ait olumsuz örneklere başvurulduğu da görülmektedir. Buna göre bireyin dinî toplumsallaşma sürecinde, mensubu olmadığı karşı dinin ya da aynı dine bağlı farklı bir mezhebin inançlarının ve ritüellerinin olumsuzlanması ve ötekileştirilmesi söz konusudur.[93]

İnsanların kimlik, aidiyet ve ilişkilerinde ekonomik faydanın rolü bulunmakla beraber asıl belirleyici unsurun hâlâ din ve ideoloji olduğu görülmektedir. Din ve ideolojilerle ekonomik ilişkilerin hangisinin diğerini doğurduğu/etkilediği tartışılmıştır, ancak kim ne derse desin dinin ekonomiden önce de, sonra da var olduğu, etkisini hissettirip sürdürdüğü inkârı kabil olmayan bir gerçektir.[94]

Sosyal bilimciler, bireyin din algısı ve din algısına dayalı yaşantısı ile ekonomik etkenler arasında bir bağlantının varlığını her zaman dile getirmişlerdir. Kimi sosyologlar bu ilişkinin varlığının olumlu sonuçlar doğurduğunu ifade ederken kimi sosyologlar ise bu ilişkinin olumsuz bir sonuç doğurduğunu ifade etmişlerdir.

Dinin, bireyin sosyalleşmesi, kimlik kazanımı, toplumsal değişme ve gelişme üzerindeki etkilerinin olumsuz olduğunu savunanlar genelde Marxist sosyologlar olmuştur. Onlara göre, egemen sınıfların egemenlik aracı olan din, toplumsal değişmeye karşı güçlü bir fren teşkil etmektedir. Dini, insanoğlunun gerçek ıstırabının bir ifadesi, reel acı ve sıkıntıya karşı bir protesto, söz konusu ıstırabı

[92] Asım Yapıcı, Münir Yıldırım, "Küreselleşme Sürecinin Dini Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", **Dini Araştırmalar**, Cilt 6, Sayı 17, s.122
[93] Alptekin, a.g.e., s.79
[94] http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/1/0097.htm (Erişim Tarihi: 26/11/2015)

hafifletme veya meşrulaştırma çabası ve halkın afyonu olarak değerlendirmiştir. Bu durumda din, kavranamayan, yanlışlığı görülemeyen bir dünyanın bilincini ifade ederek ve ezilen sınıfları hayata bağlayarak, yanlış dünyanın gerçek sefaletine karşı mümkün protestoları yatıştırma işlevi görmektedir.[95] Marxist sosyologlar, bu bakış açısıyla sosyal olay ve olgulara yaklaşarak dinin ekonomik sosyal yapılanmaları meşrulaştıran bir araç olduğunu ve insanlar tarafından kapitalist düzenin devamı amacıyla oluşturulan bir olgu olduğunu ifade etmişlerdir.

Marxist anlayışın aksine din, insanları birleştiren, sosyal yapılanmayı güçlendiren, yenilenme ve değişimi teşvik eden bir olgudur. Din, sosyal alanda insanları birbirine yaklaştırarak insanlar arasında bir bütünlük oluşturur. Kendilerini dini bir gruba veya dini bir inanca yakın hisseden bireyler bu inanca sahip olan diğer bireyleri kendinden kabul ederek onlara karşı da bir yakınlık hissetmektedir. Milletleri, etnik yapıları, ekonomik bakış açıları farklı olsa dahi aynı dini inanç etrafında birleşen toplumlar birbirlerine yakınlık hissederek dini aidiyet ekseninde sosyal oluşum ortaya koyarlar.

Dinin insanları birbirine yaklaştıran ve sosyal yapılanmayı güçlendiren bir olgu olarak değerlendirildiğini, İbn Haldun'un asabiyet kavramına yüklediği anlamda da görmekteyiz. İbn Haldun, asabiyet kavramı ile din kavramı arasında sıkı bir ilişkinin varlığını ileri sürmüştür. Ona göre;

Dinden soyutlanmış bir asabiyet, bütünleştirici olmak bir tarafa, bölücü ve parçalayıcıdır. Bütünleştirici, devlet ve imparatorluk kurucu bir asabiyet anlayışına sahip olan İbn Haldun' göre, din ya da o anlamda bir ideoloji asabiyetin temel bileşenlerinden biridir.[96] Asabiyet ve din bir bütün halinde toplumsal yapılanma üzerinde bütünleştirici ve birleştirici bir güce sahiptir.

Birey, aidiyet hissettiği dini inanç ve bu inanca bağlı ritüelleri kabul edip benimserken başka inançlara ait ritüelleri yanlış görerek onları ötekileştirebilmektedir. Bu nazarla baktığımızda dini aidiyet ve mensubiyet konusu

[95] Ejder Okumuş, "Toplumsal Değişme ve Din", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz 2009, s.328

[96] Akif Kayapınar, "İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım.", **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, 2006, s. 105

ciddi bir bütünleştirici etkiye sahip iken diğer taraftan ayırıcı ve sorgulayıcı bir sosyal çatışma ortamı da oluşturabilmektedir.

2.1.4. Etnik Aidiyet

Milliyetçiliğin evrensel ve etnik türleri söz konusudur. Evrenselci türler birtakım bireysel tutumlardan kaynaklanırken etnik türler yerin, dilin, kanın görünümün ve yaşam tarzının (din de dâhil olmak üzere) kültürel kolektif özelliklerden türetilir. Etnik milliyetçilik geleneksel toplumlara ait bir olgu olarak görülebilecekken evrenselci milliyetçilik, "din de dâhil her türlü muhalif güce karşı insanın özgürlüğüne adanmış modern bir ideoloji"dir. Bu anlamda evrensel milliyetçilik bireyselleşme, dinin etkisinin azalması, ulus devletlerin yükselişi ile milliyetçilik dini inanç gibi bir aidiyet duygusu oluşturmakta ve insanların çevreye uyumunu sağlamada etkin olabilmektedir. Bu aidiyet ulusal aidiyet altında da değerlendirilebilir. Evrenselci milliyetçilik akımının milletinin madden ve manen oluşumu "sabit ve daimi merkezileşmiş politik güçle, iyi oluşturulmuş sınırlarla, devletin ve onun yasalarına bilinçli bir şekilde bağlı olan yaşayanların göreceli ahlaki, zihinsel ve kültürel birliği ile bütünleşmiş" olmasıyla ifade edilmektedir.[97]

Etnik temelli milliyetçiklerin temelinde dil olabileceği gibi bazen bu milliyetçilikler din temelinde örgütlenebilmektedir. Hatta din dil gibi etnik milliyetçiliğin unsurlarından birisi olursa çoğunlukla dilden daha önemli bir rol oynayabilmektedir. Dinin hem duygusal gücü hem de kutsalın emreden karakterinden dolayı kitleleri yönlendirmede, harekete geçirmede daha etkindir. Bunda dinin "hayatın tüm temel boyutlarını yöneten gelişmiş uygarlıkların somut hali" olması etkilidir. Ancak din temelli etnik milliyetçilik daimi görülmemektedir. Form ve içerik olarak değişmese de din temelli etnik milliyetçilik bağlama göre zamanla değişmektedir. Bu tarz milliyetçiliklerin çoğu bağlama bağlı olarak 19. ve 20. yüzyıl başlarında İslam dünyasında da olduğu gibi özel durumlarda baskın ötekiyle bağlantılı olarak oluşturulmuşlar ve çoğunlukla bağlama göre yıkılıp yeniden oluşturulmuşlardır. İslam dünyası bunun pek çok örneğini sunmaktadır.

[97] Christophe Jaffrelot, " Din ve Milliyetçilik", Çev. Tuğrul Yürük, **Din Sosyolojisi: Yaşadığımız Dünya,** (167-171), çev. Ed. İhsan Çapcıoğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2012

Müslüman dünyasını birleştirmeyi aralarında bir ümmet birliğini kurmayı hedefleyen projeler başarısızlıkla sonuçlanmış, İslam Müslümanları birleştirici yönde güçlü bir etki gösterememiş ve Müslüman milletlerin parçalanmasını önleyememiştir. Daha da önemlisi başlangıçta Müslümanlara bir kimlik sağlayan İslam bu rolünü devam ettirememiştir. Şii-Sünni bölünmesi İslam temelli milliyetçilik fikrine meydan okumaktadır. Mezhepçilik bir anlamda geçmişin etnik milliyetçiliğini hatırlatmaktadır. Mezhepsel gruplar aslında ötekinden korktuğu için harekete geçen etnik gruplar olarak tanımlanabilir.[98] Bu durumda mezhepsel kimlik etnik kimlik gibi işlev görerek grup aidiyeti çerçevesinde bütünleşmeyi sağlamakta ancak İslam ümmeti kimliğini uzaklaştırmaktadır.

Marx, Durkheim, Weber gibi klasik sosyologlar modern toplumun daha fazla gelişmesiyle birlikte evrenselci olarak adlandırabileceğimiz milliyetçilik kavramının çökeceğine inanıyorlardı. Karşılıklı ekonomik bağımlılığın artması milliyetçilerin inançlarının arkaik görünmesine neden olacaktı. Ancak durumun böyle gelişmediği görülüyor. Milliyetçilik çağdaş dünyada hala etkili bir güç olarak bulunmaktadır.[99] Hatta bazı sosyologlar dini inanç gibi milliyetçiliğin de dini inanç gibi bir aidiyet oluşturduğu için onu bir din olarak (Robert Bellah'ın sivil din şeklindeki tanımlamasında olduğu gibi) tanımlamışlardır.[100]

Evrensel milliyetçilik bireysel şehirli düşünce ve tercihler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kişi tercihlerine göre yaşamına yön verir ve toplumsal yapı ile uyum sağlar. Etnik milliyetçilik ve buna bağlı etnik ve kültürel aidiyet, bireyin müdahalesi dışında gelişen aidiyetlerdir ve bireyin bu aidiyetlere sahip olması için herhangi bir eylemi gerçekleştirmesi gerekmemektedir. Bu bağlamda birey herhangi bir eylemde bulunmaksızın kimlik sahibi olmaktadır.[101] Etnik aidiyetin etnik milliyetçilik olarak önemini koruduğu günümüz şartlarında, etnik bağlılık ve etnik kökenli eylem ve düşüncelerin Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgeleri dikkate alındığında etkinliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bir ülke milliyetçiliğin farklı türlerini aynı anda bünyesinde barındırabilmektedir. Bunun yanı sıra bir ülkede milliyetçiliğin

[98] Jaffrelot, a.g.e., s.177
[99] Giddens, a.g.e., s. 259
[100] Jaffrelot, a.g.e., s.167
[101] Alptekin, a.g.e., s.72

baskın şekli kendini dönüştürebilmektedir. Evrenselci kutuptan etno-dinsel kutba geçiş yapabilmektedir. Ancak bir millet inşa edilmeye kalkışıldığında elit grupların ya da aydın sınıfların kitlelerle iletişim kurmak ve onları harekete geçirmeye ihtiyacı vardır. Bu noktada kitleleri millete dönüştürebilmede onların dilinden din ve dini sembolleri göz ardı etmeden konuşmak önemlidir.[102]

Etnisite, bireylerin etnik aidiyeti kimi zaman çok önemsemeleri ve bunda çok ısrarcı olmaları nedeniyle özel bir konuma sahiptir. Etnik farklılıkların abartılı bir biçimde yüceltilmesini bir yöntem olarak benimseyen ırkçı düşünce, bireyin, (etnik) aidiyet grubuna indirgenmesini içerir; birey herhangi bir örnek veya bir temsilci konumundadır.[103]

Etnik bir temele dayanan aşiret aidiyeti, günümüz şartlarında etkinliğini korumaktadır. Aşiret anlayışına sahip olan bireyler kendi aşiret mensuplarını etnik kökenleri ortak olduğu için kabul etmekte ve benimsemektedirler. Verdikleri karar ve tercihlerde kendi aşiretlerinden olanları diğer bireylere tercih etmektedirler. Bu yaklaşım aşiret aidiyetine sahip bireyler arasında saygınlık kazanmasına yardımcı olduğu gibi devamlılığını da sağlamaktadır.

2.2. SOSYAL KİMLİK EDİNME ARACI OLARAK AŞİRET

Toplumu oluşturan bireyler, mensubu oldukları topluma ait özellikleri kabul veya reddeler. Bu süreç zarfında, birey sosyal ve kültürel çevresi ile bütünleşerek toplumsal bir kimlik kazanma yoluna girer.

Belirli bir sosyal ve kültürel çevreyle aynileşmek olarak da ele alabileceğimiz kimlik kavramı, belirli bir kültür çevresi içinde yoğrulmayı, sosyalleşmeyi, ondan pay almayı ve mensubiyet şuuru hissetmeyi ifade eder. Böylece insan kendi kültür çevresini temsil eden kimliği taşır hale gelir. Ya da bir başka ifadeyle kültür çevresi kendini fertte temsil ettirir ve ona kimliğini verir.[104] Birey, bulunduğu sosyal ortamda kimlik kazanma yolunu belirlerken en çok kendisine yakın hissettiği gruplar veya çevrelerden etkilenir.

---

[102] Jaffrelot, a.g.e., s.179-180
[103] Alptekin, a.g.e., s.75
[104] Mustafa Erkal, **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul 1997, s. 175.

Gerçekte, kabile-aşiret yapısı, insanların kimlik örtüsüdür. Bu nedenle, aşiret aidiyetine sahip bireyler, yaşadığı yerden ayrılsa büyük kentlerde yeni meslek ve statüler kazansa bile, bu olgu, mensubiyet duygusunu belirlemede etkileyici bir rol oynayacaktır. Bu durum, "aşiret" ortadan kalksa da "aşiret olgusu"nun silinmeyeceğini göstermektedir. Aşiret olgusu, fertleri bir araya getiren, bütünleştiren ve mensuplarıyla özdeşleştiren bir hareket noktasıdır.[105]

Aşiret aidiyetinin olduğu toplumlarda, sosyal kimlik kazanımları bireysel tercihlerden çok aşiretin tercihleri ekseninde oluşur. Kendi içerisinde kabilelere ayrılan ve reis, ağa veya bey gibi unvanlara sahip liderler tarafından temsil edilen aşiretlerin dayanışma, birliktelik ve cemaatleşme gibi bir takım unsurları içeriyor olması, mensupları için bir aşiret kimliği temin etme sonucunu doğurmaktadır. Birer sosyal organizasyon olarak belirli bazı norm ve değerlere sahip aşiretler, kendilerine has bir sosyo-kültürel yapı oluştururlar. Bu yapıyla aynileşen fertler de, ben şu veya bu aşirettenim diyerek bir kimlik ortaya koyarlar. Bu husus aşirete ait mensubiyet duygusu olarak tarif edebileceğimiz aşiret kimliğini meydana getirmektedir.[106]

Aşiret sosyal yapılanmasında organik bir bağ bulunduğundan bu sosyal yapının birer ferdi olan kişiler kendilerini bu yapılanmanın bir parçası olarak görürler. Bu sebeple aşirete ait iyi ve kötü durumlar her yönü ile kabul edilerek benimsenir. Biz duygusunun hâkim olduğu bu anlayış, sorgulamadan uzak bir kabullenme anlayışını doğurmaktadır. Kişi kendisini mensubu olduğu aşiretin bir parçası olarak kabul eder ve buna göre bir sosyal kimlik geliştirir.

2.3. AŞİRET KAVRAMI

Aşiret kavramı, Arap kabile topluluğunda ilk ve en küçük birim olarak kabul edilirken, Arapçada kabile büyük cemaat topluluğuna tekabül eder. Bu açıdan hem

[105] Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s. 189
[106] Ahmet Çetintaş, "Aşiretlerin Sosyal Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (İzollu Aşireti Malatya Örneği)"**, Süleyman Demiral Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Isparta 2002, s. 52

aşiret hem de kabile Arapçadaki anlamlarını yitirerek, Türkçede yeni bir kimliğe kavuşmuştur.[107]

Sözlük anlamı olarak; Aşiret, "Aynı soydan gelen, dil, din, kültür, kan ve akrabalık bağlarıyla birbirine bağlanan, bir başkanın yönetiminde göçebe ve yarı göçebe bir yaşam süren insan topluluğu"[108]veya " Aynı soydan gelen, göçebe ya da yarı göçebe yaşam sürdüren insan topluluğudur. Bir başka tanımda, "Tarihsel olarak Cilalı Taş Devri'nde yaşayan, avcılık ve toplayıcılığın yanı sıra tarım, hayvancılık ve balıkçılıkla yaşamını sürdürebilen, kulübeler yapmasını bilen, ok-yay ve tekerleği kullanabilen, seramik kapkacak üreten, doğal önderlikle (yaşlılar kurulu) köylerde yaşayan sınıfsız (komunal-ortakçı) toplumdur."[109]şeklinde tanımlanmıştır.

Toplumsal yapı ve bireysel davranışlar üzerinde etkin olan sosyal olgulardan biri hiç şüphesiz aşiret ve aşiret aidiyeti olgularıdır. Aşiretler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin çoğu yerinde halen hâkim bir geleneksel toplumsal bir organizasyon biçimi olarak varlığını sürdürmektedir.

Aşiretleşme olgusu, tartışılan; fakat üzerinde konsensüse varılamayan, tanınmazlığı ve bilinmezliğini üzerinde taşıyan sorunlu alanlar arasında en ayrıcalıklı yere sahiptir. Aşiretleşme ve aşiretin ne olduğuna yönelik bir fikir birliğine varılamamıştır. Aşiretleşme sürecini ya da problemini inceleme konusu yapan hemen her çalışma, öncelikle kavram üzerindeki sis perdesini dağıtmakla işe başlamayı zorunlu kılar.[110]

Arapça aşira kelimesinden türetilen aşiret kavramı farklı toplumlarda, hatta aynı toplumun farklı coğrafyalarında bile değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bu kavramı evrenselleştirme hatalı bir girişim olarak kabullenilse de yapılan birçok tanımda benzer öğelere rastlanmaktadır.[111]Öğelerin benzerliği yapılan tanımların aynı anlamı taşıması demek değildir. Zira toplumları oluşturan öğeler tasvir edilip

[107] Tan, a.g.e, s.28
[108] "Aşiret", **Dictionnaire Larousse**, Milliyet Gazetecilik AŞ., 1993-1994, Cilt 1, s. 213
[109] Yusuf Karaca, "Aşiret", **Tarih Ansiklopedisi Kişiler, Olaylar, Kavramlar, Mekânlar**, Berikan Yayınları, Ankara 2002, Cilt 2, s. 57
[110] Esra Yayla, "Aşiretlerde Sosyal Hayat (Ağrı İli Aşiretleri Örneği)", **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya 2007, s.4
[111] Safiye Ateş Durç, "Türkiye'de Aşiret Ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti örneği", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2009, s.21

belli tanımsal çerçeveye yerleştirilirken farklı anlamlar ifade edilmeye çalışılır. Her ne kadar yapılan tanımlar benzer kavramlar ile ifade edilse de kavramların içerdiği anlamlar bölgesel yapıya göre farklılık arz edebilmektedir. Toplumların sahip oldukları üretim şekli, yaşam şekli, konuşma tarzı vb. tarihsel, coğrafi ve ekonomik temeller terimleri yerelleştirmekte ve topluma özgülük katmaktadır.[112]

Aşiret kavramı ile ilgili yapılan tanımlara göz atmak konunun anlaşılırlığını daha da verimli hale getirecektir.

Aşiret, sosyoloji ve antropoloji gibi bilim dallarının ilgi alanında olduğundan pek çok sosyolog ve antropolog, aşiretler üzerinde çalışmalar yapmış ve elde ettikleri sonuçlara göre farklı tanımlar ortaya koymuşlardır.

Türk sosyolojisinde bu konuyla ilgili ilk detaylı çalışma Ziya Gökalp'e aittir. Gökalp aşiretleri açıklamaya zümrelerden başlar. Ona göre; "içtimai zümreler (sosyal grup) birbirini çevreleyen kutular gibidir. En kuvvetli zümreye cemiyet denir. Cemiyetten daha büyük olup cemiyeti çevreleyene camia, cemiyetten daha küçük olup cemiyetin içinde bulunanlara ise tâli zümreler denir. Cemiyetlerin de cinsleri vardır; en büyük cinsler ise aşiret ve millettir. Aşiretler birbirinin içine giren zümrelerden oluşmaktadır. Gökalp, bu zümrelere kavmi zümreler demektedir. Bunlar hem aileye hem de siyasi oluşumlara benzediği için siyasiyan ailevi zümreler ismiyle de anılmaktadır. Aşiretler, zümrenin ağırlık noktasına göre isimlendirilmiştir. Ağırlık noktası semiyede (klan) ise Gökalp ona semiyevi aşiretler[113], ağırlık noktası amârede ise amârevi aşiretler[114], ağırlık noktası kabilede ise kabilevi aşiretler demektedir."[115]

---

[112] Richard Tapper, **İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi**, (F. D. Özdemir, Çev.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, s.9

[113] Ziya GÖKALP'in Ötüken Neşriyat A.Ş. tarafından basılan "Türk Medeniyeti Tarihi" isimli kitabında Semiye kavramını şu şekilde tanımlamıştır; "Hayvan, bitki veya herhangi bir nesneden var olduklarına inanan, kendini akraba sayan göçebe topluluklardır. Aynı totemden geldiklerine inanırlar. Toplumsal düzen tabularla sağlanır. Birbirlerini akraba görürler. Akraba oldukları için aynı klandan olanlar evlenmezler. Anaerkli toplumdur. Topluluğa kadının erkek kardeşi hâkimdir. Ortak mülkiyet vardır bu nedenle devlet yoktur.

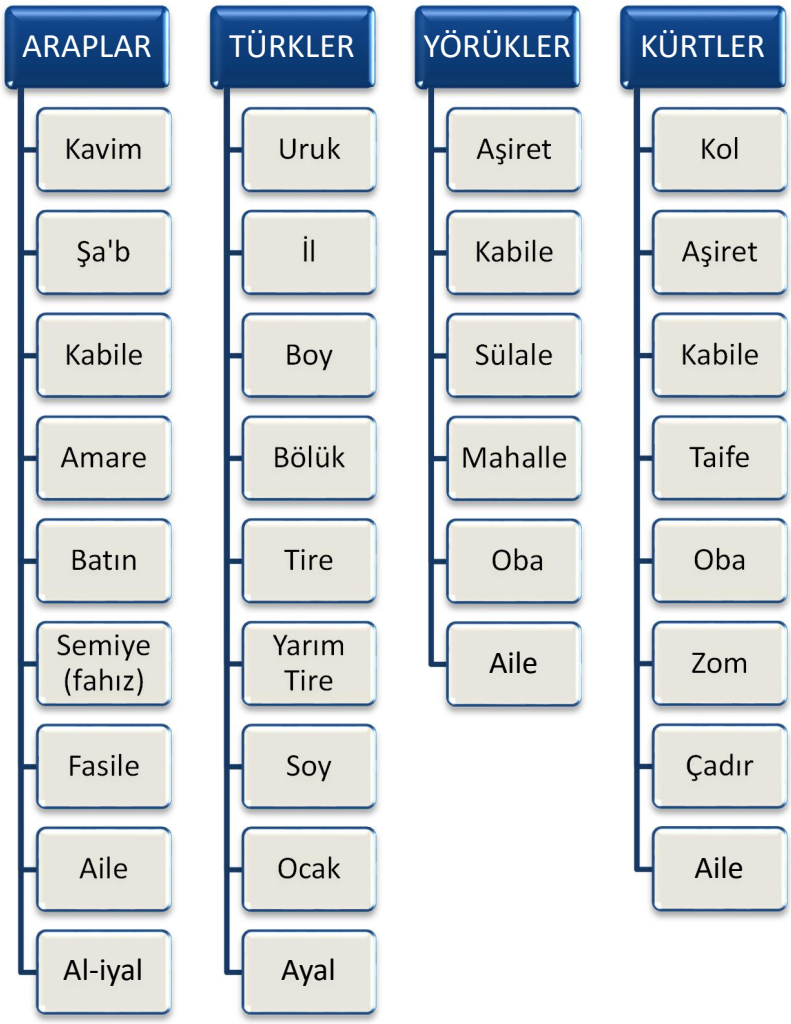
[114] Amâre; Ziya GÖKALP'in aşiret sınıflandırmasında kullandığı bir kavramdır. Konfederasyon şeklinde kurulan sosyal yapılanmalar Amâre kavramı ile ifade edilmiştir.

[115] Durç, a.g.e., s.28

Aşiret kavramını;

"Aşiretler birbiri içinde bulunan gruplar gibidir. Fakat bu gruplar, bir yandan aileye, diğer yandan da siyasal bir kuruluşa benzedikleri için 'siyasal aile toplulukları' adını alırlar. Bu gruplar genellikle hakiki yahut hayali bir akrabalığa dayanırlar. Aralarında 'kan davası dayanışması' ve 'savaş dayanışması' mevcuttur."[116]

şeklinde tanımlayan Gökalp, bu kavramı siyaset ve aile bağlamında ele almış ve bu açıdan tanımlamıştır. Gökalp tarafından oluşturulan, aşiretlerin sınıflandırılmasına dair grafikte bu durumu daha açık bir biçimde görmekteyiz.

Şekil 1: Aşiretlerin Çeşitli Şekillerde Sınıflandırılması[117]

[116] Ziya Gökalp, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, Toker Yayınları, İstanbul 2007, s.26

[117] Gökalp, a.g.e., ss. 15-22

Gökalp'in, aşiretlerin sınıflandırmasına dair oluşturduğu grafiğe baktığımızda farklı ırki mensubiyete sahip aşiret topluluklarının benzer bir sınıflandırmaya sahip olduklarını görmekteyiz. Aşiret yapılarındaki sınıflandırmaların Arap, Türk, Yörük ve Kürtlerde hemen hemen benzer olduklarını söyleyebiliriz. Gökalp, yaptığı aşiret sınıflandırmasında tüm aşiretlerin aileden oluştuklarını göstermektedir. Bu yaklaşımı ile Gökalp, aşiretlerin, doğal yollarla oluşan siyasal aile toplulukları olduğunu açık bir şekilde beyan etmektedir.

Kocadağ'a göre, aşiret yapısı kan bağına, soy ve sopa dayanmakta olup, bir aşiretin tüm fertleri birbirilerinin yakın akrabasıdır. Toprakları babadan, dededen kalma ve ailelerdeki çoğalmalara göre bölünmüştür. Yani aşiret göçebe değilse aynı aşiretten olanların hepsinin kendilerine göre toprakları vardır.[118]

Aşireti, "Çeşitli kan bağları ile birbirlerine bağlı, belli bir alan üzerinde kendilerine has bir yaşam tarzı ile hayvancılık yaparak geçimini sürdüren bir göçebe insan topluluğu"[119] şeklinde tanımlayan Özer, yaptığı tanımlamada aşiretlerin yaşam tarzlarına yönelik bir tanım ortaya koymaktadır.

Suavi Aydın ve arkadaşları ise farklı bir bakış açısıyla aşiret aidiyeti kavramına açıklık getirmişlerdir. Onlar aşireti, "Kendi aralarında ayrı diller ya da ağızlar kullanıyor olsalar da aralarındaki iletişimi tek bir ortak dille sağlayan aynı ya da benzer kültür özellikleri gösteren, büyük ölçüde aynı kökten geldiklerine inanan, daha doğru bir deyişle birlikteliklerini kan bağı ile açıklayan iki ya da daha çok sayıda kabilenin oluşturduğu birliktir."[120]şeklinde tanımlamışlardır.

Aşiretin genel tanım ve açıklamalarına bakıldığında belli özellikleri göze çarpmaktadır. İlk ve en önemli özelliği hayali veya gerçek olduğu tespit edilemeyen kan birliğidir. İkinci özelliği bu kan birliği etrafında dayanışma oluşmasıdır. Bir diğer özellik temel geçim kaynağının farklı olmasıdır. Bu ekonomik özellik aşiretlerin göçebe, yarı göçebe veya yerleşik hayata geçmiş aşiret olma durumuna göre değişmektedir. Göçebe aşiretler hayvancılık ile uğraşırken, yerleşik hayata geçmiş

[118] Burhan Kocadağ, **Doğu'da Aşiretler, Kürtler ve Aleviler**, Can Yayınları, İstanbul 2004, s.200
[119] Ahmet Özer, **Modernleşme ve Güneydoğu**, İmge Yayınevi, Ankara 2003, s.25
[120]Suavi Aydın , Süha Ünsal , Kudret Emiroğlu , Oktay Özen Mardin, **Aşiret, Cemaat, Devlet**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 77

aşiretler tarıma bağlıdır. Yarı göçebe aşiretler ise genellikle hayvancılığa bağlı iken bir kısmı hayvancılığın yanında tarımla da uğraşabilmektedir. Yarı göçebe aşiretler kış aylarını köylerde yerleşik hayat tarzında geçirirken bahar aylarından itibaren yaylalara çıkarak göçebe hayat tarzını yaşamaktadır.[121]

Aşiret kavramına dair tanımlar ile aşiret olgusunun toplumdaki işlevi arasındaki bağlantı dikkatimizi çeken bir husus olmuştur. Sosyologlar ve sosyal bilimler alanında çalışma yürüten araştırmacılar aşiret kavramını tanımlarken bu kavramın sosyal yaşamdaki rolünü dikkate almışlardır. Bazı sosyologlar, kan bağı ve nesep durumunu esas alarak aşiret kavramını tanımlarken bazı sosyologlar kültürel öğeleri esas alarak tanımlama yapmışlardır. Aşiret tanımı, toplumu oluşturan öğelerin aşiret kavramına yansıma durumlarına göre şekil almıştır.

İbn-i Haldun'un asabiyet kavramına yüklediği anlamın aşiret kavramında kendine yer bulduğunu görmekteyiz. İbn-i Haldun; "Eğer bir topluluk farklı soylardan olursa içlerinden birinin yardım isteklerine cevap bulması azalır. Aynı soydan gelmesi halinde dayanışma içinde olur ve düşmanca bir hareketin onlara yönelmesi zorlaşır. Sahralarda, badiyelerde yaşamak için böyle bir güce ihtiyaç duyulur. Asabiyet ancak nesep bağı ile veya bu anlama gelecek bir bağ ile mümkün olabilir. Nesebin faydası yardımlaşmayı sağlar. Nesep aslında hakikati olmayıp vehmi bir şeydir. Faydası da insanlar arasında birleşmeyi sağlar."[122]derken bir yönüyle nesep kavramının öneminden bahsetmekte diğer yönüyle aşiret olgusunun varlığından bahsetmektedir. İbn-i Haldun'a göre bir başka asabiyye, paylaşılan ortak ülkü, inanç ve değerler etrafında toplanmanın oluşturduğu sebep asabiyesidir. Nesep asabiyesi sebep asabiyesi ile birleşirse kurulan devletin temeli daha güçlü ve sağlam atılmış olacak, birlik çok daha güçlü bir şekilde sağlanacaktır.[123]

Ancak bu asabiyeler birbiriyle çatışıyorlarsa toplumsal bütünleşme yönünde bir katkısı olmayacaktır. Bireylerin, grupların tercih ettiği asabiyesi sosyal olayların ve toplumsal bütünleşmenin yönünü belirleyici olacaktır. Hz. Peygamberin nesep

---

[121] Mehmet Tan, " Göçebelikten Kent Hayatına Geçiş: Siirt Dudèran Aşireti Örneği", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Diyarbakır 2013, s.30

[122] İbn-i Haldun, **Mukaddime I-II**, H. Kendir (Çev.), Yenişafak Gazetesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 170-171

[123] Abdurrahman Kurt, **Din Sosyolojisi**, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014, s.58-70

asabiyesinin ona destek vermemesi yanında nesep asabiyesi olmadığı halde ona sadece sebep asabiyesi çerçevesinde destek veren bireyler ve gruplar sonraki olayları ve yeni toplumsal yapının oluşumunu büyük ölçüde etkilemişlerdir.

2.4. ŞEHİR HAYATINDA AŞİRETE BAĞLILIK

Sanayi, bilim, teknoloji alanındaki gelişmeler bireylerin günlük yaşamlarında değişim ve dönüşümlere sebep olmaktadır. Bireylerin yaşamlarındaki değişimler toplumsal yaşamda da kendini göstermektedir. Özellikle sanayi alanındaki gelişmeler toplumların sanayileşme yönündeki değişimlerini hızlandırmıştır. Toplu yaşam alanlarında görülen kırsal kesimlere has yaşam şekilleri sanayileşme eksenli bir değişim geçirmiştir. Bireyler ve aileler kırsal kesimden ziyade kent yaşamlarını tercih etmeye başlamışlardır.

Kentlerde özellikle büyükşehirlerde sanayileşmenin daha fazla olması kentte yaşamı daha cazip hale getirmiştir. Çünkü sanayileşmenin olduğu kentlerde kırsal alanlara göre daha fazla iş olanakları bulunmaktadır. Sanayileşme ile birlikte Kırsal yaşamdan kentsel yaşama geçiş, bireylerin yaşamlarında bir takım değişimlerde bulunmalarına sebep olmuştur. Bu durum, yüz yüze, "birincil" ilişkilerin yerini dolaylı "ikincil" ilişkilerin aldığı, geleneksel kurumlar olarak ifade edebileceğimiz yapıların işlevlerinin değiştiği bir sosyal değişme süreci olarak değerlendirilmektedir.[124]

Kent yaşamı, iktisadi, mesleki, toplumsal hayatın hızında ve çeşitliliğinde taşra hayatıyla derin bir karşıtlık oluşturur. Taşra yaşamı, kentsel yaşa göre daha sakindir. Kırsal kesimde yaşayan bireyler ve aileler belli, rutin bir yaşam sürdürürler. Kişinin bir önceki günü ile bir sonraki günü arasında belirgin ve ani bir değişim yoktur. Hayatın ve duyusal imgelerin ritmi taşrada daha yavaş ve daha alışıldık, daha düzenlidir. Kent yaşamı bunun tersine sürekli yeniliklere ve değişimlere hazırdır. Kent yaşamı, taşra hayatına göre daha başka bir bilinçlilik miktarı talep eder.[125]

---

[124] Don Martindale, **Şehir Kuramı,** Ahmet Aydoğan (Çev.), İz Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 35-100

[125] George Simmel, **Metropol ve Zihinsel Yaşam**, Ahmet Aydoğan (Çev.), İz Yayıncılık, İstanbul 2008,s. 167-184

Kente göç ile birlikte göç edenlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi tutum ve davranışları değişim gösterir. Bu değişim sadece bireysel olmayıp toplumsal bir değişim halini alabilmektedir. Özellikle kırsal kesimde yaşamaya alışkın olan ve kırsal yaşam şartlarına uyumlu olan bireyler, aileler ve aile yapılanmaları olan aşiretler bu değişim sürecinde bir takım sıkıntılar ile karşılaşabilmektedirler. Çünkü kent ile kır hayatı birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Kırsal alandaki yaşamda cemaat kültürü söz konusu iken kentsel alandaki yaşamda cemiyet kültürü görülmektedir.[126] Bu durumun haricinde, kentin sunduğu imkânlar insanların kente karşı daha hoşnut bir tutum sergilemesine sebep olmuştur. Kent yaşamına karşı oluşturulan bu olumlu tutum, kent hayatının bireylerce daha cazip ve güzel görünmesine sebep olmaktadır.

Kente göç edenler üzerinde, kentin olumlu veya olumsuz yönleri, bireylerin kentsel yaşama uyumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Zira kentsel yaşamdaki olumlu diyebileceğimiz iş imkânları, kolaylıklar, sosyal alandaki etkinlik ve aktiviteler, sağlık alanındaki imkânlar kente göç edenlerin kent yaşamına uyumunu olumlu yönde etkileyecektir. Aynı şekilde kent yaşamındaki olumsuzluklar olarak ifade edebileceğimiz trafik, hava kirliliği, pahalılık gibi hususlar da kentsel yaşama uyumu olumsuz yönde etkileyecektir. Kentsel yaşama uyum hususunda yaşanan kolaylık ve zorluklar bireysel boyutta görülebileceği gibi aile veya aşiret yapılanmalarında da görülebilmektedir.

Kabile-aşiret olgusu, ferdin kendini bir cemaatten hissetmesi şuuru, "kimlik" duygusu, yaşadıkları sosyal yapıdan büyük şehirlere göç etmiş olsalar da kaybolmamakta, fertler "şu veya bu aşirettenim" diyebilmektedirler. Büyük kentlere yerleşen aşiret mensupları, kentlerin "büyüklüğünde" kaybolmamak, kimlik duygusu vb. sebeplerden dolayı aşiret olgusunu burada da devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu kimliğin devamlılığını sağlamak için de kültür ve dayanışma dernek vakıfları kurmaktadırlar.[127]

---

[126] Tan, a.g.e., s. 99

[127] Erdal Aksoy, "Günümüz Kırıkkale Karakeçili Yörüklerinin Aşiret Yapısı" **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Ankara 2004, Sayı 1, s. 167

Kırsal yaşam alışkanlıklarını bırakıp kent yaşamına uyum sağlamaya çalışan aşiret mensupları, kent yaşamına uyumun ilk dönemlerinde birbirlerine daha da bağlılık gösterirler. Aynı aşiretten olan bireylerin taziye, düğün, aile ziyaretleri gibi sosyal eylemleri daha da belirgindir. İlerleyen dönemlerde aşiret mensubu olan bireyler aşiret aidiyeti kimliğinin ötesine geçerek kent yaşamının gerektirdiği kentsel yaşam kimliği edinmeye başlarlar.

Kent hayatının sürükleyici yaşantısına uyum sağlamak, her ne kadar aşiret aidiyetine dair tutumları zayıflatsa da günümüzde hala aşiret yapılanmalarını şehir hayatında görmemiz mümkündür.

2.5. AŞİRET ve AŞİRETLERDE SOSYAL YAPI

Sosyolojinin önemli kavramlarından birisi de sosyal yapı kavramıdır. Ancak sosyal yapının neyi ifade ettiği ve hangi varlığı tasvir ettiği konusunda sosyologlar arasında ortak bir görüşün bulunmadığı da bir gerçektir. Bu farklılıkların temel nedeni, sosyal yapının muhtevasından ileri gelmektedir. Bu muhteva ise çeşitli sosyolog ve sosyoloji ekollerine göre değişmektedir.[128] Sosyal yapının bir parçası olan aşiret olgusu da kendine has bir yapıya sahiptir.

Aşiretlerin oluşturduğu sosyal yapılar bu alanda araştırma yapan çevrelerce farklı kategorize edilmiştir. Aşiret sosyal yapılanmaları aile ve akrabalık oluşumları esas alınarak açıklanmaya ve gruplandırılmaya çalışılmıştır.

Beşikçi'ye göre aşiret, kabilelerin birleşmesinden meydana gelmektedir. Kabile ise birbirine kan akrabalığı ile bağlı olan bir yapıdır. Çünkü evlenmede esas kabiledir. Fakat ikinci derecede aşiret içindeki diğer kabilelerden de evlenme olabilir. Kabile içinden evlenme, aşiret içindeki kabilelerin bir varlık haline gelip kuvvetlerini artırmalarına sebep olur. Aşiret içerisindeki kabile sayısı ise, o aşiretin büyüklüğüne göre artmakta veya çoğalmaktadır.[129]

---

[128] Zeki Arslantürk ve Taygun Amman, **Sosyoloji Kavramlar Kurumlar Süreçler Teoriler**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2001, s. 241

[129] İsmail Beşikçi, **Doğu Anadolu'da Sosyal Ve Siyasal Değişmeye Etki Eden Dinamikler**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yay., No: 280, Ankara1969, s. 425

Aşiret, bir yanı ile kan bağına diğer bir yanı ile ise soy bağına dayanan, akrabalık dayanışmasının en küçük birimi olan ailelerin bir araya gelmesiyle oluşan üst aidiyet bağıdır. Aile ve aşiret tipi sosyal kurumlar, geleneksel toplumların temel gruplarından sayılmaktadır. Komunal gruplar (communal group) olarak da nitelenen bu yapılar; "kan bağı, hısımlık, etnik köken, inanç birlikteliği vesaire nedenlerle oluşmuş ve/veya oluşturulmuş olan gruplardır. Kabileler, aileler, etnik gruplar bu konuda örnek verilebilir."[130]

Ataerkil geniş yapısıyla iktisadi bir birim olma özelliği de gösteren aşiret ailesine hâkim olan ilişkiler erkeğin otoritesi, kadının mirastan yeterince pay alamaması ve biz duygusunun hâkimiyetine dayanır. Aileler arası ilişkiler ise kan bağı esası üzerine kurulmuştur. Akrabalık bağına dayalı bu ilişkilerde statü doğuştan gelir. Dolayısıyla kendinden yaşlılara ve otoriteye mutlak bağlılık söz konusudur. Yine bu akrabalık bağları, karşılıklı ilişki ve çelişkilerde bir tür sosyal güvenlik mekanizması sayılan, "birlikte saldırı, birlikte savunma mekanizması"nı geliştirmiştir. Bu mekanizma, kan davalarının sayısını ve şiddetini artıran bir unsur özelliği taşır.[131]

Aşiret sosyal yapısını diğer sosyal yapılardan farklı kılan bir başka özelliği ise aile içi nüfusun diğer aile yapılarına oranla belirgin bir şekilde fazla olmasıdır. Özellikle erkek sayısının fazlalığının bir üstünlük olarak kabul edildiği anlayış doğurganlık oranlarının artış göstermesine sebep olmaktadır. Aşiret toplumlarında erkek sayısının fazlalığı iş gücü ve savaş gücünün bir belirtisi olduğundan cinsiyetler arasında belirgin bir ayrımcılık fark edilmektedir. Bu durum aşiret aidiyeti anlayışının devam ettiği kırsal kesimdeki toplumlarda hala geçerli bir olgudur. Örneğin kırsal kesimlerdeki tarım toplumlarının aile bireyleri arasında ekonomik bir iş bölümü mevcuttur. Ailenin en küçük bireyi dahi tarım alanında aileye ekonomik anlamda destek olabilmektedir. Kırsal kesimlerdeki tarım toplumlarında hangi ailenin fertleri fazla ise o aile bulunduğu sosyal ortamda daha güçlüdür.

---

[130] Coşkun Can Aktan, Hakan Ay, Hilmi Çoban, **Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları**, Seçkin Yayınları, Ankara 2007, s.2 http://www.canaktan.org/politika/cikar-grup/cikar-grup.pdf (Erişim Tarihi: 24/11/2015)

[131] Ahmet Özer, **Modernleşme Ve Güneydoğu**, İmge Yayınları, Ankara 1998, s. 113-114.

Aşiret toplumlarında ekonomik yapılanma, benimsemiş oldukları yaşam türleri ile bağlantılıdır. Bu toplumlar göçebe, yarı göçebe ve yerleşik yaşam çeşitlerine göre ekonomik yapılarını değiştirmişlerdir. Çünkü toplumların yaşam şekilleri ekonomik yapılanmaları üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir.

Göçebe aşiretler, geniş arazilerde hızlı hareket edebilme yeteneğine sahip, yazları serin ve yüksek yaylalara çıkan, kışları sıcak ve ovalık bölgelere geri dönen hayvancılık yaparak yaşamlarını idame ettiren aşiretlerdir. Yarı göçebe aşiretler ise hayvancılıkla birlikte tarım ile de uğraşan aşiretlerdir. Yerleşik aşiretlere gelince, bunlar tamamıyla toprağa bağlanmış, tarımla uğraşan aşiretlerdir. Kendilerine ait arazi ve işletmeleri vardır. Ayrıca aşiretçi yapıda genel olarak görülen bir diğer özellik de üretimin tüketime yönelik olmasıdır. Tüketime yönelik bir üretim fonksiyonu, kapalı bir ekonomiyle birlikte kapalı bir toplum yapısının oluşumuna da kaynaklık eder.[132]

Aşiret aidiyeti anlayışının hâkim olduğu toplumlar tek bir reisin varlığını ve önderliğini kabul ettiklerinden siyasi yapılanma tek bir birey etrafında toplanma mantığına dayanır. Toplum fertleri genelde en yaşlı aşiret üyesini reis olarak kabul eder onun karar ve eylemlerine ortak olurlar. Aşiret reisleri kendi aşiretlerine ait kararları verme gibi yetkilere sahip iken diğer taraftan başka aşiretlere ait bir takım kararlara da katılabilmektedirler. Liderlik mekanizmasının aşiret reisine bağlı olduğu bu yapıda, bireyin toplumsal statüsü ve rollerinin büyük bir kısmı verili aile/aşiret sistemi içinde şekillenir. Bir kimlik olarak aşiret ağına dâhil olmak soy ve kan bağının ön plana çıktığı aşiret sistemi içindeki pozisyonu da belirlemektedir.[133]

Aşiret reisleri yöresel seçimlerde etkin bir role sahiptirler. Seçim zamanlarında bireysel kararlardan ziyade reis olarak kabul edilen önderin kararı esas alınır ve bu karara göre oylar belirlenir. Bundan dolayı aşiret aidiyeti yapılanmasının olduğu bölgelerde seçim sonuçları homojen bir yapıya sahiptir. Aşiret mensupları için aday olanın niteliği ve partisi değil, bağlı olduğu aşiret önemlidir. Özellikle kendi aşiretinden birisi aday olduğunda başka bir kişi veya partiye oy vermesi söz

[132] Özer, a.g.e., s.114-115
[133] Mahmut Kaya, " Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile Aşiret Dernekleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Konya 2013, s.57

konusu bile olamamaktadır. Çünkü bu noktada kan bağları, akrabalık dürtüleri, biz duygusu, güç, şan ve itibar gibi mekanizmalar devreye girmektedir. Aşiretçiliğin üst düzeylerde hâkim olduğu yerlerde siyasete fiili katılım yalnızca, aşiret reisliği kurumu ve bu kurumun etrafında oluşan aşiret reisinin yardımcıları ve danışmanları konumundaki aşiret ileri gelenlerine mahsustur. Aşiretin geri kalan çoğunluğu ise, onlara bağlı olarak destekleme ve oy verme yolu ile siyasete katılırlar. [134]

[134] Özer, a.g.e., s.118-119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. PROBLEM ve HİPOTEZLER

3.1.1. Araştırmanın Temel Problemleri

Araştırmamızın temelini oluşturan esas problemimiz, ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin aşiret aidiyeti anlayışları ile dini tutumları arasındaki ilişkinin tespiti ve elde edilen verilerin sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Bu temel problem ile çalışmamızı yürüttüğümüz araştırmamız, aşağıda ifade ettiğimiz alt problemlerle bir bütünlük oluşturmuştur.

- Patnos ilçesinde eğitim gören öğrencilerin, eğitim gördükleri okul türüne göre, aşiretçilik anlayışına dair tutumları ile dini tutumları arasında bir fark var mıdır?

- Ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin demografik değişkenlere göre, dini tutumları ile aşiretçilik anlayışına dair tutumları arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

- Araştırmanın yapıldığı bölgede, belirgin olarak görülen aşiretçilik anlayışının, öğrencilerin aşiretçilik tutumuna nasıl bir etkisi vardır?

- Ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin şehir veya köyde ikamet etme durumlarına göre dini tutumları ile aşiretçilik tutumları arasında nasıl bir ilişki gözlenmektedir?

3.1.2. Araştırmanın Hipotezi ve Varsayımları

Genel olarak hipotez, karşılaşılan özel duruma ilişkin bir önermedir. İstatistiksel hipotez, bir araştırmada ilgilenilen bir ya da daha fazla parametrenin değeri hakkında ileri sürülen ve doğruluğu, geçerliliği bu parametre(ler) hakkında bilgi üreten istatistik(ler)den ve bu istatistik(ler)in örnekleme dağılımıyla ilgili bilgilerden yararlanarak araştırılabilen önermelerdir.[135]

Bilimsel bir araştırmanın temelini oluşturan varsayım, deneyle kanıtlanmamış olmakla birlikte kanıtlanabileceği umulan kavramsal düşünüş ya da varmış ve gerçekmiş gibi kabul edilerek bir şeye dayanak olarak kullanılan ilkeler bütünü şeklinde tanımlanabilir.[136] Araştırmacı tarafından ele alınan bir konu belli varsayımlara dayanır. Zaten bir araştırmanın varsayımlardan bağımsız bir biçimde ilerlemesi düşünülemez. Varsayım, belli gerekçelerin oluşturulması, bu gerekçelere dayanarak olayların sebep sonuç ikileminde ilerletilmesi esasına dayanır.

Araştırmamızın temel problemine göre belirlemiş olduğumuz alt problemlerimizin, belli hipotezler ışığında ele alınıp incelenmesi gerekmekteydi. Bu sebeple araştırmamızın dayandığı temel hipotezler oluşturulmuş ve oluşturulan bu hipotezlere uygun bir çalışma ortaya konulmuştur. Oluşturduğumuz hipotezlerimizi şöylece ifade edebiliriz;

- İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin farklı türdeki okullarda eğitim gören öğrencilere göre dini tutumlarının daha belirgin olması beklenmektedir.

- İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin farklı türdeki okullarda eğitim gören öğrencilere göre aşiretçilik anlayışına dair tutumlarının daha zayıf olması beklenmektedir.

- Ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin bağımsız değişkenlere göre, dini tutumları ile aşiretçilik anlayışına dair tutumları arasında şu şekilde bir sonuç çıkması beklenmektedir;

---

[135] Ahmet Özmen, **İstatistik**, T.C Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2006, s. 213

[136] Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yay, Ankara 2009, s. 72.

1) Liselerde eğitim gören öğrencilerin gelir düzeylerinin aşiretçilik anlayışına yönelik tutumlarına etki edeceği beklenmektedir.

2) Liselerde eğitim gören öğrencilerin yaşları ile aşiretçilik anlayışına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık beklenmemektedir.

3) Liselerde eğitim gören öğrencilerin cinsiyetleri ile aşiretçilik anlayışına dair tutumları arasında anlamlı bir farklılık olması beklenmektedir.

4) Liselerde eğitim gören öğrencilerin cinsiyetleri ile dini tutumları arasında anlamlı bir farklılık olması beklenmektedir.

5) Liselerde eğitim gören öğrencilerin okudukları sınıf seviyesine göre aşiretçilik anlayışına yönelik tutumlarının farklılık göstermesi beklenmektedir.

6) Liselerde eğitim gören öğrencilerin okudukları sınıf seviyesine göre dini tutumlarının farklılık göstermesi beklenmemektedir.

7) Liselerde eğitim gören öğrencilerin uzun süre yaşadıkları yer ile aşiretçilik anlayışları arasında anlamlı bir farklılık olması beklenmektedir.

8) Liselerde eğitim gören öğrencilerin sahip oldukları çekirdek/geniş aile yapılarına göre aşiretçilik anlayışlarında farklılık olması beklenmemektedir.

9) Liselerde eğitim gören öğrencilerin baba eğitim durumları ile aşiretçilik anlayışına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunması beklenmektedir.

10) Öğrencilerin baba meslekleri ile dini tutumları arasında anlamlı bir farklılık beklenmemektedir.

11) Öğrencilerin baba eğitim durumları ile dini tutumları arasında anlamlı bir farklılık beklenmemektedir.

12) Liselerde eğitim gören öğrencilerin baba meslekleri ile aşiretçilik anlayışına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki olması beklenmektedir.

♦ Ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin, aşiretçilik anlayışına dair tutum ortalama değerleri ile dini tutum ortalama değerleri arasında anlamlı bir ilişkinin olması beklenmektedir.

Söz konusu hipotezlerimiz ve buna bağlı varsayımlar, uygulanan anket formu verileri ışığında analiz edilmiş, ilgili başlıklar altında tartışılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM (METOD) ve TEKNİKLERİ

Metod (méthode), dilimize Fransızca'dan geçme bir kelimedir. Türkçe'de; usul, yol, yöntem, tarz gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin anlamlarından hareketle metodu; "Ulaşılmak istenen hedefe en emin ve kestirme yollardan varmak için önceden bilerek ve şuurlu bir şekilde planlanmış ve programlanmış yoldur." şeklinde tarif edebiliriz.[137] Ayrıca bu kavramı, genelde yol ve yordam özelde ise öğretme-öğrenmede izlenen yol, sistemli plan ve düzenli işlemler ve uygulanan süreç anlamlarında da kullanabiliriz.[138]

Araştırma yöntemi, araştırmanın amacını gerçekleştirebilmek için kullanılan genel yaklaşımdır. Araştırma tekniği ise, araştırma yönteminin gerçekleştirilebilmesi için kullanılan bilgi toplama aracıdır.[139]

Bir araştırmacı ele aldığı araştırmaya dayalı olarak doğru yöntemi seçmek zorundadır. Bazen bu seçim, tek bir yöntem olabilirken kimi zaman birden fazla yöntem de olabilmektedir.

Sosyal bilimler alanında araştırma yapacak bir araştırmacı, nitel veya nicel olmak üzere iki temel yöntem üzerinden hareket eder. Araştırmanın mahiyetine göre bazen nitel veya nicel araştırma yöntemlerinden sadece biri yeterli olabilirken bazen her iki yöntemden de faydalanma ihtiyacı oluşabilmektedir.

---

[137] Mustafa Öcal, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s. 189

[138] Mustafa Karaağaçlı, **Mesleki Eğitim ve Teknoloji Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002, s. 84

[139] Orhan Türkdoğan, **Bilimsel Araştırma Metodolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2000, s. 206

Bu araştırmada, nicel yöntem esas alınmıştır. Araştırmamıza başlamadan önce genel bir literatür taraması yapılmış ve gerekli ön hazırlıklar yapılmıştır. Daha önce yapılmış benzer çalışmalar incelenerek bu alanda deneyim sahibi kişilerden bilgi alınmıştır. Geniş bir literatür taraması sonrasında elde edilen yazılı kaynaklar taranarak gerekli veriler tasnif edilmiştir.

Alan araştırması, anket ve mülakat çalışmaları öncesinde, araştırmanın yürütüleceği bölgedeki İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü aracılığıyla kaymakamlıktan ve etik komisyonundan gerekli izin ve onaylar alınmıştır. Alınan izin ve onaylara istinaden okullara gidilerek okul idarecileri ile görüşülmüş, okullara dair istatistiksel bilgiler elde edilmiş ve buna göre tabakalı örneklem grupları oluşturularak anket çalışmalarının yürütüleceği okullar belirlenmiştir.

Çalışmamızda temel olarak demografik bilgi kâğıdı ve iki tutum ölçeği kullanılmıştır. Demografik tutum ölçeği toplam 17 maddeye dayanan, araştırmada bağımsız değişken olarak kullanılan ve cevabı aranan temel sorulardan oluşturulmuştur. Çalışmamızda kullandığımız tutum ölçeklerinden ilki, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış, güvenirlik ve geçerlikleri belirlenmiş, Ok-Dini Tutum Ölçeği diye adlandırılan ve Üzeyir Ok tarafından 2011 yılında geliştirilen dini tutum ölçeği olmuştur. Diğer bir ölçeğimiz ise "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" diye isimlendirdiğimiz, araştırmamız sürecinde oluşturduğumuz ölçek olmuştur.

Elde edilen veriler optik formlar aracılığıyla bilgisayar ortamına aktarılmış ve sayısal verilere dönüştürülmüştür. Bu veriler, sosyal bilimler alanındaki bilimsel çalışmalarda sıklıkla kullanılan SPSS (Statical Package for Social Sciences) programı aracılığıyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Ölçeklere ait faktörlerin doğruluğunu denetlemek amacıyla da AMOS (Analysis of Moment Structures) programı kullanılmıştır.

Ölçekler aracılığıyla elde edilen veriler analiz edilmeden önce geçerlik ve güvenirlik testlerinden geçirilmiştir. Bilindiği üzere bir çalışmada kullanılacak verilerin geçerlik ve güvenirlik kriterlerinden uzak olmaları yapılacak çalışmaların tamamıyla yanıltıcı olmasına sebep olmaktadır. Bunun bilinciyle hareket ettiğimiz bu

çalışmamızda, elde ettiğimiz veriler Tablo1'de gösterilen test ve analizlere tabi tutulmuştur;

Tablo1: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmalarında Kullanılan Test ve Analizler

	Uygulanan Testin Adı	**Testin Uygulanma Amacı**
Geçerliğe Dair Testler Ve Analizler	KMO (Kaiser, Meyer, Olkin) Testi	Bu test, verilerin faktör analizine uygunluğu için geliştirilmiş bir küresellik testidir. Eğer küresellik testi istatistiksel olarak anlamlı bulunursa bu durumda faktör analizine geçilir.[140]Bu testi, verilerimizin faktör analizine uygun olup olmadığını test etmek için kullandık.
	Bartlett Testi	Bartlett testi, varyansların homojenliğinin test edilmesinde en yaygın olarak kullanılan testlerden birisidir.[141]Bu testi varyansların homojenliğini test etmek amacıyla kullandık.
	Açımlayıcı Faktör Analizi	Faktör analizi (FA), birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirerek az sayıda, kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler(faktörler, boyutlar) bulmayı, keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistiktir.[142] Tutum ölçeklerinden elde ettiğimiz verilerin kaç faktör oluşturduğunu ve bu faktörlerin yük değerlerini öğrenmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yaptık.
	Doğrulayıcı Faktör Analizi	Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) başlı başına bir araştırma yöntemi olarak adlandırılan yapısal eşitlik modellemesinin (YEM) bir türüdür.[143] Bu analizi, "Açımlayıcı Faktör Analizi" sonrasında elde ettiğimiz faktörlerdeki değişkenler arası doğrusal ilişkileri regresyon eşitlikleri yardımıyla sorgulamak için kullandık.
Güvenirlik Testi	Cronbach's Alpha Güvenirlik Analizi	Cronbach'ın alfa katsayısı yöntemi, ölçüm güvenirliği kestirimi için kullanılmaktadır.[144] Araştırmamızda kullandığımız ölçeklerin ölçüm güvenirliğini kontrol etmek amacıyla bu test yöntemi kullanılmıştır.

[140] Hüseyin Tatlıdil, **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz**, Akademi Matbaası, Ankara 2002

[141] Mehmet Mendeş, "Levene, Bartlett, Neyman-Pearson ve Bartlett 2 Testlerinin 1.Tip Hata Olasılıkları Bakımından Karşılaştırılması", **Tarım Bilimleri Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, 2003, s. 143

[142] Şener Büyüköztürk, " Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Sayı 32, Güz 2002, s. 472

[143] Ömer Faruk Şimşek**, Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve LİSREL Uygulamaları**, Ekinoks Yayınları, Ankara 2007, ss. 4-22

[144] Vahit Bademci, "Güvenirliği Doğru Anlamak ve Bazı Klişeleri Yıkmak: Bilinenlerin Aksine, Cronbach'ın Alfa Katsayısı, Negatif ve "–1"den Küçük Olabilir", **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 557, Güz 2006, s. 3

3.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

"Ortaöğretim Öğrencilerinin Aşiretçilik Anlayışı ve Dini Tutum İlişkisinin İncelenmesi (Ağrı-Patnos Örneği)" konulu bu çalışma, Ağrı İli Patnos İlçesi sınırları içerisinde eğitim gören lise öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada, tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak ilçe merkezinde bulunan İbn-i Sina Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi, Özel Patnos Çözüm İstikbal Temel Lisesi, Patnos Anadolu İmam Hatip Lisesi, Patnos Anadolu Lisesi, Patnos Fatih Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi, Süphandağı Anadolu Lisesi'nde eğitim gören toplam 611 (altı yüz on bir) öğrenciye tutum ölçekleri uygulanmıştır.

3.4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ ve ÖRNEKLEMİ

Bilimsel araştırmalarda, belli bir konu üzerinde çalışma yürütülürken yapılacak araştırma ile ilgili bir çerçeve çizilir. Çizilen çerçeveye göre bir yol belirlenir ve araştırma buna göre şekil alır, buna göre ilerler. Bu da bilimsel çalışmalarda belli sınırlılıkların olması anlamına gelir.

Bu sınırlılık, evren grubunun oluşturulması ile başlatılan bir süreçtir. Evren (population), araştırılmakta olan konuyu oluşturan elemanların tümünü kapsayan yapıdır.

Aşiret yapısının Doğu ve Güneydoğu'da özellikle şehir merkezleri dışında oldukça etkili olduğu bilinmektedir.[145] Bu araştırmada bu illerden birisi olan Ağrı İli'nin Patnos İlçesi seçilmiştir. Patnos İlçesi'nde daha homojen verilere ulaşılması ve bölgenin hassas yapısı nedeniyle araştırma kolaylığı bulunan lise öğrencileri araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Patnos İlçesi'ndeki liselerde eğitim gören öğrenciler bizim araştırmamızı yürüteceğimiz çalışma alanımız olduğu gibi, aynı zamanda hipotezlerimizin doğruluk ve yanlışlığını sınayacağımız evren yapımızdır da.

Araştırmanın sıhhatli bir şekilde yürütülmesi, uygun yöntem ve tekniklerin belirlenmesi için oluşturulan örneklem grupların, araştırmanın esas alındığı evren grubunu temsil etmesi gerekir.

---

[145] İsmail Alev Arık, **Psikolojide Bilimsel Yöntem**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992

Çalışma alanının sınırlandırılması gerekliliğine istinaden, yürütmüş olduğumuz araştırmamız, oluşturduğumuz tabakalı örneklem gruplarla sınırlandırılmıştır. Örneklem grubu belirlerken "Tabakalı Örnekleme Yöntemi"ni kullanmamızın temel sebebi, alan araştırmamızı yapacağımız ana kütlenin bu yönteme daha uygun olmasıdır. Bunu "Tabakalı Örnekleme Yöntemi"nin tanımını yaparak açıklamak, bu yöntemi seçmemizdeki gerekçemizin daha kolay anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Popülasyonu bir veya bir kaç niteliği bakımından homojen alt gruplara ayırmaya tabakalama, örneğin bu alt gruplara göre tespitine ise tabakalı örnekleme denilmektedir. [146] Bu araştırmada, ilçede bulunan ortaöğretim okullarının sayıları, bu okullarda eğitim gören öğrencilerin oluşturduğu sınıf sayısı, bu sınıflarda okuyan öğrenci sayıları ve öğrencilerin cinsiyetleri esas alınarak belli oranlar göz önünde bulundurulup örneklem grupları oluşturulmuş, bu gruplar tabakalara ayrılmıştır. Belirlenen okullardan, erkek ve kız oranları birbirine yakın olan her seviyeden birer sınıfa anket çalışması uygulanmış elde edilen verilere göre araştırmanın temel hipotezleri sınanmıştır.

3.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Sosyal bilimler alanında yapılacak araştırmalarda kullanılacak veri toplama aracı, konunun mahiyetine göre belirlenen bir husustur. Tutumlara ilişkin bilgi toplamada, birbirinden farklı birçok yaklaşım izlenebilir: davranışın gözlenmesi, bireyin kendisini rapor etmesi (soru listeleri, envanterler vb.), görüşme (mülakat).[147] Bu çalışmada, bireyin kendisini rapor etmesi olarak değerlendirilebilecek olan soru kâğıtları kullanılmıştır. Likert Tipi Ölçek şeklinde hazırlanmış "Ok-Dini Tutum Ölçeği" ve mahiyeti tarafımızca geliştirilmiş "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği'i kullanılmıştır. Öğrencilere ait demografik verileri elde etmek için ise 17 maddeden oluşan "Demografik Bilgi Formu" kullanılmıştır.

[146] Cahit Karagölge ve Kenan Peker, "Tarım Ekonomisi Araştırmalarında Tabakalı Örnekleme Yönteminin Kullanılması", **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Sayı 33, s. 313

[147] A. Ata Tezbaşaran, **Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu**, Mersin 2008, s.2

3.5.1. Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi

3.5.1.1. Ölçek Geliştirmedeki Amaç

Öğrencilerin tutumlarını ölçecek en uygun ölçek geliştirme yöntemi hiç şüphesiz son zamanlarda araştırmacılar tarafından yoğun olarak kullanılan Likert Tipi Tutum Ölçeği'dir. Likert Tipi Tutum Ölçeği bu alanda kullanılacak tek ölçek değildir. Tutumların ölçülmesinde kullanılan ve 1925 yılında geliştirilen Bogardus Tutum Ölçeği, tutum ölçeklerinin ilki olarak kabul edilir. Daha sonra geliştirilen Thurstone Ölçeği, Guttman (Hiyerarşik – Scalogram) Ölçeği gibi ölçekler de tutumların ölçülmesinde kullanılan ölçekler arasında yer almaktadır. Likert tipi ölçekleme, ölçekleme yöntemleri arasında en çok kullanılanı ve kuruluşu ve güvenilirliği açısından diğer ölçeklemelere göre daha kolay ve güvenilir olanıdır.[148] Diğer tutum ölçeklerine nazaran Likert Tipi Tutum Ölçeğinin bu yönü bizim bu ölçek türünü seçmemizdeki temel etmen olmuştur.

Aşiretçiliğe ilişkin tutumların belirlenebilmesi için daha önce geliştirilmiş bir ölçek olmadığından bu tutumu ölçecek bir ölçek oluşturulması yoluna gidilmiştir. Zira bu alanda yapılacak bir araştırmada güvenirlik ve geçerliği belirlenmiş bir tutum ölçeğinin olmaması ciddi bir eksikliktir. Bu sebeple, araştırmamız süresince güvenirliği ve geçerliği tarafımızca kanıtlanmış "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" adında bir ölçek geliştirilmiştir.

2015/2016 eğitim yılında 9, 10, 11 ve 12. sınıf 611 öğrenci üzerinde uyguladığımız "Likert Tipi Tutum Ölçeği" hazırlama çalışmamız, aşiretçilik anlayışına yönelik öğrencilerin tutumlarını doğru, nesnel ve güvenilir bir biçimde ölçecek tutum ölçeği geliştirmeyi amaç edinmiştir. Bu amaçla yürütülen çalışma sonrasında güvenirlik değeri yüksek kabul edilen, yapısal geçerliliği kanıtlanan 21 maddelik bir tutum ölçeği geliştirilmiştir.

3.5.1.2. Ölçek Geliştirmede Kullanılan Yöntem

Her bilimsel araştırma, belli prensipler dâhilinde yürütüldüğü gibi bizim araştırmamız da belli prensipler ve kurallar dâhilinde yürütülmüştür. Liket Tipi ölçek

[148]M.E.B. Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri, **İçeriğine Göre Sorular 342PR00041**, Ankara 2012, s.8

geliştirmede izlenen ilk adım olan ölçülecek tutumun tespiti ile başlayan çalışmamız diğer ardışık işlemler ile devam etmiştir.[149]

3.5.1.2.1. Ölçeğin Geliştirilme Aşaması

Liselerde eğitim gören öğrencilerin, aşiret aidiyetine yönelik tutumlarını ölçecek "Likert Tipi Tutum Ölçeği" taslağını geliştirme merhalesi öncesinde kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve daha önceden yapılan benzer çalışmalar incelenmiştir.[150] Yapılan inceleme ve araştırmalar sonrasında odak grup çalışmasına dâhil edilen öğretmenler ile bir toplantı düzenlenerek elde edilen yazılı materyallerin tasnifi yapılmış ve örnek çalışmalar üzerinde fikir paylaşımında bulunulmuştur. Yürütülen görüşme toplantıları neticesinde, taslak ölçekte kullanılmak üzere, aşiret aidiyetine yönelik öğrencilerin tutumlarını ölçecek cümleler oluşturulmuştur. Madde havuzu diye ifade ettiğimiz bu cümleler, öğrenci yaş seviyesi ve anlama kapasiteleri göz önünde bulundurularak gözden geçirilmiştir. Bu konuda, odak çalışma grubumuzun üyesi olan rehber öğretmenden destek alınmıştır.

Bu işlemler tamamlandıktan sonra uygun olan toplam 37 (otuz yedi) cümle, ölçek taslağına dâhil edilmiştir. Taslak ölçeğe dâhil edilen tutum ifadeleri, deneme grubuna uygunluk açısından incelerek imla ve yazım hataları yönünden yeniden gözden geçirilmiştir. Taslak ölçekte yer alacak olan bu tutum ifadelerinin 18 (on sekiz) tanesi olumsuz cümle formatına çevrilerek yeniden yazılmıştır. Cümlelerin

---

[149] Tezbaşaran, a.g.e., s.10

[150] Çalışmamızda incelediğimiz ve örnek olarak vereceğimiz çalışmalar şunlardır:
Abdulkadir Çekin, "Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları (Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği)",**EKEV Akademi Dergisi**, Güz 2013,Sayı 17
D. Bahar Şahin ve H. Deniz Gülleroğlu, " Likert Tipi Ölçeklere Madde Seçmede Kullanılan Farklı Madde Analizi Teknikleri İle Oluşturulan Ölçeklerin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi", **Asya Öğretim Dergisi**, 2013
Ezel Tavşancıl ve Hafize Keser, "İnternet Kullanımına Yönelik Likert Tipi Bir Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi**, Ankara 2002
Fatih Çakmak, "Velilerin Lise Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Programına Yönelik Tutum Ölçeği", **Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Iğdır 2013
Mevlüt Kaya, "İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları", http://dergipark.ulakbim.gov.tr/omuifd/article/download/5000073514/5000067773, (erişim:14.04.2015)
Yakup Koç, "Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği (BEDSDÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması",**Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Erzincan 2013, Cilt-Sayı: 15-1

yarıya yakınının olumsuz ifade formatına çevrilmesinin sebebi, cümlelere dair tutumlarını işaretleyecek öğrencilerin, ölçekteki şıkları rasgele işaretlemesine engel olmaktır.[151] 19 (on dokuz) olumlu ve 18(on sekiz) olumsuz tutum ifadesi olmak üzere toplam 37 (otuz yedi) adet cümle taslak ölçeğe eklenerek taslak ölçeğin cümle yazım işlemi tamamlanmıştır. Tutum ifadeleri olan cümlelerin yazım işleminden sonra taslak ölçeğe uygun ve öğrencilerin anlayacağı bir formatta yönerge hazırlanarak taslak ölçeğe dâhil edilmiştir. Hazırlanan taslak ölçekteki tutum ifadelerinin karşısına (A), (B), (C), (D), (E) şeklinde harfli ifadeler yazılarak öğrencilerin tutumuna uygun harfi, bağımsız olan optik forma işaretlemeleri istenmiştir. Hazırlanan yönergede her harfin tutumsal ifadesi aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

(A) – "ÇOK KATILIYORUM"

(B) – "KATILIYORUM"

(C) – "KARARSIZIM"

(D) – "KATILMIYORUM"

(E) – "HİÇ KATILMIYORUM"

Taslak ölçekten bağımsız bir optik form kullanmayı seçmemizdeki amacımız zaman kaybını engellemek ve hatasız veri okumayı sağlamaktır.

Tutum ifadeleri, ölçek yönergesi, işaretlenecek tutum ifadeleri tamamlandıktan sonra taslak ölçek, öğrencilerin zihinlerini karıştırmayacak sade bir görünümle son halini almıştır.

3.5.1.2.2. Verilerin Analizi

Taslak ölçek, 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında, İlçe merkezindeki 6 farklı lisede öğrenim gören (İbn-i Sina Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi, Özel Patnos Çözüm İstikbal Temel Lisesi, Patnos Anadolu İmam Hatip Lisesi, Patnos Anadolu Lisesi, Patnos Fatih Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi, Süphandağı Anadolu Lisesi)toplam 611 (altı yüz on bir) öğrenciye uygulanmıştır. Formlar optik bir okuyucu aracılığıyla

[151] Tezbaşaran, a.g.e., s.11-15

okunduktan sonra, öğrenciler tarafından işaretlenen optik formlardaki harfler ile ifade edilen cevaplar Microsoft Excel Hesap Tablosu Programı (spreadsheet) aracılığıyla formül kullanılarak aşağıdaki Tablo 2'de gösterildiği şekilde sayısal değerlere çevrilmiştir.

Tablo2:Optik Formdaki İfadelerin Rakamsal Değerlere Çevrilme Şekli

Optik Formda İşaretlenen Harfli İfade ve Tutumsal İfadesi		Microsoft Excel Programı Aracılığıyla Çevrilen Rakamsal Değer	Harfli İfadeleri Sayısal Verilere Çevirmek İçin Kullanılan Örnek Formül
A	ÇOK KATILIYORUM	5	=EĞER('HAM CEVAPLAR'!B3="A";1;EĞER('HAM CEVAPLAR'!B3="B";2;EĞER('HAM CEVAPLAR'!B3="C";3;EĞER('HAM CEVAPLAR'!B3="D";4;EĞER('HAM CEVAPLAR'!B3="E";5)))))
B	KATILIYORUM	4	
C	KARARSIZIM	3	
D	KATILMIYORUM	2	
E	HİÇ KATILMIYORUM	1	

Öğrencilerin taslak ölçekteki cümlelere verdikleri cevaplar rakamsal ifadelere çevrildikten sonra bu veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) programına aktarılmıştır. SPSS programına aktarılan verilerin yapılan incelemesinde verilerin optik formlara yanlış aktarımından kaynaklanan toplam 100 (yüz) öğrenciye ait form değerlendirmeden çıkarılmıştır. Geriye kalan 511 (beş yüz on bir) form, değerlendirme ve analiz işlemine alınmıştır. Analiz işlemleri yapılmadan önce olumsuz cümlelere ait değerlendirme puanları SPSS Programında ters çevrilmiştir. Olumsuz cümlelere ait değerlendirme puanlarının ters çevrilmesi sonrasında elde edilen sonuçlar analiz edilmiş ve aşağıdaki tabloda, okudukları sınıflara göre dağılımları gösterilen örneklem grubun verdiği cevaplara göre ölçek geliştirme çalışmasına devam edilmiştir.

Tablo3:Öğrencilerin Okudukları Sınıflara Dair Veriler

Sınıfı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı (Birikimsel) Yüzde
9. SINIF	141	27,6	27,6	27,6
10.SINIF	125	24,5	24,5	52,1
11.SINIF	133	26,0	26,0	78,1
12.SINIF	112	21,9	21,9	100
Toplam	511	100	100	

Uygulanan taslak ölçeğe, 9. sınıf seviyesinden 141 (yüz kırk bir), 10. sınıf seviyesinden 125 (yüz yirmi beş), 11. sınıf seviyesinden 133 (yüz otuz üç), 12. Sınıf seviyesinden 112 (yüz on iki) öğrenci olmak üzere toplamda 511 (beş yüz on bir) öğrencinin yanıt verdiği görülmektedir. Taslak ölçeğe cevap veren öğrencilerin yüzdelik durumlarına baktığımızda ise, 9.sınıf öğrencilerinin %27.6, 10.sınıf öğrencilerinin %24.5,11.sınıf öğrencilerinin %26.0, 12.sınıf öğrencilerinin ise %21.9'lük bir orana sahip olduklarını görmekteyiz.

3.5.1.2.3. "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" Geçerlik Çalışması

Ölçmede geçerlik, ölçülmek istenen şeyin ölçülebilmiş olma derecesidir; ölçülmek istenenin, başka şeylerle karıştırılmadan ölçülebilmesidir.[152] Uygulamış olduğumuz taslak ölçeğin yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi yöntemi uygulanmıştır. 37 (otuz yedi) maddeden oluşan taslak ölçeğimizin uygulandığı öğrenci sayısına göre durumunu incelediğimizde, bu uygulama sayısının faktör analizi açısından yeterli olduğu görülmektedir. Yaptığımız literatür taramasına göre faktör analizi yapılacak taslak maddelerinin taslağın uygulandığı grup sayısının en az iki katı olması tavsiye edilmektedir.[153] Bizim taslak maddelerimiz, uyguladığımız öğrenci sayısının yaklaşık on dört katına tekabül etmektedir.

[152]Karasar, Bilimsel araştırma yöntemi, **Nobel Yayın Dağıtım**, Ankara 2003, Baskı 8
[153]Yakup Koç, "Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği (BEDSDÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Erzincan 2013, Cilt-Sayı: 15-1, s. 101

Faktör analizine geçmeden önce elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi gerekir. Elde edilen verilerin uygun olması sonrasında faktör analizine geçilir.[154]Bu çalışmada faktör analizine geçilmeden önce verilerin uygunluğu açısından Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testleri uygulanmıştır.

Elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu amacıyla yapmış oluğumuz (KMO) testi sonrasında Kaiser-Meyer-Olkin analizi sonucunun,894 olduğu tespit edilmiştir. Bu test sonucunun ,70 ve üzeri olması seçilen örneklem grubunun faktör analizi açısından yeterli ve uygun olduğuna bir işarettir. KMO testi sonucunun ,70 ve 1 arasında olması ideal olarak kabul edilir.

Tablo4:Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testi Sonucu

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçümü		,894
Bartlettin Sphericity Testi	Yaklaşık. Chi-Square	7058,235
	Serbestlik derecesi (Sd)	666
	Anlamlılık düzeyi (p)	,000

Bartlett Sphericity Testi, verilerin çok değişkenli normal dağılımdan gelip gelmediğini kontrol etmek amacıyla kullanılabilecek istatistiksel bir tekniktir.[155]Bartlett testi sonrasında elde edilen değerlerin anlamlı çıkması ifadelere ait verilerin normal dağılımlı olduğunu gösteren bir delildir. Bu bağlamda düşünüldüğünde SPSS programı aracılığıyla yapmış olduğumuz Bartlett Sphericity Testi Chi-Square istatistik sonuçları, taslak çalışmamız açısından anlamlı çıkmıştır.

Taslak ölçeğimize ait verilere, KMO ve Bartlett testlerinden aldığımız verileri göz önünde bulundurarak uyguladığımız faktör analizi sonrasında, aşağıdaki ifadeler tutum ölçeğinin yapısına uymadığından, birden fazla faktöre yük verdiğinden ve ,45 değerinin altında kaldığından ölçekten çıkarılmıştır.

[154]Tatlıdil,a.g.e.
[155] Adnan Kan ve Ahmet Akbaş, "Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Mersin 2005, c1, s.2, ss. 4

Tablo5:Faktör Analizi Sonrasında Taslak Ölçekten Çıkarılan Maddeler

Madde No	Taslak Ölçekte İfade Edilen Cümle
1	Benim aşiretimden olan yöneticiler ile rahat görüşemiyorum.
10	Yapılan bilgi yarışmalarında kendi aşiretimden olan öğrencilerin kazanması beni gururlandırmaz.
14	Okul öğrenci meclis başkanının benim aşiretimden olmasını isterim.
15	Benim aşiretimden olan arkadaşların daha temiz olduklarına inanırım.
18	Benim aşiretimden olan arkadaşlar okul kurallarına uymaya daha isteklidirler.
19	Benim aşiretimden olan arkadaşların okulda daha düzensiz olduklarına inanırım.
20	Benim aşiretimden olan öğrencilerin derste başarılı olmaları beni hoşnut etmez.
29	Bu aşirete mensup olmak (aidiyet hissetmek) benim için bir yaşam şeklidir.
31	Mensubu olduğum aşiretin başarısına yardımcı olabilmek için benden normal olarak beklenenin üzerinde çaba sarf etme arzusundayım.
37	Bana göre, mensubu olduğum aşiretim çevremdeki aşiretlerin en iyisi değildir.

Aşağıdaki Matrix[a] Modeli tablosunda da görüldüğü üzere geriye kalan ifadeler, özdeğerleri (6,316), (3,318), (1,816), (1,280), (1,239), (1,128), (1,097) olan 7 alt faktörlü bir yapı oluşturmuştur. Bu yapılar yeniden isimlendirilerek tablo haline dönüştürülmüştür.

Tablo6: Faktör Analizi Sonrasında Kalan Maddelerin Faktör Yükleri

Matrix[a] Modeli							
Kalan Taslak Ölçek Maddeleri	**Bileşen (Faktörler)**						
	F 1	**F 2**	**F 3**	**F 4**	**F 5**	**F 6**	**F 7**
Benim aşiretimden olan öğrenciler ile daha rahat iletişim kurarım.	,786						
Benim aşiretimden olan arkadaşlarımla aynı sırayı paylaşmak daha çok hoşuma gider.	,696						
Kendi aşiretimden olan arkadaşlarımla aynı kulübü paylaşmak hoşuma gider.	,634						

Benim aşiretimden olan okul personeli ile daha rahat görüşebiliyorum.	,544						
Kendi aşiretimden olan arkadaşlar ile okula gidip-gelmek beni daha güvende hissettirir.	,493						
Okuldaki öğrenciler arasındaki tartışma ve anlaşmazlıklarda kendi aşiretimden olanları desteklemek isterim.	,493						
Kendi aşiretimden olan arkadaşlarla aynı spor takımında bulunmak beni rahatsız eder.		,783					
Kendi aşiretimden olan arkadaşlarla düzenlenen pikniklere katılmak beni pek memnun etmez.		-,779					
Teneffüslerde kendi aşiretimden olan arkadaşlar ile bir araya gelmekten hoşlanmam.		,735					
Sınıf başkanı olacak kişinin kendi aşiretimden olması beni rahatsız eder.		,645					
Aidiyet hissettiğim aşirette yaşanan başarısızlıkta kendimi sorumlu hissetmem.			,739				
Çoğu zaman, mensubu olduğum aşiretin alacağı kararlarla ilgili toplantılara katılmak istemem.			,734				
Bireysel değerlerimi aidiyet hissettiğim aşiretimin değerlerinden uzak görüyorum.			,670				
Aidiyet hissettiğim aşiretimin faaliyetlerinde bulunabilmek için her türlü görevi kabul etmem.			,649				
Aidiyet hissettiğim aşiretimin amaç ve ideallerine kendimi adanmış hissetmiyorum.			,493				
Benim aşiretimden olan arkadaşların öğretmenlere karşı daha saygılı olduklarını düşünmüyorum.				,916			
Benim aşiretimden olan arkadaşların idareye karşı daha saygılı olduklarına inanmıyorum.				,903			
Aynı aşiretten olduğum öğrencilerin takdir ve teşekkür alması beni daha çok sevindirir.					,767		
Benim aşiretimden olan arkadaşların sınıftaki soruları doğru cevaplaması beni sevindirir.					,766		
Okul ve sınıf birincilerinin benim aşiretimden olmasını isterim.					,757		

Aidiyet hissettiğim aşiretimin çıkarları her zaman bireysel çıkarlarımın önündedir.						,749	
Aidiyet hissettiğim aşiretimin amaç ve hedefleri her zaman bireysel amaç ve hedeflerimden önce gelir.						,722	
Mensubu olduğum aşiretin amaç ve hedefleri bireysel amaç ve hedeflerim haline gelmiştir.						,653	
Yaşayacağım kişisel problemler mensubu olduğum aşirete karşı olan aidiyet duygumu azaltır.						-,539	
Çevreme, bu aşiretin bir bireyi olduğumu gururla söyleyebilirim.							-,625
Öğretmenlerimin sadece benim aşiretimden olan öğrenciler ile iletişim kurmaları beni memnun etmez.							,596
Aşiretimin geleceğini gerçekten önemsiyorum.							-,563

Birinci alt faktör 6 maddeden oluşmakta ve yapı içerisinde her bir faktörün önem derecesi ve ağırlığına ilişkin bilgi veren birinci faktöre ait özdeğer 6,316 olarak bulunmuştur. Tek başına bu alt faktör, tutum değişkeninin %23,394'ünü açıklamaktadır. İkinci alt faktör 4 maddeden oluşmakta ve bu faktöre ait özdeğer 3,318 olarak bulunmuştur. Tek başına bu alt faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %12,290'ını açıklamaktadır. Geriye kalan diğer alt faktörlere ait özdeğerler ve bu özdeğerlere ait yüzdelik ifadeler Tablo6'da belirtilmiştir.

Tablo7:Faktör Analizine Ait Varyans Tablosu

Bileşen	Faktörlere Ait Özdeğerler		
	Toplam	Varyans Yüzdesi %	Kümülatif Yüzde %
1	6,316	23,394	23,394
2	3,318	12,290	35,684
3	1,816	6,724	42,408
4	1,280	4,740	47,148
5	1,239	4,590	51,738
6	1,128	4,178	55,916
7	1,097	4,063	59,979

Taslak halindeki tutum ölçeğimizle yaptığımız ölçümümüzün geçerli oluşunu kanıtlamak için yapmış olduğumuz açımlayıcı faktör analizine dair bu testler, ölçeğin yapı geçerliliği bakımından yeterli değerlere sahip olduğunu göstermesine rağmen bu veriler doğrulayıcı faktör analizine de tabi tutulmuştur.

"Açımlayıcı Faktör Analizi" sonrasında elde ettiğimiz faktörlerdeki değişkenler arası doğrusal ilişkileri, regresyon eşitlikleri yardımıyla sorgulamak için kullandığımız "Doğrulayıcı Faktör Analizi" yöntemini AMOS (Analysis of Moment Structures) isimli bilgisayar programı aracılığıyla uyguladık.

Açımlayıcı Faktör Analizi sonrasında elde edilen faktörlere ait veriler, AMOS programına aktarılıp gerekli sorgulamalar yapıldıktan sonra aşağıdaki veri tabloları ve grafikler elde edilmiştir.

Tablo8:Relative Chi Square Index Tablosu

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	63	289,978	168	,000	1,726
Saturated model	231	,000	0		
Independence model	21	3892,608	210	,000	18,536

Verilerimizin, doğrulayıcı faktör analizi testine tabi tutulması sonrasındaki sonuçlarının, oluşturduğumuz faktör modeline uygunluğunu incelediğimizde "Relative Chi Square Index" değerinin 1,726 olduğunu görmekteyiz. Yapmış olduğumuz literatür taraması sonrasında edindiğimiz bilgilere göre, bir anket veya ölçek çalışması sonrasında elde edilen verilerin doğrulayıcı faktör analizindeki Relative Chi Square (CMIN/DF) değerinin 2:1, 3:1 aralığında olması gerekir. Bazı araştırmacılara göre ise bu değerin 5 veya aşağı bir değerde olması modelin kabul edilebilmesi için yeterlidir.[156]

Yukarıdaki tabloda (CMIN/DF) olarak gösterilen Chi Square değerimizin ikiden de küçük olması verilerimize dayalı oluşturduğumuz modelimizin doğruluk derecesinin yüksek olduğunu göstermektedir.

[156]Cantürk Çapık, "Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı", **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, 2014;17:3, s.199

Tablo9:"Goodness-Of-Fit" ve "Adjusted Goodness-Of-Fit Index"Tablosu

Model	RMR	GFI	AGFI	PGFI
Default model	,069	,949	,930	,690
Saturated model	,000	1,000		
Independence model	,512	,396	,336	,360

"Goodness-Of-Fit" indeksi, varsayılan modelce hesaplanan, gözlenen değişkenler arasındaki genel kovaryans miktarını gösteren bir değerdir. Verilere dayalı olarak oluşturulan bir modelin "Goodness-Of-Fit" (GFI) değeri 0 ile 1 arasında değişir. Bu değerin ,90'ı aşması iyi bir model göstergesi olarak tanımlanır.[157]Yukarıdaki tablomuza baktığımızda (GFI) değerinin ,949 olduğu görülmektedir. Bu da modelimize ait verilerimizin, oluşturduğumuz modelimiz için yeterli bir sayıda olduğunu göstermektedir.

"Adjusted Goodness-Of-Fit" indeksi, (GFI) testinin yüksek örnek hacmindeki eksikliğini gidermek amacıyla kullanılan bir indekstir. Yukarıdaki tabloda (AGFI) olarak gösterilen bu değer 0 ile 1 arasında değişir. Bu değerin ,90'ın üzerinde olması gerekir.[158] Bizim tablomuzda bu değer ,930 olarak görülmektedir.

"Root Mean Square Residual" (RMR), test edilen modelin uyum iyiliğini gösteren bir değerdir. Bu değer sıfıra yaklaştıkça modelin uyum derecesinin arttığını göstermektedir.[159]Tablo 9'daki modelimize ait (RMR) değerine baktığımızda bu değerimizin ,069 olduğunu görmekteyiz. Bu değer modelimizin uyum iyiliği indeksinin kabul edilebilir bir değerde olduğunu göstermektedir.

[157]Bekir Kayacan ve Yaşar Selam Gültekin, Yapısal Eşitlik Modellemesinin (YEM) Ormancılıkta Sosyo-ekonomik Sorunların Çözümlenmesinde Kullanımı", **III. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi**, 18-20 Ekim 2012, s.8

[158] Çapık, a.g.e., s.199

[159]Şener Büyüköztürk, Güçlü Şekercioğlu, Ömay Çokluk, **Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları**, Pegem Net, Ankara 2010. ss. .275-85.

Tablo10: "Karşılaştırmalı Uyum İndeksi" Tablosu

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	,926	,907	,967	,959	,967
Saturated model	1,000		1,000		1,000
Independence model	,000	,000	,000	,000	,000

"Comparative Fit İndex"(CFI), değişkenler arasında hiçbir ilişkinin olmadığını varsayarak kurulan modelin yokluk modelinden(null) farkını verir. Değişkenler arasında ilişkinin olmadığını öngören modeldir. Değeri 0-1 arasında değişir.[160] Doğrulayıcı faktör analizine dair modelin "Comparative Fit İndex" değerinin ,90'dan büyük olması gerekir. Modelimize ait (CFI) değerinin ,967 olması verilerimizin doğruluk derecelerinin iyi olduğunu göstermektedir. Ayrıca yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere "Incremental Fit Index" (IFI) indeks değerinin ,967 olması bu durumu destekleyen bir delildir.

Tablo11: "Root Mean Square Error of Approximation" Tablosu

Model	RMSEA	LO 90	HI 90	PCLOSE
Default model	,038	,030	,045	,998
Independence model	,185	,180	,191	,000

"Root Mean Square Error of Approximation" (RMSEA) indeksi, ana kütledeki yaklaşık uyumun bir ölçüsüdür. Yaklaşık ortalamaların karekökü anlamına gelir. Sıfır ve bir arasında değer alır.[161]Bu değerin ,05'ten küçük olması normal değerde olduğunu, ,05 ile ,08 arasında olması ise kabul edilebilir bir değerde olduğunu göstermektedir.[162]Tablo 11'de görüldüğü üzere modelimize ait (RMSEA) indeks değeri ,038 olarak ölçülmüştür. Bu da modelimize ait (RMSEA) değerinin normal olduğunu göstermektedir.

[160] Çapık, a.g.e., s.200

[161] Munro BH., **Statistical Methods For Health Care Research,** Philadelphia: Lippincott Williams &Wilkins; 2005. ss.351-76.

[162]Şimşek, a.g.e.,ss.4-22.

Modelimize ait sonuçların, uyum indeksi vasıtasıyla incelenmesi sonrasında normal değerlere sahip olduğunun tespit edilmesi bizi , "Standardize Edilmiş Regresyon Değerleri"ne (Standardized Regression Weights)yönlendirmiştir. Standardized Regression Weights tablosu üzerinde yaptığımız incelemede içsel (bağımsız-exogenous) ve dışsal (bağımlı-endogenous) değişkenlerden bazıları arasında kabul edilebilir değerde yeterli ilişkinin olmaması dikkatimizi çeken ilk husus olmuştur. Yeterli değere sahip olmadığı kanaatine vardığımız ve daha önce açımlayıcı faktör analizi testinde yeterli değeri alan, taslak ölçekte 2. sırada yazılan "Benim aşiretimden olan okul personeli ile daha rahat görüşebiliyorum.", 4. sırada yazılan "Öğretmenlerimin sadece benim aşiretimden olan öğrenciler ile iletişim kurmaları beni memnun etmez.", 8. sırada yazılan "Kendi aşiretimden olan arkadaşlarla düzenlenen pikniklere katılmak beni pek memnun etmez.", 25. sırada yazılan "Aidiyet hissettiğim aşiretimin amaç ve ideallerine kendimi adanmış hissetmiyorum.", 33. sırada yazılan "Yaşayacağım kişisel problemler mensubu olduğum aşirete karşı olan aidiyet duygumu azaltır." ve 35. sırada yazılan "Bireysel değerlerimi aidiyet hissettiğim aşiretimin değerlerinden uzak görüyorum." cümleler ölçekten çıkarılmıştır.

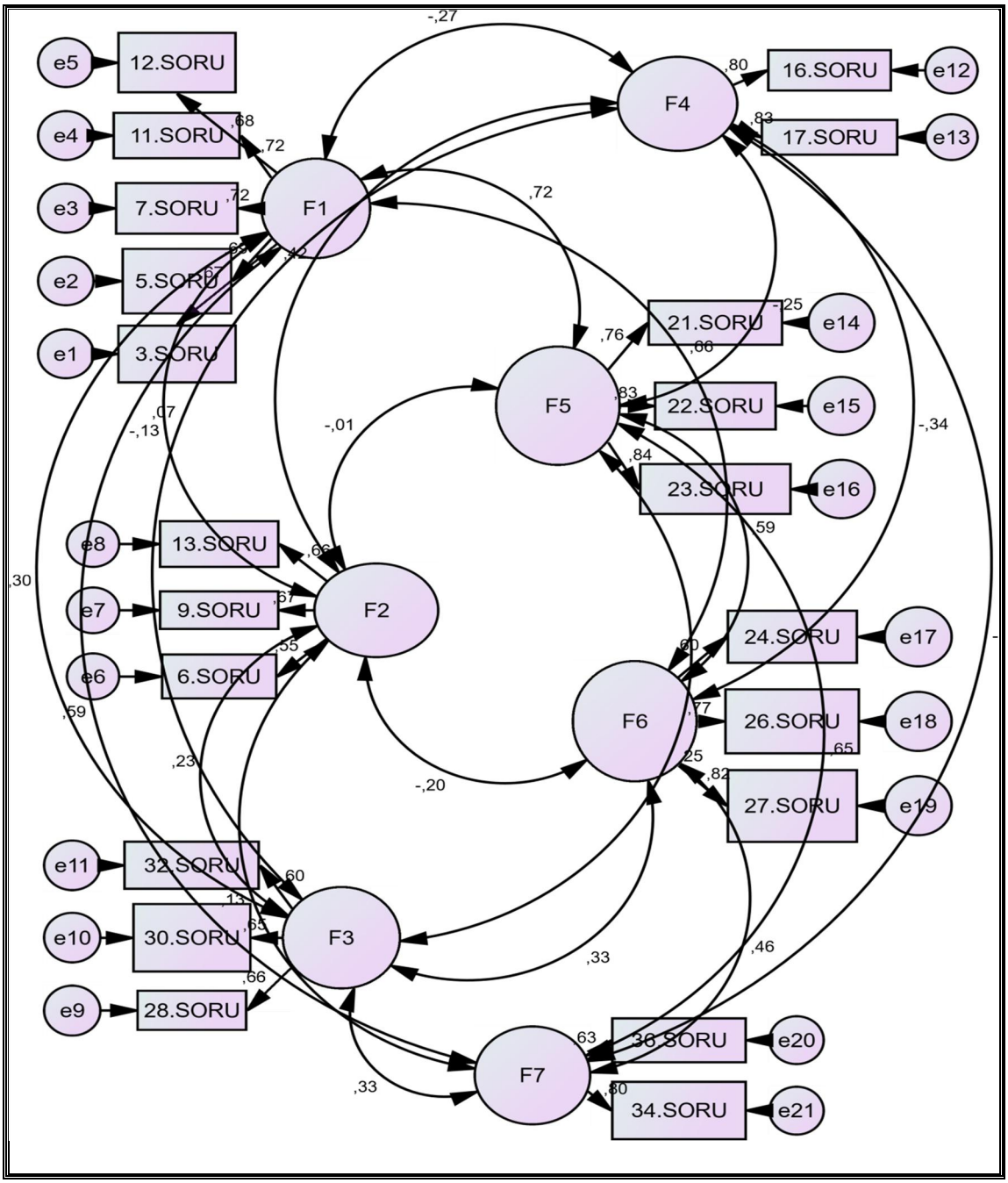
Modelimizdeki düşük değerli ifadeler ölçekten çıkarıldıktan sonra ikinci kez yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonrasında 7 alt faktörlü 21 cümleden oluşan açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi sınamalarından başarıyla geçmiş bir ölçek ortaya çıkmıştır.

Tablo12: "Standardize Edilmiş Regresyon Değerleri" Tablosu

Soru Numarası		Faktör	Estimate	Soru Numarası		Faktör	Estimate
S.3	<---	F1	,675	S.16	<---	F4	,799
S.5	<---	F1	,691	S.17	<---	F4	,831
S.7	<---	F1	,724	S.21	<---	F5	,765
S.11	<---	F1	,721	S.22	<---	F5	,834
S.12	<---	F1	,676	S.23	<---	F5	,839
S.6	<---	F2	,552	S.24	<---	F6	,598
S.9	<---	F2	,672	S.26	<---	F6	,767
S.13	<---	F2	,657	S.27	<---	F6	,824

S.28	<---	F3	,661	S.36	<---	F7	,630
S.30	<---	F3	,647	S.34	<---	F7	,797
S.32	<---	F3	,603				

Tablo12'de görülen, değişkenler arasındaki ilişkiyi Şekil 2 deki yapısal eşitlik modelinde daha rahat görmemiz mümkündür.

Şekil 2: Aşiretçilik Anlayışına Dair Taslak Ölçeğin Yapısal Eşitlik Modeli

3.5.1.2.4. "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" Güvenirlik Çalışması

Güvenirlik, bir ölçme aracının duyarlı, birbiriyle tutarlı ve kararlı ölçme sonuçları verebilmesi gücüdür.[163]Ortaöğretim seviyesinde eğitim gören9, 10, 11ve 12. sınıf öğrencilerine uyguladığımız, taslak halindeki Likert Tipi Tutum Ölçeği'mizin güvenirlik analizi işlemleri için Cronbach Alpha (Crα) yaklaşımı benimsenmiştir. Cronbachalfa katsayısıyöntemi, maddeler doğru-yanlış olacak şekilde puanlanmadığında,1-3, 1-4, 1-5 gibi puanlandığında, kullanılması uygun olan bir iç tutarlılık tahmin yöntemidir.[164]Doğrulayıcı faktör analizinden yeterli değeri alan 21 maddenin, güvenirlik testine tabi tutulması sonucunda güvenirlik kat sayısı; ,821ve standardize edilmiş güvenirlik değeri de ,810 olarak bulunmuştur. 21 maddeye ait değerler incelendikten sonra aşağıdaki Tablo 13'e aktarılmıştır.

Tablo13: Taslak Ölçeğe Uygulanan Güvenirlik İstatistik Tablosu

Cronbach's Alpha Değeri	Cronbach's Alpha Standardize Edilmiş Değer	Toplam Madde Sayısı
,821	,810	21

Tablo 13'te de görüldüğü üzere, güvenirlik analiz yöntemi sonrasında elde ettiğimiz değerler, tutum ölçeğimizin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin aşiret aidiyeti anlayışına yönelik tutumlarını ölçecek bir ölçek geliştirmek amacıyla başlatmış olduğumuz çalışmamız, 7 alt faktörlü, 21 maddelik, geçerlilik ve güvenirliği sınanmış Likert Tipi Tutum Ölçeği'nin oluşturulması ile sonuçlanmıştır. Lisede okuyan öğrencilerin tutumlarını ölçmeyi amaçlayan bu ölçek, tez çalışmamızın sağlıklı yürütülmesinde ve doğru veriler elde edilmesinde önemli bir paya sahiptir. Ölçeğin, bilimsel alanda çalışmalar yürüten araştırmacılar için de faydalı olmasını temenni ederiz.

---

[163] Tezbaşaran, a.g.e., s.47

[164] Hüseyin Öncü, **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**, Matser Basım San. Ve Tic. Ltd. Şti., Ankara 1994

3.5.2. Dini Tutum Ölçeği

Araştırmamızın veri toplama araçlarından bir diğeri ise dini tutumların ölçülmesinde kullandığımız ve Prof. Dr. Üzeyir OK tarafından geliştirilen, "Ok-Dini Tutum Ölçeği"dir. Ok-Dini Tutum Ölçeği yazar tarafından tutumun sosyal psikolojide vurgulanan üç öğesi (bilgi, duygu ve davranış) dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yazar ölçeği, onun diğer dini tutum ölçeklerinden ayırt edilebilmesi için kendi soyadıyla nitelemiştir. Bilişsel boyutla kişinin dinle ilgili genel görüşünün nasıl olduğu, davranışsal boyutla kişinin davranışlarının dini değerler tarafından ne düzeyde yönlendirildiği ve duygusal boyutla kişinin dinin duyguya hitap eden yönü tarafından ne düzeyde etkilendiği ölçülmeye çalışılmıştır. Tutumun bu üç bileşeninin yanında, ölçülmek istenen tutum nesnesinin din olmasından ve dinde de Tanrı'nın merkezi bir yere sahip olmasından dolayı bu boyutlara bir de Tanrıyla ilişki boyutu eklenerek Ok-Dini Tutum Ölçeği 4 alt boyutu ölçmek için tasarlanmış bulunmaktadır.[165]

Ok-Dini Tutum Ölçeği'ne, araştırmamızda kullanmak üzere 14 maddeden oluşan demografik sorular eklenmiştir. Öğrencilerin anlayabileceği sade bir tasarımla yeniden düzenlenen ölçek, Ek 5'teki son halini almıştır.

3.5.3. Kişisel Bilgi Formu

"Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği"ni ve "Ok-Dini Tutum Ölçeği"ni uyguladığımız, örneklem gruba ait kişisel bilgileri öğrenmek ve bu bilgileri bağımsız değişken olarak kullanmak amacıyla kişisel bilgi formları oluşturduk. Bu formlar ölçeklerle birleştirilerek daha kullanışlı bir hale getirilmiştir. Bu şekilde hem kâğıt israfı önlenmiş hem de zaman kaybına engel olunmuştur.

3.6. UYGULAMA

Üzerinde daha önce çalışılmamış bir konuda araştırma yapmak, karşılaşılacak zorluklara dair yeni ve doğru çözüm yollarının belirlenmesini gerektirir. Bu anlayışla hareket ettiğimiz araştırmamız belli ve sistemli bir plan dâhilinde yürütülmüştür.

[165] Üzeyir Ok, "Dini tutum ölçeği: ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması", **Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2011, s.535

Çalışma planımızın bir parçası olan uygulama aşaması kendi içinde belli aşamalara ayrılarak sürdürülmüştür. Geniş literatür taraması, hipotezlerin geliştirilmesi, hipotezlere dair yöntem ve tekniklerin belirlenmesi ve bu yöntemlere ait veri toplama araçlarının oluşturulması aşamasından sonra gelen uygulama aşaması en çok zorlandığımız aşama olmuştur. Bunun en büyük sebebi ise araştırma konumuzun yeni bir konu olması ve daha önce benzer bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Bu sebeple araştırmaya dair uygulamanın her aşaması dikkatle incelenmiş ve bir sonraki aşamaya hazır olunmadan devam edilmemiştir.

Anket araştırması öncesinde örneklem olarak belirlenen okullara gidilerek öğrenci ders programlarına göre okul anket uygulama takvimi hazırlanmıştır. Hazırlanan takvimde belirtilen gün ve saatte ilgili okula gidilerek idareye gerekli onay ve izin evrakları ibraz edilmiş ve okul idaresi araştırma hakkında bilgilendirilmiştir. Genelde okul müdür yardımcısı veya rehber öğretmen eşliğinde sınıflara gidilerek anketler uygulanmıştır. Anket formları ve optik formların öğrencilere dağıtımı öncesinde öğrenciler bilgilendirilmiştir. Gerekli açıklamalar yapılıp öğrenci soruları cevaplandırıldıktan sonra anket formlarındaki soru ve cümlelere göre optik formların işaretlenmesi sağlanmıştır.

Bir okula ait anket çalışması bittikten sonra elde edilen veriler geçerlik ve güvenirlik açısından değerlendirilip bir sonraki okula geçilmiştir. Anket sonrası oluşan verilerin toplu halde değerlendirilmesi, beraberinde bazı riskleri getireceğinden bu yöntem uygulanarak kümülatif bir şekilde veriler değerlendirilmiştir.

3.7. KULLANILAN ÖLÇME ARAÇLARININ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİKÇALIŞMALARI

Somut veya soyut özelliklerin ölçülmesinde kullanılacak ölçeğin standart bir ölçme aracı olması gerekmektedir. Ölçeğin standardize olabilmesi ve sonrasında uygun bilgiler üretme yeteneğine sahip olması için ölçüm değerlerinin kararlılığının bir göstergesi olan “güvenirlik” ve ölçmeyi amaçladığı özelliği doğru ölçebilme

derecesinin göstergesi olan "geçerlik" olarak nitelendirilen iki temel özelliğe sahip olması istenir.[166]

3.7.1. "Ok-Dini Tutum Ölçeği" Geçerlik Çalışması

Araştırmamızda kullandığımız, Ok-Dini Tutum Ölçeği'ine ait elde etmiş olduğumuz verilerin geçerlik ve güvenirlik testine başlamadan önce olumsuz olarak ifade edilen 5 ve 6 numaralı cümlelere ait değerler ters çevrilmiştir. 5 değeri 1'e, 4 değeri 2'ye, 2 değeri 4'e, 1 değeri ise 5'e çevrilmiştir. Yapılan bu düzenleme sonrasında geçerlik ve güvenirlik testleri uygulanmış ve tablolara yansıtılarak yorumlanmıştır.

Tablo14:Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testi Sonucu

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçümü		,659
Bartlettin Sphericity Testi	Yaklaşık. Chi-Square	379,421
	Serbestlik derecesi (Sd)	28
	Anlamlılık düzeyi (p)	,000

Faktör analizine geçmeden önce verilerin uygunluğu açısından Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Testleri uygulanmıştır.

Elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu amacıyla yapmış oluğumuz (KMO) testi sonrasında Kaiser-Meyer-Olkin analizi sonucunun ,659 ve Bartlett Sphericity Testi sonucunun ise anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

[166] İlker Ercan ve İsmet Kan, "Ölçeklerde Güvenirlik ve Geçerlik", **Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, Bursa 2004, s.211

Tablo15:"Dini Tutum Ölçeği" Matrix[a] Modeli Tablosu

Matrix[a] Modeli		
Ölçek Maddeleri	**Bileşen (Faktörler)**	
	Faktör 1	**Faktör2**
Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.	,609	
Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	,598	
Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.	,579	
Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım	,573	
Dini etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım	,562	
İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım	,556	
Dinin toplumların geri kalmasına neden olduğunu düşünüyorum		,760
Dini inancın gerekli olmadığını düşünüyorum		,746

Ölçeğe ait verilere, KMO ve Bartlett testlerinden aldığımız verileri göz önünde bulundurarak uyguladığımız faktör analizi sonrasındaTablo15 deki gibi bir Matrix[a] Modeli oluşmuştur. Görüldüğü üzere iki alt faktörlü bir model oluşmuştur.

Tablo16: Faktör Analizine Ait Varyans Tablosu

Bileşen	**Faktörlere Ait Özdeğerler**		
	Toplam	**Varyans Yüzdesi %**	**Kümülatif Yüzde %**
1	2,128	26,602	26,602
2	1,321	16,509	43,111

Ölçeğe dair varyans değerlerine baktığımızda ise (Tablo19) birinci alt faktörün 6 maddeden oluştuğu görülmektedir. Her bir faktörün önem derecesi ve ağırlığına ilişkin bilgi veren birinci faktöre ait özdeğer 2,128 olarak bulunmuştur. Tek başına bu alt faktör, tutum değişkeninin %26,602'sini açıklamaktadır. İkinci alt faktör 2 maddeden oluşmakta ve bu faktöre ait özdeğer 1,321 olarak bulunmuştur. Tek başına bu alt faktör, ilgili tutum değişkenine ait varyansın %16,509'unu açıklamaktadır.

Ok-Dini Tutum Ölçeği'ne ait verilerin yapısal geçerliliğini test etmek amacıyla yapmış olduğumuz açımlayıcı faktör analizi sonrasında elde ettiğimiz

verilerin yeterli ve kabul edilebilir derecede olması, anket çalışmasının doğruluğunu göstermektedir.

Ölçeğin yapısal bir geçerliliğe sahip olduğunu belirlemek için uygulanması gereken testlerden bir diğeri de doğrulayıcı faktör analizidir. Bu analiz sonrasında elde edilecek veriler ölçeğin doğruluğunu ispatlayacak derecede olmalıdır.

Ok-Dini Tutum Ölçeği'nin doğrulayıcı faktör analizini yapmak amacıyla, açımlayıcı faktör analizleri sonrasında elde ettiğimiz veriler, AMOS(Analysis of Moment Structures) isimli bilgisayar programına aktarılmıştır. Bu program aracılığıyla yapmış olduğumuz inceleme ve değerlendirmeler bizi şu sonuçlara götürmüştür.

Tablo17: Doğrulayıcı Faktör Analizine Ait Toplu Sonuç Tablosu

Relative Chi Square (CMIN/DF)	Goodness-Of-Fit (GFI)	Adjusted Goodness-Of-Fit (AGFI)	Root Mean Square Residual (RMR)	Comparative Fit İndex (CFI)	Incremental Fit Index (IFI)	Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)
3,585	,968	,939	,029	,861	,865	,071

Verilerimizin, doğrulayıcı faktör analizi testine tabi tutulması sonrasındaki sonuçlarının, oluşturduğumuz faktör modeline uygunluğunu incelediğimizde "Relative Chi Square Index" değerinin 3,585olduğunu görmekteyiz. Yapmış olduğumuz literatür taraması sonrasında edindiğimiz bilgilere göre, bir anket veya ölçek çalışması sonrasında elde edilen verilerin doğrulayıcı faktör analizindeki Relative Chi Square (CMIN/DF) değerinin 2:1, 3:1 aralığında olması gerekir. Bazı araştırmacılara göre ise bu değerin 5 veya aşağı bir değerde olması modelin kabul edilebilmesi için yeterlidir.[167]

"Goodness-Of-Fit" indeksi, varsayılan modelce hesaplanan, gözlenen değişkenler arasındaki genel kovaryans miktarını gösteren bir değerdir. Verilere dayalı olarak oluşturulan bir modelin "Goodness-Of-Fit" (GFI) değeri 0 ile 1

[167]Çapık, a.g.e, s.199

arasında değişir. Bu değerin ,90'ı aşması iyi bir model göstergesi olarak tanımlanır.[168]Tablo17'de gösterilen (GFI) indeksine baktığımızda bu değerin,968 olduğunu görmekteyiz. Bu da modelimize ait verilerimizin, oluşturduğumuz modelimiz için yeterli bir sayıda olduğunu göstermektedir.

"Adjusted Goodness-Of-Fit" indeksi, (GFI) testinin yüksek örnek hacmindeki eksikliğini gidermek amacıyla kullanılan bir indekstir. Tablo17'de (AGFI) olarak gösterilen bu değer 0 ile 1 arasında değişir. Bu değerin ,90'ın üzerinde olması gerekir.[169] Bizim tablomuzda bu değer ,939 olarak görülmektedir.

"Root Mean Square Residual" (RMR), test edilen modelin uyum iyiliğini gösteren bir değerdir. Bu değer sıfıra yaklaştıkça modelin uyum derecesinin arttığını göstermektedir.[170] Yukarıdaki tabloda modelimize ait (RMR) değerine baktığımızda bu değerimizin ,029 olduğunu görmekteyiz.

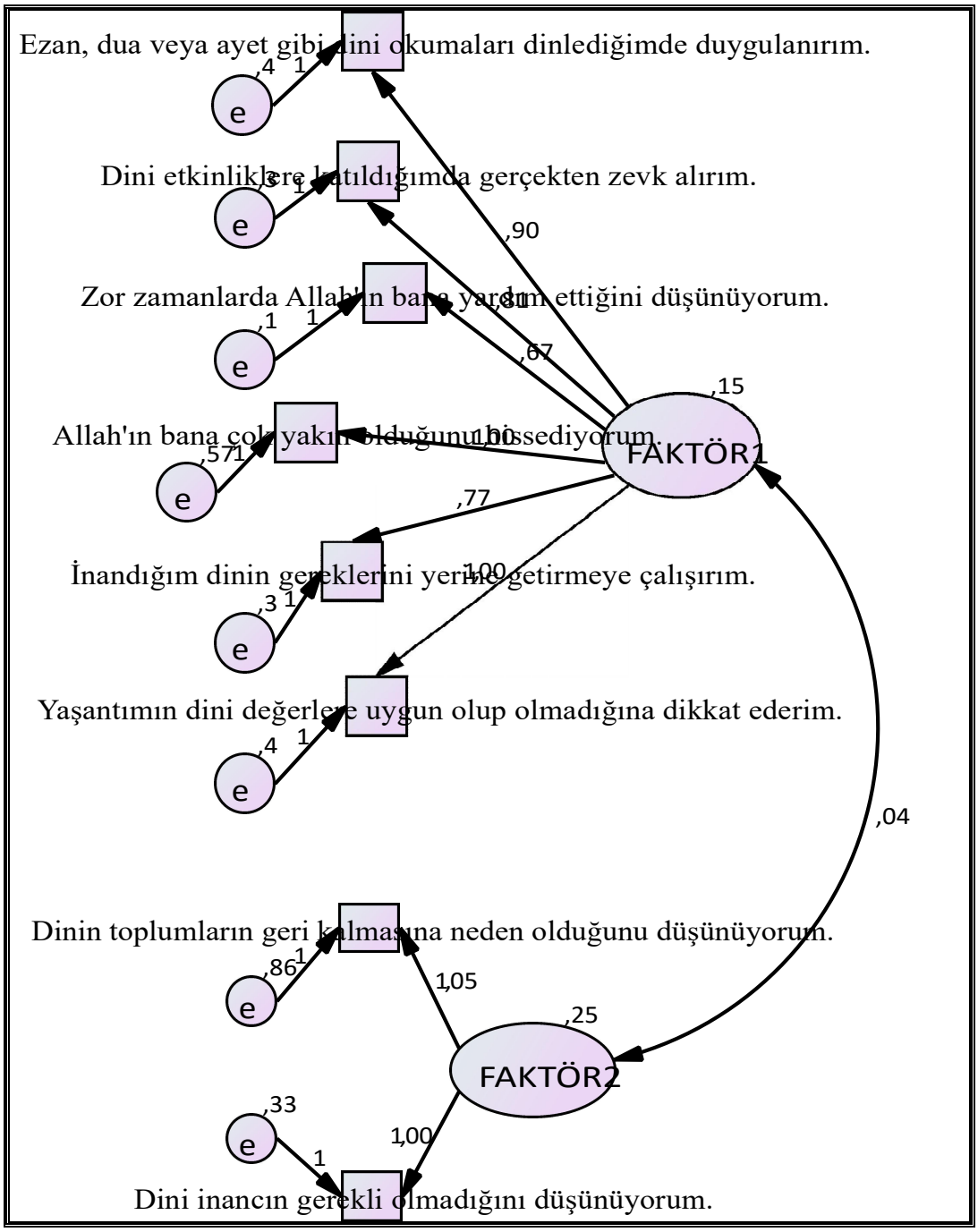
"Comparative Fit İndex"(CFI), değişkenler arasında hiçbir ilişkinin olmadığını varsayarak kurulan modelin yokluk modelinden (null) farkını verir. Değişkenler arasında ilişkinin olmadığını öngören modeldir. Değeri 0-1 arasında değişir.[171] Doğrulayıcı faktör analizine dair modelin "Comparative Fit İndex" değerinin ,90'dan büyük olması beklenir. Modelimize ait (CFI) değerinin ,861 olması verilerimizin doğruluk derecelerinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tablo17'de de görüldüğü üzere "Incremental Fit Index" (IFI) indeks değerinin ,865 olması bu durumu destekleyen bir delildir.

"Root Mean Square Error of Approximation" (RMSEA) indeksi, ana kütledeki yaklaşık uyumun bir ölçüsüdür. Yaklaşık ortalamaların karekökü anlamına gelir. Sıfır ve bir arasında değer alır.[172] Bu değerin ,05'ten küçük olması normal değerde olduğunu, ,05 ile ,08 arasında olması ise kabul edilebilir bir değerde olduğunu göstermektedir.[173] Tablo17'de görüldüğü üzere modelimize ait (RMSEA)

[168]Kayacan ve Gültekin, a.g.e, s.8
[169] Çapık, a.g.e., s.199
[170]Büyüköztürk, Şekercioğlu ve Çokluk, a.g.e., ss. .275-85.
[171] Çapık, a.g.e., s.200
[172]Munro,a.g.e.,ss.351-76.
[173]Şimşek, a.g.e,ss.4-22.

indeks değeri ,071 olarak ölçülmüştür. Bu da modelimize ait (RMSEA) değerinin kabul edilebilir bir değerde olduğunu göstermektedir.

Dini Tutum Ölçeği sonrasında elde ettiğimiz verilere ait değişkenler arasındaki ilişkiyi, Şekil3'teki yapısal eşitlik modelinde de görmemiz mümkündür.

Şekil 3: "Ok-Dini Tutum Ölçeği"ne Ait Yapısal Eşitlik Modeli

3.7.2. "Ok-Dini Tutum Ölçeği" Güvenirlik Çalışması

Ölçeğimizin güvenirlik analizi işlemleri için Cronbach Alpha (Crα) katsayı değeri esas alınmıştır. Cronbach alfa katsayısı yöntemi, "Likert Tipi Ölçek"lerde kullanılması uygun olan bir yöntemdir.

Doğrulayıcı faktör analizi sonrasında yeterli değeri alan Ok-Dini Tutum Ölçeği'ne ait 8 maddenin, güvenirlik testine tabi tutulması sonucunda; güvenirlik kat sayı değerini düşüren 5.sırada yer alan (Dini inancın gerekli olmadığını düşünüyorum) ifadesi ile 6.sırada yer alan (Dinin toplumların geri kalmasına neden olduğunu düşünüyorum) ifadesi ölçekten çıkarılarak yeniden ölçüm yapılmıştır. Yapılan ikinci ölçme işlemi sonrasında Cronbach Alpha (Crα) katsayı değeri ,613ve standardize edilmiş güvenirlik değeri de ,624 olarak bulunmuştur.

Güvenirlik analiz yöntemi sonrasında ölçeğimizin aldığı değerler, tutum ölçeğimizin ölçüm güvenirliğinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Tablo18: " Cronbach's Alpha Değerinin Yorumlanmasına Dair Tablo" [174]

Cronbach's Alpha Değeri	İç Tutarlılığa Dair Yorum
$\alpha \geq 0.9$	Mükemmel (Yüksek Riskteki Testler)
$0.7 \leq \alpha < 0.9$	Güzel (Düşük Riskteki Testler)
$0.6 \leq \alpha < 0.7$	Kabul Edilebilir.
$0.5 \leq \alpha < 0.6$	Zayıf
$\alpha < 0.5$	Kabul Edilemez.

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Cronbach's Alpha değeri 0,6 ile 0,7 arasında olan puanlar kabul edilebilir puanlar olarak değerlendirilmektedir.

Ok-Dini Tutum Ölçeği'ne ait, 6 maddenin aldığı değerler incelendikten sonra aşağıdaki Tablo 19'a aktarılmıştır.

[174]http://en.wikipedia.org/wiki/Cronbach's_alpha (Erişim Tarihi: 20.04.2015)

Tablo19: Taslak Ölçeğe Uygulanan Güvenirlik İstatistik Tablosu

Cronbach's Alpha Değeri	Cronbach's Alpha Standardize Edilmiş Değer	Toplam Madde Sayısı
,613	,624	6

3.6.3. "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

"Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği"ne ait değerlendirmeler, ("Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" Geçerlik Çalışması)ve ("Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" Güvenirlik Çalışması) isimli başlıklar altında daha önce yapıldığından tekrar ifade edilmeyecektir.

3.8. VERİLERİN ANALİZİ

Tutum ölçekleri, 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında, ilçe merkezindeki 6 farklı lisede öğrenim gören (İbn-i Sina Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi, Özel Patnos Çözüm İstikbal Temel Lisesi, Patnos Anadolu İmam Hatip Lisesi, Patnos Anadolu Lisesi, Patnos Fatih Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi, Süphandağı Anadolu Lisesi)toplam 611 (altı yüz on bir) öğrenciye uygulanmıştır. Formlar optik okuyucu aracılığıyla okunduktan sonra, öğrenciler tarafından işaretlenen optik formlardaki harfler ile ifade edilen cevaplar, Microsoft Excel Hesap Tablosu Programı (spreadsheet) aracılığıyla sayısal değerlere çevrilmiştir

Öğrencilerin taslak ölçekteki cümlelere verdikleri cevaplar rakamsal ifadelere çevrildikten sonra bu veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) programına aktarılmıştır. SPSS programına aktarılan verilerin yapılan incelemesinde verilerin optik formlara yanlış aktarımından kaynaklanan toplam 100 (yüz) öğrenciye ait form değerlendirmeden çıkarılmıştır. Geriye kalan 511 (beş yüz on bir) form, değerlendirme ve analiz işlemine alınmıştır. Analiz işlemleri yapılmadan önce olumsuz cümlelere ait değerlendirme puanları SPSS Programında ters çevrilmiştir. Olumsuz cümlelere ait değerlendirme puanlarının ters çevrilmesi sonrasında elde edilen sonuçlar değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Bu bilgilerin yorumlanması

esnasında değişkenler arasında çapraz tablolama, varyans analizi istatistik teknikleri kullanılmıştır.

Ölçeklerin öğrencilere uygulanması sonrasında elde edilen veriler, yapısal eşitlik modellemesi testi için AMOS (Analysis of Moment Structures) isimli bilgisayar programına aktarılmıştır. Bu program aracılığıyla ölçeklere dair doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ağrı İli'ne bağlı Patnos İlçesi'ndeki liselerde eğitim gören öğrencilerin dini tutumları ile aşiret aidiyetine dair tutumları arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi ve sosyolojik bir bakışla değerlendirmeyi amaç edinen bu çalışmamız, tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilmiş olan toplam 611 öğrenciye uygulanan tutum ölçekleri verilerine dayandırılmıştır. Anket uygulamasında yanlış kodlanan optik formlardan 100 tanesi değerlendirme dışı bırakıldığından toplam 511 anket formu esas alınarak değerlendirme yapılmıştır. Betimleyici istatistik olan anket soruları, öğrencilerin aşiret olgularına karşı tutumlarını belirlemek üzere hazırlanmıştır. Anket sorularının uygulandığı deneklerin sayısı, okudukları sınıfları ve anketin uygulandığı okullara ait bilgiler Tablo20'de gösterilmiştir.

Tablo20: Tutum Ölçeklerinin Uygulandığı Örneklem Gruba Ait Tablo

OKULUN ADI		Sınıflara Göre Öğrenci Sayısı				Toplam
		9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf	
1	İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	29	25	27	9	90
2	Özel Patnos Çözüm İstikbal Temel Lisesi	20	13	20	12	65
3	Patnos Anadolu İmam Hatip Lisesi	28	28	37	44	137
4	Patnos Anadolu Lisesi	25	26	23	17	91

5	Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	12	9	10	15	46
6	Süphandağı Anadolu Lisesi	27	24	16	15	82
Toplam		141	125	133	112	511

Tablo 20'deki verilerde görüldüğü üzere, ilçe merkezinde bulunan toplam 6 lisede eğitim gören 511 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf seviyelerine göre istatistiki bilgilerine baktığımızda şu verilere ulaşmaktayız:

İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde eğitim gören toplam 90öğrencinin anket çalışmasına katıldığını, katılanların 29 tanesinin 9. sınıf, 25 tanesinin 10. sınıf, 27 tanesinin 11. sınıf ve 9 tanesinin ise 12. sınıf seviyesinde olduğunu görmekteyiz. Özel Patnos Çözüm İstikbal Temel Lisesi'nde okuyan öğrencilerden toplam 65 öğrencinin anket çalışmasına katıldığını görmekteyiz. Bunların 20 tanesi 9. sınıf, 13 tanesi 10. sınıf, 20 tanesi 11. sınıf ve 12 tanesi ise 12. sınıfta eğitim görmektedir. Patnos Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde eğitim gören toplam 137 öğrencinin anket çalışmasına katıldığını, katılanların 28 tanesinin 9. sınıf, 28 tanesinin 10. sınıf, 37 tanesinin 11. sınıf ve 44 tanesinin ise 12. sınıf seviyesinde olduğunu görmekteyiz. Patnos Anadolu Lisesi'nde okuyan öğrencilerden toplam 91 öğrencinin anket çalışmasına katıldığını görmekteyiz. Bunların 25 tanesi 9. sınıf, 26 tanesi 10. sınıf, 23 tanesi 11. sınıf ve 17 tanesi ise 12. sınıfta eğitim görmektedir. Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde eğitim gören toplam 46 öğrencinin anket çalışmasına katıldığını, katılanların 12 tanesinin 9. sınıf, 9 tanesinin 10. sınıf, 10 tanesinin 11. sınıf ve 15 tanesinin ise 12. sınıf seviyesinde olduğunu görmekteyiz. Son olarak Süphandağı Anadolu Lisesi'ne ait verilere baktığımızda ise anket çalışmasına toplam 82 öğrencinin katıldığını ve katılanların 27 tanesinin 9. sınıf, 24 tanesinin 10. sınıf, 16 tanesinin 11. sınıf ve 15 tanesinin ise 12. sınıf seviyesinde olduğunu görmekteyiz.

4.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Yürüttüğümüz anket çalışmamıza katılan örneklem grubun birden fazla demografik özelliğini aynı tablo üzerinde görmek için SPSS Programındaki "Çapraz Tablolama Tekniği" kullanılmıştır. Deneklere ait tek bir demografik bilgiye ulaşmak ve bu bilgileri tek bir tabloya yansıtmak için ise frekans tekniği kullanılmıştır. Bu tekniklere dayalı olarak elde edilen veriler, tablolar aracılığıyla yorumlanmıştır.

Tutum ölçeği uygulama çalışmalarına katılan deneklerin cinsiyetleri ve yaşlarına ait bilgiler, çapraz tablolama tekniği ile elde edilmiş ve aşağıdaki Tablo21'e yansıtılmıştır.

Tablo21: Örneklem Grubun Cinsiyet ve Yaşlarına Ait Tablo

CİNSİYET			YAŞ					Toplam
			14 Yaş	15 Yaş	16 Yaş	17 Yaş	18 Yaş	
CİNSİYET	Kız	Sayı	45	81	83	69	32	310
		Yüzde Oranı %	14,5%	26,1%	26,8%	22,3%	10,3%	100,0%
	Erkek	Sayı	13	45	45	61	37	201
		Yüzde Oranı %	6,5%	22,4%	22,4%	30,3%	18,4%	100,0%
Toplam		Sayı	58	126	128	130	69	511
		Yüzde Oranı %	11,4%	24,7%	25,0%	25,4%	13,5%	100,0%

Yukarıdaki Tablo21'e baktığımızda; anket çalışmasına katılan 511 öğrenciden 310 tanesinin kız öğrenci ve geriye kalan 210 öğrencinin ise erkek öğrenci olduğunu görmekteyiz. Kızların kendi içindeki yaş dağılımlarına ve yüzdelik değerlerine baktığımızda ise; 14 yaş grubunda 45 kız öğrenci olduğunu ve bunların kız grubu içinde %14,5'lik bir paya sahip olduğunu, 15 yaş grubunda 81 kız öğrenci olduğunu ve %26,1'lik bir paya sahip olduğunu, 16 yaş grubunda 83 kız öğrenci olduğunu ve %26,8'lik paya sahip olduğunu, 17 yaş grubunda 69 kız öğrenci olduğunu ve %22,3'lik bir paya sahip olduğunu, 18 yaş ve üstü grupta ise 32 kız öğrenci olduğunu ve kız grubu içerisinde %10,3'lük bir paya sahip olduğunu görmekteyiz.

Erkek öğrencilerin kendi içindeki yaş dağılımlarına baktığımızda ise şöyle bir sonuca varmaktayız; 14 yaş grubunda 13 erkek öğrenci olduğunu ve bunların erkek grubunun içinde %6,5'lik bir paya sahip olduğunu, 15 yaş grubunda 45erkek öğrenci olduğunu ve %22,4'lük bir paya sahip olduğunu, 16 yaş grubunda 45erkek öğrenci olduğunu ve %22,4'lük paya sahip olduğunu, 17 yaş grubunda 61erkek öğrenci olduğunu ve %30,3'lük bir paya sahip olduğunu, 18 yaş ve üstü grupta ise 37 erkek öğrenci olduğunu ve erkek grubu içerisinde %18,4'lük bir paya sahip olduğunu görmekteyiz. Kız öğrencilere oranla erkek öğrencilerin sayısının az olmasının temel sebebi, anket uyguladığımız okullardan ikisinin kız öğrenci sayısının fazla olmasıdır.

Tablo22: Örneklem Grubun Aile Yapısı ve Kardeş Durumu Tablosu

KARDEŞ SAYISI			Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz?		Toplam
			Çekirdek Aile	Geniş Aile	
KARDEŞ SAYISI	Hiç Kardeşim Yok	Sayı	5	1	6
		Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz? (Yüzdelik)	1,2%	1,0%	1,2%
	1 Kardeş	Sayı	2	0	2
		Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz? (Yüzdelik)	0,5%	0,0%	0,4%
	2 Kardeş	Sayı	10	2	12
		Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz? (Yüzdelik)	2,4%	2,0%	2,3%
	3 Kardeş	Sayı	48	8	56
		Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz? (Yüzdelik)	11,6%	8,2%	11,0%
	4 ve üzeri Kardeş	Sayı	348	87	435
		Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz? (Yüzdelik)	84,3%	88,8%	85,1%
TOPLAM		Sayı	413	98	511
		Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz? (Yüzdelik)	100,0%	100,0 %	100,0%

Örneklem grubun kardeş sayısı ve aile yapısına ait yukarıdaki tabloyu incelediğimizde dikkatimizi çeken en önemli husus; anket çalışmasına katılan toplam 511 denekten 413 tanesinin çekirdek aile yapısına, geriye kalan 98 öğrencinin ise geniş aile yapısına sahip olması durumu olmuştur. Çekirdek aile yapısına sahip olan 348 öğrenci dört veya üzeri kardeşe sahip iken geniş aile yapısına sahip olan 87 öğrenci dört veya üzeri kardeşe sahip görünmektedir. Elde ettiğimiz bu veriler bize; örneklem olarak belirlediğimiz öğrencilerin büyük bir kısmının çok nüfuslu çekirdek bir aile yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo23: Deneklerin Ailelerine Ait Aylık Gelir Durumu Tablosu

AYLIKGELİR		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı (Birikimsel) Yüzde
GELİR	0-1500 TL.	366	71,6	71,6	71,6
	1501-3000 TL.	109	21,3	21,3	93,0
	3000 ve Üzeri	36	7,0	7,0	100,0
	Toplam	511	100,0	100,0	

Anket uygulamamıza dâhil ettiğimiz öğrencilerin ailelerine ait aylık gelir tablosuna baktığımızda; deneklerin çoğunun, ailelerine ait aylık gelir durumlarının az olduğunu görmekteyiz. Ankete katılan öğrencilerden 366 tanesinin 0-1500 TL.'lik aylık gelir grubu içerisinde bulunduğunu görmekteyiz. Bu grup tek başına %71,6'lık bir oranı temsil etmektedir. Aylık gelir durumu 1501-3000 TL. arasında olan öğrenci grubunun 109 kişiden oluştuğunu ve toplam grup içerisinde % 21,3'lük bir orana sahip olduklarını görmekteyiz. Aylık gelir durumu 3000 TL. ve üzeri olan öğrenci grubunun ise 36 kişiden oluştuğunu ve toplam grup içerisinde % 7,0 lık bir orana sahip olduğunu görmekteyiz.

Tablo24: Deneklerin Babalarının Mesleklerine Dair Tablo

MESLEĞİ		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı (Birikimsel) Yüzde
MESLEKLER	Memur	47	9,2	9,2	9,2
	İşçi	194	38,0	38,0	47,2
	Çiftçi	62	12,1	12,1	59,3
	Esnaf	87	17,0	17,0	76,3
	Diğer	121	23,7	23,7	100,0
	Toplam	511	100,0	100,0	

Deneklerin baba meslekleri ile ilgili 24 numaralı tabloya baktığımızda; öğrencilerden baba mesleği işçi olan grubun 194 kişiden oluştuğunu ve bu değerin tek başına %38,0'lık bir orana sahip olduğunu görmekteyiz. Diğer meslek grupları arasında bu meslek grubu en yaygın meslek grubunu temsil etmektedir.

Memur grubuna dâhil olan kesim %9,2'lik bir oranı temsil ederek 47 kişiden oluşmaktadır. Baba mesleği çiftçi olan 62 öğrencinin toplam grup içerisinde %12,1'lik bir orana, baba mesleği esnaf olan 87 öğrencinin ise%17,0'lık bir orana sahip olduğunu görmekteyiz. Baba mesleği, belirtilen meslek grupları dışındaki herhangi bir meslek olan öğrencilerin 121 kişiden oluştuğunu ve toplam grup içerisinde %23,7'lik bir orana sahip olduklarını görmekteyiz.

Tablo25: Deneklerin Anne Mesleklerine Dair Tablo

MESLEĞİ		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı (Birikimsel) Yüzde
MESLEĞİ	Ev Hanımı	504	98,6	98,6	98,6
	İşçi	1	,2	,2	98,8
	Çiftçi	1	,2	,2	99,0
	Diğer	5	1,0	1,0	100,0
	Toplam	511	100,0	100,0	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere; anketi uyguladığımız öğrencilerin annelerinin çoğunluğu meslek grubu olarak "ev hanımı" dır. Annesi ev hanımı olan

öğrenci sayısı 504 olup tek başına %98,6'lık bir oranı temsil etmektedir. Anne mesleği işçi olan 1 öğrencinin toplam grup içerisinde %0,2'lik bir orana, anne mesleği çiftçi olan 1 öğrencinin ise %0,2'lik bir orana sahip olduğunu görmekteyiz. Anne mesleği, belirtilen meslek grupları dışındaki herhangi bir meslek olan öğrencilerin ise toplam 5 kişiden oluştuğunu ve grup içerisinde %1,0'lık bir orana sahip olduklarını görmekteyiz.

Tablo26: Deneklerin Baba Eğitim Durumuna Dair Tablo

EĞİTİM SEVİYESİ		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı (Birikimsel) Yüzde
EĞİTİMSEVİYESİ	Okuma- Yazma Yok	38	7,4	7,4	7,4
	Okur-Yazar	98	19,2	19,2	26,6
	İlkokul/Ortaokul	285	55,8	55,8	82,4
	Lise	66	12,9	12,9	95,3
	Yüksek Okul/Fakülte ve Üstü	24	4,7	4,7	100,0
	Toplam	511	100,0	100,0	

Tutum ölçeği çalışmamıza dâhil ettiğimiz öğrencilerin babalarına ait eğitim durumuna baktığımızda; İlkokul/Ortaokul grubuna ait verilerin diğer gruplara nazaran daha belirgin olduğunu görmekteyiz. Bu gruba dâhil olan 285 veli tek başına %55,8'lik bir orana sahiptir. Bu yönü ile bakıldığında meslek grubu olarak işçi sınıfına dâhil olan veli sayısının fazlalığı olağan bir sonuçtur.

Tablo27: Deneklerin Anne Eğitim Durumuna Dair Tablo

EĞİTİM SEVİYESİ		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı (Birikimsel) Yüzde
EĞİTİMSEVİYESİ	Okuma- Yazma Yok	253	49,5	49,5	49,5
	Okur-Yazar	82	16,0	16,0	65,6
	İlkokul/Ortaokul	161	31,5	31,5	97,1
	Lise	13	2,5	2,5	99,6
	Yüksek Okul-Fakülte	2	,4	,4	100,0
	Toplam	511	100,0	100,0	

Tablo27'deki sonuçlara baktığımızda dikkatimizi çeken en önemli husus; anketi uyguladığımız öğrencilerin annelerinin çoğunluğunun okuma-yazma bilmemesidir. "Okuma-Yazma Yok" grubuna dâhil olan toplam 253 annenin tek başına %49,5'lik bir orana sahip olduğunu görmekteyiz. "Okur-Yazar" grubuna dâhil olanların 82 kişi olup %16'lık bir orana, "İlkokul/Ortaokul" grubuna dâhil olanların 161 kişi olup %31,5'lik bir orana, "Lise" grubuna dâhil olanların 13 kişi olup %2,5'lik bir orana, "Yüksek Okul-Fakülte" grubuna dâhil olanların ise 2 kişi olup %0,4'lük bir orana sahip olduğunu görmekteyiz.

Tablo28: Örneklem Grubun İkamet Yeri İle İlgili Tablo

İKAMET YERİ	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Toplamlı (Birikimsel) Yüzde
Köy	154	30,1	30,1	30,1
İlçe	357	69,9	69,9	100,0
Toplam	511	100,0	100,0	

Anket uygulamasına katılan deneklerin bir kısmının köylerde ikamet etmesi ve taşıma sistemi gereğince her gün evlerinden alınarak okula getirilip götürülmesi,Tablo28'de sonuçları gösterilen ikamet yeri ile ilgili bir soru maddesini ölçeklere eklememize sebep olmuştur.

Ankete katılan öğrencilerin ikamet yerleri ile ilgili verdikleri cevaplara baktığımızda; 357 öğrencinin ilçe merkezinde oturduğunu ve tek başına %69,9'lük bir oranı temsil ettiğini görmekteyiz. Köyde ikamet eden öğrenci sayısının ise 154 olması ve %30,1'lik bir orana sahip olması elde ettiğimiz bir başka sonuç olmuştur.

4.2. AŞİRETÇİLİK ANLAYIŞINA İLİŞKİN TUTUM DEĞERLERİNİN BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERE GÖRE YORUMLANMASI

Araştırmamıza dair elde ettiğimiz verileri değerlendirirken iki temel yöntem kullanılmıştır. Bunlardan biri varyans analizi (faktöryel desen) yöntemidir.

Faktöryel desen, iki yada daha fazla faktörün eş zamanlı değerlendirilmesine olanak veren bir desendir. Bu desende her bir faktörün tüm düzeylerinin, diğer

faktörün her bir düzeyi ile eşleştirilmesi söz konusudur. Faktöryel desen, bağımsız değişkenlerin düzeylerinin tüm kombinasyonlarını içerir.[175]

Faktöryel desen olarak da ifade edilen varyans analizi yöntemi, sosyal bilimler alanında en çok kullanılan değerlendirme yöntemlerinden biridir. Varyans analizi (analysis of variance), normal dağılım gösteren bağımlı ya da bağımsız değişkenlerin ortalamalarına ilişkin hipotezlerin test edilmesinde yararlanılan bir analiz yöntemidir. Bu analiz yöntemi " tek faktörlü varyans analizi", "iki faktörlü varyans analizi" ve "çok faktörlü varyans analizi" olmak üzere 3 farklı gruba ayrılmaktadır.

Bu araştırmada elde edilen veriler değerlendirilirken varyans analizi yönteminin bir parçası olan "tek faktörlü varyans analizi" yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü tek yönlü varyans analizi olarak da isimlendirilen bu yöntem bir bağımlı değişkene ait verilerin ikiden fazla bağımsız değişkene göre yorumlanmasını esas alır. İki yönlü yürüttüğümüz çalışmamıza ait "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" verileri ile "Ok-Dini Tutum Ölçeği" verileri, bağımsız değişkenlere göre yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Bu çalışmada birer bağımlı değişken olan "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum" verileri ve "Ok-Dini Tutum" verileri, ikiden fazla faktörden oluşan ve bağımsız değişken olarak tanımladığımız demografik anket cevapları ile karşılaştırılmıştır. Daha sonra dini tutum ölçeği tek veri olarak bağımsız değişken olarak alınmış, "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" ne etkisine bakılmıştır.

Bağımlı değişken olan tutum ölçeklerine ait verilerin ortalamaları, bağımsız değişken olan demografik cevaplar ile karşılaştırmadan önce bazı testlere dahil edilmesi gerekmekteydi. Çünkü, varyans analizi yöntemine tabii tutulacak verilerin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Varyans analizi varsayımları olarak ifade edilen bu kriterleri şöylece sıralayabiliriz;

a) İncelenen değişken herbir grupta normal bir dağılım göstermelidir.

[175] Büyüköztürk, "İki Faktörlü Varyans Analizi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Ankara 1997, Sayı 30, Cilt 1, ss. 141-142

b) Gruplar bağımsız olmalıdır.

c) Grupların varyansları homojen olmalıdır.

Çalışmamıza ait verilerin değerlendirilmesinde kullandığımız diğer bir yöntem ise "Bağımsız Örneklemler T-Testi" olmuştur. Bu yöntem bir bağımlı değişken ile iki bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılan bir testtir. Araştırmamıza yönelik elde ettiğimiz iki bağımsız değişkenden oluşan "Cinsiyet", "İkamet Yeri", "Aile Yapısı" gibi veriler bağımlı değişken grubunda olan "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" ortalamaları ve " Ok-Dini Tutum Ölçeği" ortalamaları ile karşılaştırılırken bu test tekniği kullanılmıştır. Varyans analizi tekniğinde olduğu gibi bu test öncesinde de değerlendirilecek verilerin bazı varsayımlara sahip olması gerekmektedir. Bunlar;

a) Gruplar bağımsız olmalıdır.

b) Test edilecek değişkenin verileri normal dağılmalıdır.

c) Grupların varyansları homojen olmalıdır.[176]

Tablo29:Deneklerin Eğitim Gördükleri Okullara Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	14,160	5	2,832	7,403	,000
Grup İçi	193,184	505	,383		
Toplam	207,344	510			

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile eğitim gördükleri okullarına yönelik yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere "Değişkenlerin Homojenliği Testi" uygulanmış ve verilere ait anlamlılık değeri ,232 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05 den büyük olduğundan (p> 0,05) değişkenlerin homojen bir dağılım gösterdiği kanıtlanmıştır.

[176]https://www.youtube.com/watch?v=R8IUpQpGZK8, (Erişim Tarihi: 20.11.2015)

Aşiret aidiyetine dair tutum verileri ile deneklerin okudukları okullara göre yaptığımız, varyans analizi tablosuna (Tablo29) baktığımızda; gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu görmekteyiz.

Tablo30:Araştırmaya Katılanların Eğitim Gördükleri Okullara Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	90	2,9915	,65792	,06935
Özel Patnos Çözüm İstikbal Temel Lisesi	65	3,0147	,68842	,08539
Patnos Anadolu İmam Hatip Lisesi	137	3,2690	,64282	,05492
Patnos Anadolu Lisesi	91	2,8137	,61622	,06460
Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	46	3,2205	,59173	,08725
Süphandağı Anadolu Lisesi	82	2,9524	,47401	,05235
Toplam	511	3,0515	,63762	,02821

Tablo 30'a baktığımızda; diğer okullara nazaran İmam-Hatip Lisesi'nde okuyan öğrencilerin "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" veri ortalamasının daha yüksek olduğunu görmekteyiz. 137 İmam-Hatip öğrencisinin katıldığı bu anket ortalamasının 3,2690 olması dikkatimizi çeken husus olmuştur. İkinci sırayı 46 öğrencisi ile ankete katılan, 3,2205 ortalamasına sahip "Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi" almaktadır. Ankete dair en düşük ortalamayı ise 91 öğrencinin katıldığı 2,8137'lik ortalamaya sahip "Patnos Anadolu Lisesi" almaktadır.

Tablo29 ve Tablo30'dan aldığımız veriler incelendiğinde, "İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin farklı türdeki okullarda eğitim gören öğrencilere göre aşiretçilik anlayışına dair tutumlarının daha zayıf olması beklenmektedir." diye ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulanmadığını görmekteyiz. Öne sürdüğümüz hipotezimizin aksine İlçe'deki imam-hatip liselerinde okuyan öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutumları diğer okullarda okuyan öğrencilere göre daha baskındır. İmam-Hatip öğrencilerinin

"Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" ortalamasının 3,2690 olması bizi bu kanaate sevk eden sayısal değer olmuştur. Zira diğer okullara ait ortalama değerlere baktığımızda bu okulların aldıkları ortalama değerlerinin İmam-Hatip okulunun ortalama değerinden düşük olduğunu görmekteyiz.

Yukarıdaki verilerden hareketle örneklem grubumuzda yaşanan toplumsal ve küresel değişimlere rağmen geleneksel dünyanın değer ve ilişkiler içinde değerlendirebileceğimiz aşiret aidiyetinin sürdüğünü söyleyebiliriz.[177]

Tablo31:Deneklerin Yaşları İle Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	,476	4	,119	,291	,884
Grup İçi	206,868	506	,409		
Toplam	207,344	510			

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile yaşlarına yönelik yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere "Değişkenlerin Homojenliği Testi" uygulanmış ve verilere ait anlamlılık değeri ,295 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05 den büyük olduğundan (p> 0,05) değişkenlerin homojen bir dağılım gösterdiği kanıtlanmıştır.

Gruplar arasında homojen bir yapı olduğunun kanıtlanması sonrasında yaptığımız varyans analizi sonucunda, değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.Tablo31'de yer alan ,884 değeri gruplar arasında bir farklılık olmadığını gösteren değerdir. Bu değerin ,05'ten büyük olması gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığının bir göstergesidir.

[177] Sıtkı Karadeniz, "Aşiret Sisteminde Dönüşüm-Aşiretin Kentte Aldığı Yeni Şekiller- Batman örneği" **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Tez,** Malatya 2012, S.265-267

Tablo32:Araştırmaya Katılanların Yaşlarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
14 Yaş	58	3,0624	,58568	,07690
15 Yaş	126	3,1013	,69856	,06223
16 Yaş	128	3,0368	,58190	,05143
17 yaş	130	3,0234	,65749	,05767
18 ve üstü yaş	69	3,0317	,63651	,07663
Toplam	511	3,0515	,63762	,02821

Tablo32'e baktığımızda grupların ortalama değerleri arasında belirgin bir farklılık olmadığını rahat bir şekilde görmekteyiz. Bu durum Tablo34'teki varyans analiz sonuçlarında da görülmektedir.

Tablo31 ve Tablo32'deki verileri incelediğimizde; "Liselerde eğitim gören öğrencilerin yaşları ile aşiretçilik anlayışına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık beklenmemektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını görmekteyiz. Bununla birlikte yaş arttıkça aşiret aidiyetine yönelik tutumlarda artışın söz konusu olduğu görülmektedir.

Tablo33: Deneklerin Cinsiyetlerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri "Bağımsız Değişkenler T-Testi" Sonucu

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Equal variances assumed	4,299	,039	-2,059	509	,040	-,11851	,05756
Equal variances not assumed			-2,002	386,462	,046	-,11851	,05921

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile cinsiyetlerine yönelik yaptığımız bağımsız değişkenler t-testi sonuçlarını değerlendirmeden önce grupların homojenliğine bakmamız gerekmektedir. Tablo 33'daki anlamlılık değerine

baktığımızda bu değerin ,039 olduğunu ve ,05'ten küçük olduğunu görmekteyiz. Bu değer bize gruplar arasında homojenliğin olmadığını göstermektedir. T-testinde, değişkenler homojen olmadığında bakılması gereken satır "Equal Variance Not Assumed" (eşit kabul edilmeyen varyans) satırı olduğundan ikinci satırdaki değerleri esas almamız gerekmektedir. Bu satırda bulunan bağımsız değişkenler t-testi sonuç sütunundaki değerin ,046 olduğunu ve ,05'ten küçük olduğunu görmekteyiz. Bu değer bize; t-testi uygulanan bağımlı değişkene yönelik iki bağımsız değişken arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle; tutum ölçeği uygulamasına katılan öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutum değerleri cinsiyetler bazında farklılık göstermektedir.

Tablo34:Araştırmaya Katılanların Cinsiyetlerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Kız	310	3,0049	,60071	,03412
Erkek	201	3,1234	,68603	,04839

Aşiret aidiyetine dair cinsiyetler arasındaki farklılığın hangi grupta, nasıl bir sonuç verdiğini öğrenmek için oluşturduğumuz Tablo34'ye baktığımızda; Kız öğrencilerinin erkek öğrencilere oranla daha zayıf bir aşiret aidiyeti anlayışına sahip olduklarını görmekteyiz. Kız öğrencilerin bu ölçekten aldıkları ortalama değer 3,0049 iken erkek öğrencilerin ortalamaları 3,1234 tür. Bu durum kadınların sosyal ve siyasal karşı ülke genelindeki ilgi azlığının bir devamı olarak görülebilir. Kız öğrencilerin örnek aldıkları kişiler, anneleri ve yakın çevrelerindeki kadınlardır. Dış çevre ile (aşiretten olmayanlar) daha az temas halinde olan ve bu nedenle sosyal alanda kimliğini erkeklere göre çok fazla vurgulamak durumunda kalmayan; siyasal alanda da genel olarak eşinden/ailesinden bağımsız bir politik görüşe sahip olması beklenmeyen kadınların sosyal ve siyasal bir kimlik aracı olarak aşiretçilik anlayışlarının zayıf olması anlaşılır görülmektedir.

Tablo33 ve Tablo34'teki değerlere baktığımızda; "Liselerde eğitim gören öğrencilerin cinsiyetleri ile aşiretçilik anlayışına dair tutumları arasında anlamlı bir

farklılık olması beklenmektedir.” şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını görmekteyiz.

Tablo35:Deneklerin Okudukları Sınıflara Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	4,806	3	1,602	4,010	,008
Grup İçi	202,537	507	,399		
Toplam	207,344	510			

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile okudukları sınıf seviyesine göre yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere “Değişkenlerin Homojenliği Testi” uygulanmış ve verilere ait anlamlılık değeri ,010 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05 den küçük olduğundan ($p< 0,05$) değişkenlerin homojen bir dağılım göstermediği sonucuna varılmıştır.

Tablo36: Araştırmaya Katılanların Okudukları Sınıflara Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
9.Sınıf	141	3,1810	,70498	,05937
10. Sınıf	125	2,9680	,51115	,04572
11. Sınıf	133	3,0870	,63935	,05544
12. Sınıf	112	2,9396	,64796	,06123
Toplam	511	3,0515	,63762	,02821

Gruplar arasında homojen bir yapının olmaması sebebiyle Tablo35 ve Tablo36’daki veriler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu tabloların değerlendirme dışı bırakılması, “Liselerde eğitim gören öğrencilerin okudukları sınıf seviyesine göre aşiretçilik anlayışına yönelik tutumlarının farklılık göstermesi beklenmektedir.” şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin cevapsız kalmasına sebep olmuştur. Bu hipoteze yönelik herhangi bir sonuç elde edilememiştir.

Tablo37: Deneklerin İkamet Yerlerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Bağımsız Değişkenler T-Testi Sonucu

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Equal variances assumed	3,476	,063	4,400	509	,000	,26571	,06039
Equal variances not assumed			4,235	266,783	,000	,26571	,06274

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile ikamet yerlerine yönelik yaptığımız bağımsız değişkenler t-testi sonuçlarını değerlendirmeden önce grupların homojenliğine bakmamız gerekmektedir. Tablo37'deki anlamlılık değerine baktığımızda bu değerin ,063 olduğunu ve ,05'ten büyük olduğunu görmekteyiz. Bu değer bize gruplar arasında homojenliğin olduğunu göstermektedir. Gruplar arasında bir homojenlik olduğunu tespit ettikten sonra, bağımsız değişkenler t-testi sonucumuzun ,000 olduğunu görmekteyiz. Bu değer bize; t-testi uygulanan bağımlı değişkene yönelik iki bağımsız değişken arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle; tutum ölçeği uygulamasına katılan öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutum değerleri, ikamet yerleri bazında farklılık göstermektedir. Daha basit bir ifadeyle köyde ikamet eden lise öğrencileri ile ilçe merkezinde ikamet eden lise öğrencileri arasında aşiret aidiyeti yönünden anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo38: Araştırmaya Katılanların İkamet Yerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

İkamet Yeriniz ?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Köy	154	3,2372	,66865	,05388
İlçe	357	2,9715	,60740	,03215

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin ikamet ettikleri yere göre farklılığın, hangi grupta, nasıl bir sonuç verdiğini öğrenmek için oluşturduğumuz Tablo38'e baktığımızda; köyde ikamet eden öğrencilerin ilçe merkezinde oturan öğrencilere

oranla daha baskın bir aşiret aidiyetine sahip olduklarını görmekteyiz. Köyde oturan öğrencilerin bu ölçekten aldıkları ortalama değer 3,2372 iken ilçe merkezinde oturan öğrencilerin ortalamaları 2,9715'tir.

Tablo37 ve Tablo38'deki değerlere baktığımızda; "Liselerde eğitim gören öğrencilerin uzun süre yaşadıkları yer ile aşiretçilik anlayışları arasında anlamlı bir farklılık olması beklenmektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını görmekteyiz.

Bu durum, yaşanılan yerin bireyin kimliği üzerine etkisi olarak okunabilir. Köyde genellikle hep kendi aşiretinden kişilerle bir arada olan ve kimliğini bu bağlılık üzerinden oluşturan öğrenciler doğal olarak aşiret kimliğini daha çok öne çıkarmaktadırlar. Bu durum yine ilçe merkezinde köye göre daha farklı gruplarla karşılaşmanın yarattığı kendini, kimliğini koruma duygusunun yarattığı bir durum olarak da görülebilir.

Tablo39: Deneklerin Aile Gelir Durumlarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	,332	2	,166	,407	,666
Grup İçi	207,012	508	,408		
Toplam	207,344	510			

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile gelir durumlarına yönelik yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere "Değişkenlerin Homojenliği Testi" uygulanmış ve verilere ait anlamlılık değeri ,805 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05 den büyük olduğundan (p> 0,05) değişkenlerin homojen bir dağılım gösterdiği kanıtlanmıştır.

Gruplar arasında homojen bir yapı olduğunun kanıtlanması sonrasında yaptığımız varyans analizi sonucunda, değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Tablo39'a baktığımızda anlamlılık değerinin ,666 olduğunu görmekteyiz. Bu değer, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Tablo40: Araştırmaya Katılanların Aile Gelir Durumlarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
0-1500 TL.	366	3,0549	,63680	,03329
1501-3000 TL.	109	3,0699	,65720	,06295
3001 ve Üzeri	36	2,9616	,59409	,09901
Toplam	511	3,0515	,63762	,02821

Tablo40'a baktığımızda grupların ortalama değerleri arasında belirgin bir farklılık olmadığını rahat bir şekilde görmekteyiz. Bu durum Tablo39'daki varyans analiz sonuçlarında da görülmektedir.

Tablo39 ve Tablo40'taki verileri birlikte incelediğimizde; "Liselerde eğitim gören öğrencilerin gelir düzeylerinin aşiretçilik anlayışına yönelik tutumlarına etki edeceği beklenmektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulanmadığını görmekteyiz. Daha basit bir dille ifade edecek olursak; "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği"mize cevap veren deneklerin ailelerine ait aylık gelir düzeyleri ile aşiret aidiyeti arasında bir fark bulunmamaktadır.

Tablo41:Deneklerin Aile Yapılarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Bağımsız Değişkenler T-Testi Sonucu

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Equal variances assumed	,991	,320	-,696	509	,487	-,04987	,07168
Equal variances not assumed			-,667	139,927	,506	-,04987	,07475

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile aile yapılarına yönelik yaptığımız bağımsız değişkenler t-testi sonuçlarını değerlendirmeden önce grupların homojenliğine bakmamız gerekmektedir. Tablo41'deki anlamlılık değerine baktığımızda bu değerin ,320 olduğunu ve ,05'ten büyük olduğunu görmekteyiz. Bu değer bize gruplar arasında homojenliğin olduğunu göstermektedir.

Gruplar arasında bir homojenlik olduğunu tespit ettikten sonra, bağımsız değişkenler t-testi sonucumuzun ,487 olduğunu görmekteyiz. Bu değer bize; t-testi uygulanan bağımlı değişkene yönelik iki bağımsız değişken arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle; tutum ölçeği uygulamasına katılan öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutum değerleri, aile yapılarına göre farklılık göstermemektedir.

Tablo42: Araştırmaya Katılanların Aile Yapılarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz ?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Çekirdek Aile	413	3,0420	,62926	,03096
Geniş Aile	98	3,0918	,67355	,06804

Öğrencilerin aşiret aidiyetleri ile sahip oldukları aile yapıları arasındaki farklılığın, hangi grupta, nasıl bir sonuç verdiğini öğrenmek için oluşturduğumuz Tablo42'ye baktığımızda; çekirdek aile yapısına sahip olan öğrenciler ile geniş aile yapısına sahip öğrenciler arasında aşiret aidiyeti tutum değerleri bazında belirgin bir farklılık olmadığını görmekteyiz. Çekirdek aile yapısına sahip olan öğrencilerin bu ölçekten aldıkları ortalama değer 3,0420olarak görülürken, geniş aile yapısına sahip olan öğrencilerin ortalamaları 3,0918 olarak görülmektedir.

Tablo41ve Tablo42'deki değerlere baktığımızda; "Liselerde eğitim gören öğrencilerin sahip oldukları çekirdek/geniş aile yapılarına göre aşiretçilik anlayışlarında farklılık olması beklenmemektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını görmekteyiz.

Tablo43:Deneklerin Baba Eğitim Durumlarına Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	5,341	4	1,335	3,345	,010
Grup İçi	202,003	506	,399		
Toplam	207,344	510			

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile baba eğitim durumlarına yönelik yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere "Değişkenlerin Homojenliği Testi" uygulanmış ve verilere ait anlamlılık değeri ,333 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05'ten büyük olduğundan (p> 0,05) değişkenlerin homojen bir dağılım gösterdiği kanıtlanmıştır.

Gruplar arasında homojen bir yapı olduğunun kanıtlanması sonrasında yaptığımız varyans analizi sonucunda, değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Tablo43'e baktığımızda anlamlılık değerinin ,010 olduğunu ve ,05'ten küçük olduğunu görmekteyiz. Bu değer, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir.

Tablo44:Araştırmaya Katılanların Baba Eğitim Durumuna Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
Okuma- Yazma Yok	38	3,2431	,65851	,10682
Okur-Yazar	98	3,1730	,56465	,05704
İlkokul/Ortaokul	285	3,0262	,62375	,03695
Lise	66	2,8644	,68962	,08489
Yüksek Okul/Fakülte ve Üstü	24	3,0675	,76962	,15710
Toplam	511	3,0515	,63762	,02821

Öğrencilerin aşiret aidiyetleri ile babalarının eğitim durumları arasında farklılık olup olmadığı, varsa hangi grupta ve nasıl bir sonuç verdiğini öğrenmek için oluşturduğumuz Tablo44'e baktığımızda; baba eğitim durumları ile tutum ortalama değerleri arasında belirgin bir farklılık olduğunu görmekteyiz. Tabloda dikkatimizi çeken en önemli husus; öğrencilerin babalarına ait eğitim seviyesi, lise düzeyine çıktıkça aşiret aidiyeti ortalama değerlerinin düşüyor olmasıdır. Fakat baba eğitim seviyesi yüksekokul/fakülte ve üstü seviyesine geldiğinde aşiret aidiyeti tutum değeri tekrar yükseliyor. Bu da baba eğitim durumu ile öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutumları arasında bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Tablo43 ve Tablo44'teki değerlere baktığımızda; "Liselerde eğitim gören öğrencilerin baba eğitim durumları ile aşiretçilik anlayışına yönelik tutumları

arasında anlamlı bir ilişki bulunması beklenmektedir.” şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını görmekteyiz.

Tablo45:Deneklerin Baba Mesleklerine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerleri Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	1,400	4	,350	,860	,488
Grup İçi	205,943	506	,407		
Toplam	207,344	510			

Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin tutumları ile baba meslek durumlarına yönelik yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere “Değişkenlerin Homojenliği Testi” uygulanmış ve verilere ait anlamlılık değeri,049 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05’den küçük olduğundan (p< 0,05) değişkenlerin homojen bir dağılım göstermediği sonucuna varılmıştır.

Tablo46: Araştırmaya Katılanların Baba Mesleğine Göre Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
Memur	47	3,0496	,70350	,10262
İşçi	194	3,0795	,61602	,04423
Çiftçi	62	3,1475	,65642	,08337
Esnaf	87	2,9765	,51507	,05522
Diğer	121	3,0122	,71202	,06473
Toplam	511	3,0515	,63762	,02821

Gruplar arasında homojen bir yapının olmaması sebebiyle Tablo45 ve Tablo 46’daki veriler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu tabloların değerlendirme dışı bırakılması, “Liselerde eğitim gören öğrencilerin baba meslekleri ile aşiretçilik anlayışına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki olması beklenmektedir.” şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin cevapsız kalmasına sebep olmuştur. Bu hipoteze yönelik herhangi bir sonuç elde edilememiştir.

4.3. DİNİ TUTUM DEĞERLERİNİN BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERE GÖRE YORUMLANMASI

Aşiret aidiyetinin yorumlanmasında kullandığımız yöntem ve teknikler dini tutumların değerlendirilmesinde de kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak gördüğümüz, Ok-Dini Tutum Ölçeği'ne ait verilerin ortalaması alınarak SPSS programına yeni bir değişken olarak tanımlanmıştır. Tanımlanan bu yeni değişken, demografik veriler ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. İkiden fazla faktöre sahip olan bağımsız değişkenler, varyans analizi yöntemi ile değerlendirilirken, iki faktöre sahip bağımsız değişkenler ise "Bağımsız Değişkenler T-Testi" yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Hipotezlerimizde ifade ettiğimiz durumların kabulü ve reddi konusunda yaptığımız değerlendirmeler, ilgili tablolara aktarılarak yorumlanmıştır.

Tablo47:Deneklerin Okudukları Okullar İle Dini Tutum Değerleri Arasındaki Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	3,970	5	,794	4,736	,000
Grup İçi	84,669	505	,168		
Toplam	88,639	510			

Anket çalışmamıza katılan öğrencilerin, dini tutum değerleri ile eğitim gördükleri okullara dair yaptığımız varyans analizi testi öncesinde, ölçeklerden elde edilen verilere "Değişkenlerin Homojenliği Testi" uygulanmış ve bu test sonrasında verilere ait anlamlılık değeri ,002 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05'den küçük olduğundan ($p< 0,05$) değişkenlerin homojen bir dağılım göstermediği sonucuna varılmıştır.

Gruplar arasında homojen bir yapının olmaması sebebiyle Tablo47 ve Tablo 48'deki veriler ANOVA testine dâhil edilememiştir. Bu sebeple okulların "Dini Tutum" ortalama değerlerine bakılarak sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Tablo48: Deneklerin Okudukları Okullara Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	90	4,5407	,35006	,03690
Özel Patnos Çözüm İstikbal Temel Lisesi	65	4,3436	,48759	,06048
Patnos Anadolu İmam Hatip Lisesi	137	4,6034	,36162	,03090
Patnos Anadolu Lisesi	91	4,5751	,49893	,05230
Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	46	4,6775	,28847	,04253
Süphandağı Anadolu Lisesi	82	4,5549	,42476	,04691
Toplam	511	4,5532	,41690	,01844

Tablo 48'e baktığımızda; farklı okullarda eğitim gören öğrencilerin dini tutum ortalama değerleri arasında belirgin bir fark olmadığını görmekteyiz. Bu tablodan elde ettiğimiz veriler bize; "Örneklem grubu olarak araştırmaya dâhil ettiğimiz, İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin farklı türdeki okullarda eğitim gören öğrencilere göre dini tutumlarının daha belirgin olması beklenmektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulanmadığını göstermektedir.

Farklı okullarda eğitim gören öğrencilerin dini tutum ortalama değerlerinin ifade edildiği Tablo 48'deki rakamsal ifadelere baktığımızda, imam hatip lisesinde okuyan öğrencilerin dini tutum ortalama değerlerinin 4,6034 olduğunu görmekteyiz. 137 öğrencinin dini tutum ölçeğine vermiş oldukları cevapların ortalaması olan bu değer, Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi haricindeki diğer okullarda eğitim gören öğrencilerin ortalama değerlerinin üstünde bir değerdir.

Yapılan araştırmada, imam-hatip lisesinde okuyan öğrencilerin dini tutum ortalama değerlerinin diğer okullarda eğitim gören öğrencilerin dini tutum ortalama

değerlerinin üstünde olması beklenmekteydi. Fakat Tablo 48'de görüldüğü üzere Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin dini tutum ortalama değerleri imam-hatip lisesinde okuyan öğrencilerin tutum ortalama değerlerinden daha yüksektir. Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'den araştırmamıza dâhil ettiğimiz kırk altı öğrencinin tamamının kız öğrencilerden oluşması, bu okuldan el edilen dini tutum ortalama değerinin diğer okullara nazaran daha yüksek çıkmasında etkili olmuştur. Tablo 50'de elde edilen veriler ulaştığımız bu sonucumuzu desteklemektedir.

Tablo49: Deneklerin Cinsiyetleri İle Dini Tutum Değerleri Arasındaki T-Testi Analizi Tablosu

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Equal variances assumed	9,559	,002	2,515	509	,012	,09447	,03756
Equal variances not assumed			2,385	351,922	,018	,09447	,03961

Öğrencilerin dini tutum değerleri ile cinsiyetlerine yönelik yaptığımız bağımsız değişkenler t-testi sonuçlarını değerlendirmeden önce grupların normal bir dağılım gösterip göstermediğinin test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla gerçekleştirdiğimiz test sonuçlarına baktığımızda Tablo49'daki "Levene's Test for Equality of Variances" sütununda bulunan p değerinin ,002 olduğunu görmekteyiz. Bu değerin,05'ten küçük ($p< 0,05$)olması gruplar arasında normal bir dağılım olmadığını ifade eden bir değerdir.

T-testinde, değişkenler normal bir dağılım göstermediğinden bakılması gereken satır "Equal Variance Not Assumed" satırı olduğundan ikinci satırdaki değerleri esas almamız gerekmektedir. Bu satırda bulunan bağımsız değişkenler t-testi sonuç sütunundaki değerin ,018 olduğunu ve ,05'ten küçük olduğunu görmekteyiz. Bu değer bize; t-testi uygulanan bağımlı değişkene yönelik iki bağımsız

değişken arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle; "Ok-Dini Tutum Ölçeği" uygulamasına katılan öğrencilerin dini tutum değerleri cinsiyetler bazında farklılık göstermektedir.

Tablo50: Deneklerin Cinsiyetlerine Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	Cinsiyetiniz ?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Dini Tutum Ortalama Değer	Kız	310	4,5903	,36952	,02099
	Erkek	201	4,4959	,47622	,03359

Öğrencilerin dini tutumlarının cinsiyetler bazında farklılık gösterip göstermediği, farklılık varsa nasıl bir sonuç verdiğini öğrenmek için oluşturduğumuz Tablo50'ye baktığımızda; kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha belirgin bir dini tutuma sahip olduklarını görmekteyiz. Kız öğrencilerin bu ölçekten aldıkları ortalama değer 4,5903 iken erkek öğrencilerin ortalamaları 4,4959 olarak görülmektedir.

Tablo49 ve Tablo50'deki değerlere baktığımızda; "Liselerde eğitim gören öğrencilerin cinsiyetleri ile dini tutumları arasında anlamlı bir farklılık olması beklenmektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını ve bu varsayımı desteklediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tablo51: Deneklerin Okudukları Sınıf Seviyeleri İle Dini Tutum Değerleri Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	,394	3	,131	,755	,520
Grup İçi	88,245	507	,174		
Toplam	88,639	510			

Öğrencilerin dini tutumları ile eğitim gördükleri sınıf seviyesine göre yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere "Değişkenlerin Homojenliği Testi" uygulanmış ve verilere ait anlamlılık değeri ,055 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05'den büyük olduğundan (p> 0,05) değişkenlerin homojen bir dağılım gösterdiği

görülmüştür. Gruplar arasında homojen bir yapı olduğunun görülmesi sonrasında yaptığımız varyans analizi sonucunda, değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Tablo51'e baktığımızda anlamlılık değerinin ,520 olduğunu ve ,05'ten büyük olduğunu görmekteyiz. Bu değer, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını gösteren bir değerdir.

Tablo52: Deneklerin Okudukları Sınıflara Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
9.Sınıf	141	4,5496	,40666	,03425
10. Sınıf	125	4,5880	,34946	,03126
11. Sınıf	133	4,5125	,41521	,03600
12. Sınıf	112	4,5670	,49495	,04677
Toplam	511	4,5532	,41690	,01844

Öğrencilerin dini tutum değerleri ile okudukları sınıf seviyeleri arasında farklılık olup olmadığı, varsa hangi grupta ve nasıl bir sonuç verdiğini öğrenmek için oluşturduğumuz Tablo52'e baktığımızda; Öğrencilerin okudukları sınıf seviyeleri ile dini tutum ortalama değerleri arasında anlamlı ve belirgin bir farklılık olmadığını görmekteyiz.

Tablo51 ve Tablo52'deki değerlere baktığımızda; "Liselerde eğitim gören öğrencilerin okudukları sınıf seviyesine göre dini tutumlarının farklılık göstermesi beklenmemektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını görmekteyiz.

Tablo53: Deneklerin Baba Meslekleri İle Dini Tutum Değerleri Arasındaki Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	1,299	4	,325	1,882	,112
Grup İçi	87,340	506	,173		
Toplam	88,639	510			

Öğrencilerin dini tutumları ile baba mesleğine göre yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere "Değişkenlerin Homojenliği Testi" uygulanmış ve verilere ait

anlamlılık değeri ,267 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05'ten büyük olduğundan (p> 0,05) değişkenlerin homojen bir dağılım gösterdiği kanıtlanmıştır.

Gruplar arasında homojen bir yapı olduğunun kanıtlanması sonrasında yaptığımız varyans analizi sonucunda, değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Tablo53'e baktığımızda anlamlılık değerinin ,112 olduğunu ve ,05'ten büyük olduğunu görmekteyiz. Bu değer, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını gösteren bir değerdir.

Tablo54: Deneklerin Baba Mesleklerine Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması Tablosu

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
Memur	47	4,5709	,36572	,05335
İşçi	194	4,5739	,43154	,03098
Çiftçi	62	4,6371	,35519	,04511
Esnaf	87	4,4617	,42583	,04565
Diğer	121	4,5358	,42775	,03889
Toplam	511	4,5532	,41690	,01844

Öğrencilerin dini tutum değerleri ile babalarının meslekleri arasında farklılık olup olmadığı, varsa hangi grupta ve nasıl bir sonuç verdiğini öğrenmek için oluşturduğumuz Tablo54'e baktığımızda; Öğrencilerin baba meslekleri ile dini tutum ortalama değerleri arasında anlamlı ve belirgin bir farklılık olmadığını görmekteyiz.

Tablo53 ve Tablo54'teki değerlere baktığımızda ise; " Öğrencilerin baba meslekleri ile dini tutumları arasında anlamlı bir farklılık beklenmemektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulanmadığını görmekteyiz.

Tablo55: Deneklerin Baba Eğitim Durumları İle Dini Tutum Değerleri Arasındaki Varyans Analizi Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Gruplar Arası	,551	4	,138	,791	,531
Grup İçi	88,088	506	,174		
Toplam	88,639	510			

Öğrencilerin dini tutumları ile baba eğitim durumuna göre yaptığımız varyans analizi öncesinde, verilere "Değişkenlerin Homojenliği Testi" uygulanmış ve verilere ait anlamlılık değeri ,453 bulunmuştur. Elde edilen bu değer ,05'ten büyük olduğundan (p> 0,05) değişkenlerin homojen bir dağılım gösterdiği kanıtlanmıştır. Gruplar arasında homojen bir yapı olduğunun kanıtlanması sonrasında yaptığımız varyans analizi sonucunda, değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Tablo55'e baktığımızda anlamlılık değerinin ,531 olduğunu ve ,05'ten büyük olduğunu görmekteyiz. Bu değer, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını gösteren bir değerdir.

Tablo56: Deneklerin Baba Eğitim Seviyesine Göre Dini Tutum Değerlerinin Farklılaşması Tablosu

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
Okuma- Yazma Yok	38	4,5482	,35495	,05758
Okur-Yazar	98	4,5357	,42221	,04265
İlkokul/Ortaokul	285	4,5772	,43187	,02558
Lise	66	4,4798	,38176	,04699
Yüksek Okul/Fakülte ve Üstü	24	4,5486	,40072	,08180
Toplam	511	4,5532	,41690	,01844

Öğrencilerin dini tutum değerleri ile babalarının eğitim durumları arasında farklılık olup olmadığı, varsa hangi grupta ve nasıl bir sonuç verdiğini öğrenmek için oluşturduğumuz Tablo56'ya baktığımızda; Öğrencilerin baba eğitim durumları ile dini tutum ortalama değerleri arasında anlamlı ve belirgin bir farklılık olmadığını görmekteyiz.

Tablo55 ve Tablo56'daki değerlere baktığımızda ise; "Öğrencilerin baba eğitim durumları ile dini tutumları arasında anlamlı bir farklılık beklenmemektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını görmekteyiz.

4.4. AŞİRETÇİLİK ANLAYIŞINA DAİR TUTUM DEĞERLERİNİN DİNİ TUTUM DEĞERLERİNE GÖRE YORUMLANMASI

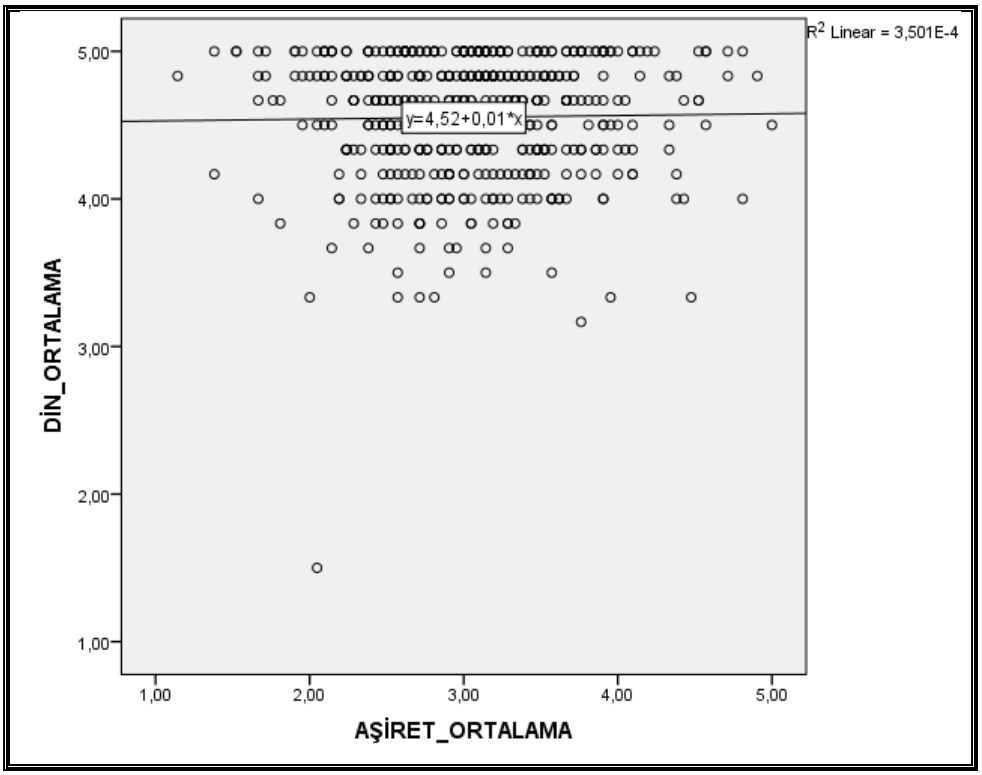
Araştırmamızda elde ettiğimiz verilerin bağımlı ve bağımsız değişkenler bazında t-testi ve ANOVA testlerine tabi tutulması ve bu testler sonrasında elde edilen sonuçlara göre yorumlanması, hipotezlerimizin sınanması açısından bir gereklilikti. Araştırmamızın başında ifade ettiğimiz hipotezlerimizden olan "Ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin, aşiretçilik anlayışına dair tutum ortalama değerleri ile dini tutum ortalama değerleri arasında anlamlı bir ilişkinin olması beklenmektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin sınanması için ise ölçeklerden alınan değerlerin korelasyon testine tabi tutulması gerekiyordu. Bu amaçla, her iki tutum ölçeğinden elde ettiğimiz verilere "Pearson Correlation" testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo57'ye yansıtılmıştır.

Tablo57: Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Değeri ile Dini Tutum Değeri Arasındaki Korelasyon Tablosu

		AŞİRET_ORTALAMA	DİN_ORTALAMA
AŞİRET_ORTALAMA	Pearson Correlation	1	,019
	Sig. (2-tailed)		,673
	N	511	511
DİN_ORTALAMA	Pearson Correlation	,019	1
	Sig. (2-tailed)	,673	
	N	511	511

Lise seviyesinde eğitim gören öğrencilere yönelik uyguladığımız, ölçeklerimize ait verileri incelediğimizde; Her iki ölçeğe ait Sig. (2-tailed)değerinin ,673 olduğunu görmekteyiz. Bu değer her iki tutum ölçek değerleri arasında anlamlı bir korelasyon olmadığını göstermektedir. Bu durumu Pearson Correlation katsayısında da görmemiz mümkündür. Pearson katsayısının ,019 olması korelasyonun ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir. Basit bir dille özetleyecek olursak, "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" verileri ile "Ok-Dini Tutum Ölçeği" verileri arasında herhangi bir korelasyon bulunmamaktadır. Bu da

“Ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin, aşiretçilik anlayışına dair tutum ortalama değerleri ile dini tutum ortalama değerleri arasında anlamlı bir ilişkinin olması beklenmektedir.” şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulanmadığını göstermektedir. Bu durumu SPSS programı aracılığıyla hazırladığımız aşağıdaki grafikte de görmekteyiz.

Şekil 4: Ölçeklere ait Korelasyon Grafiği

Türkiye’de etnik kimlik merkezli yaşanan süreçler göz önünde bulundurulduğunda dini kimliğe ilişkin tutumların etnik aidiyeti sınırlayan etkisinin işlevsiz kaldığı görülmektedir. Maalouf’a göre, bireyin çoklu kimlikleri söz konusudur. Bireyler sahip oldukları bu kimliklerden hangisini tehlike altında hissederse o kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Yani bir kişi Müslüman, Lübnanlı, Fransız vatandaşı vs olsun. Bunlardan hangisi yönünde baskılanırsa yani o kimliğini tehlikede hissederse, tehlikedeki kimliğini ön plana taşıyarak o kimliğine sahip çıkmaktadır.[178]

[178]Amin Maalouf, **Ölümcül Kimlikler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, 1.Baskı, s. 13-41

Spesifik olarak aşiretçilik ve dindarlık arasında yapılmış bir çalışma olmasa da bizim bulgularımızdan farklı olarak Karadeniz[179] yaptığı çalışmada sol ideolojiye yakın görünenlerin İslami hassasiyete sahip olanlara nazaran aşiret aidiyetlerinin daha düşük olduğunu söylemektedir.

Aşiretlerin yapısı üzerine sosyolojik bir inceleme yapan Çetintaş, aşiretlerin sosyal yapılarında bir değişim ve dokularında çözülme meydana gelmesine rağmen hala aşirete ait mensubiyet duygusunun bu değişmeden bağımsız bir şekilde mevcudiyetini koruduğu sonucuna varmıştır.[180] Bu araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmış Patnos ilçesi lise öğrencilerinin aşirete bağlılıkları kimliklerinin önemli bir bileşeni olarak mevcudiyetini sürdürdüğü görülmüştür.

Modernleşme sürecinde aşiretlerin değişimine dair bir araştırma yapan Kaya, kırsal yaşamı geride bırakarak kent yaşamına uyum sağlamaya çalışan aşiret aidiyetine sahip bireylerin bu kimliklerini korumak için yeni oluşumlar içinde olduklarını ifade etmektedir. Kaya, kentlileşme sürecindeki aşiret mensubiyeti olan bireylerin aile ve aşiret dernekleri kurarak modern kurumlar halinde bu yaklaşımlarını sürdürdükleri sonucuna varılmıştır.[181]Bu araştırmada da görüldüğü üzere aşiret aidiyetine dair olumlu tutum sahibi olan bireyler, kent hayatına uyum sağlarken dahi bu tutumlarını yeni oluşumlara karşı korumuş ve devam ettirmişlerdir.

Aşiretçilik anlayışı ve dini tutum arasındaki ilişkiye odaklanan bu araştırmada "dinin mücerret bir tasavvur olmayıp tüm tutumlarımızda, hareketlerimizde kendisini göstermesi" beklenir[182] veya Durkheim'in din tanımlamasında yer aldığı gibi dinin tüm inananları tek manevi bir toplum halinde bir araya getiren özelliğinin[183] etkisiyle İslam Dininin tüm Müslümanları bir ümmet olarak bir araya toplayan bir cemaat bir birlik olarak gören anlayışının neticesi olarak dindarlığın aşiretçilik anlayışında zayıflamaya sebep olması beklenmekteydi. Çünkü İslam Dini'nin kutsal kitabı Kur'an'ı Kerim'de "*Ey insanlar! Muhakkak ki biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve sizi millet millet kabile, kabile yaptık ki tanışıp kaynaşasınız. Allah*

[179] Karadeniz, a.g.e., s. 263
[180] Çetintaş, a.g.e., s.120
[181] Kaya, a.g.e., s.245
[182] Nurettin Topçu, , **Sosyoloji**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, 2. Baskı, s.106
[183] Emile Durkheim, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, Fuat Aydın (Çev.), Ankara 2011,s.70

katında en şereflinizi O'ndan en çok korkanınızdır."[184], "*Ey iman edenler, babalarınızı ve kardeşlerinizi eğer küfrü imana tercih etmişlerse dost edinmeyin! Sizden kim onları dost edinirse işte onlar, zalimlerin ta kendisidir.*"[185] buyrularak İslam kardeşliği ön plana taşınmaktadır. Yine hadis-i şerifte Resulallah (s.a.v), "*Kim itaatten çıkar, cematten ayrılır (ve bu halde ölürse) cahiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de körükörüne çekilmiş (ummiyye) bir bayrak altında savaşır, asabiyet (ırkçılık) için gadablanır veya asabiyete çağırır veya asabiyete yardım eder, bu esnada da öldürülürse bu ölüm de cahiliye ölümüdür. Kim ümmetimin üzerine gelip iyi olana da, kötü olana da ayırım yapmadan vurur, mü'min olanlarına hürmet tanımaz, ahid sahibine verdiği sözü de yerine getirmezse o benden değildir, ben de ondan değilim*"[186] gibi hadislerle ırkçılık yasaklanmıştır. Ancak bu çalışmada dini tutumların diğer bir tutum olan aşiretçilik tutumu üzerinde beklendiği şekilde etkili olmadığı görülmüştür.

Tüm okullar açısından bakıldığında aşiretçilik anlayışı tutumları ile dini tutum arasında (bkz. Şekil4) anlamlı bir ilişki olmamasına rağmen Tablo29 ve Tablo30'dan aldığımız veriler incelendiğinde imam-hatip liselerinde okuyan öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutumları diğer okullarda okuyan öğrencilere göre daha baskın çıktığı görülmektedir. Bu, dini tutumun aşiretçilik anlayışını bizim beklediğimiz gibi zayıflatmadığını aksine güçlendirdiğini gösteren bir sonuçtur. Bu durum dini öğretinin bizim beklediğimiz durumun aksine içselleştirildiğini ve bu içselleştirilen dindarlığın aşirete bağlılığı arttırdığı şeklinde okunabilir. Bilindiği gibi dini metinler seçkici bir okumaya tabi tutulabilmektedir. Yaşanılan süreçlerle ilişkili olarak ya da savunulan ideolojiye bağlı olarak dini metinlerden seçkici yaklaşımlarla yorumlara gidilebilmektedir. Etnik kimliği destekleyici tarzda olmasa da Kur'an'ı Kerim'de bu anlamda idarecilere, başta bulunanlara itaati emreden ayetler olduğu bilinmektedir. Örneğin, "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve*

[184]Kur'an-ı Kerim, Hucurât,49/13
[185] Kur'an-ı Kerim, Tevbe, 9/23
[186]Müslim, İmâret 53, (1848); Nesâî, Tahrim 28, (7, 123); İbnu Mâce, Fiten 7, (3948)

Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir."[187] . Diğer okullara nazaran imam-hatip liselerinde eğitim gören öğrenciler dini metinlerdeki farklı yorumlarla karşılaşabilmektedirler. Bu onları yaşanan süreçte tehlikede hissettikleri etnik kimliklerini daha ön plana taşıyacak seçkici bir yaklaşıma yönlendirmiş olabilir. Tehlikede gördükleri etnik kimliğin yardımına dini kimlikten ulu'l-emre itaat, büyüklere saygı, aile bütünlüğünü koruma gibi dinde kendine yer bulan konuları daha ön plana çıkararak destek sağladıkları söylenebilir.

Dini tutum ile aşiret aidiyetine dair tutum ortalama değerleri arasında bir ilişkinin olmaması, toplumsal yapının dini algılayışı ile aşiret anlayışına da dayandırılabilir. Kimi toplumların dini algılayışları ile aşiret aidiyetine dair tutumları farklılık gösterebilmedir. Bu durum din temelli milliyetçilik akımlarında da kendini göstermiştir. Aynı dine tabi toplumların milliyetçilik anlayışına göre hareket ettikleri, tutum ve davranışlarını bu anlayışa göre şekillendirdikleri görülmektedir. Jaffrelot, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır;

> "Edward Shils'i takip eden Clifford Geertz, " Yerin, dilin, kanın, görünümün ve yaşam tarzının (din dâhil olmak üzere) 'verili' gücünün aslında ayrılmaz bir şekilde bireyin kim ve kiminle olduğu hakkındaki düşüncesini şekillendirerek kişiliğin rasyonel olmayan temellerine dayandığını" iddia ettiğinde fena halde yanıltıcı bir analize teslim olmuştur. Milli kimlikler bu tür ilkel bağlardan üretilmezler; öyle olsaydı, hiçbir çok kültürlü toplum bir millet oluşturma konumunda olamazdı."188

Jaffrelot'ın ifade ettiği düşüncesinin, dini tutum ve aşiret aidiyetine dair tutum değerlerimiz arasında bir ilişkinin olmamasını desteklediğini görmekteyiz. Dini tutum ve yaklaşımlar ile etnik kökenli hareketler arasında bir ilişki olmayışını, tarihi olaylarda da görmemiz mümkündür. Müslüman toplumlardaki parçalanma ve ayrılmalara baktığımızda dini inançların pek etkili olmadığını görmekteyiz. Günümüzde Müslüman ülkelerde yaşanan parçalanmaların milli, etnik ve mezhebe dayalı ayrılıklar olduklarını görmekteyiz. Daha önemlisi İslam ülkelerindeki Müslüman kimliğinin ülke bölünmesi veya parçalanmasında milli ve etnik kimlikten farklı algılandığını görmekteyiz. [189]

[187] Kur'an-ı Kerim, Nisa, 4/59
[188] Jaffrelot, a.g.e., ss.167-185
[189] Jaffrelot, a.g.e., s.177

Jaffrelot din ile milliyetçilik arasındaki ilişkilerin her iki düşüncenin kararsızlığıyla karmakarışık olduğunu söylemektedir.[190] Bu, din ile milliyetçilik arasındaki ilişkiyi değişken kılmaktadır. Zamanda yaşanan sürece göre milliyetçiliğin bazen insanı dini kaynaktan bağımsızlaştırarak evrensel milliyetçiliğe doğru kaydırdığını bazen de dinle kolkala etnik milliyetçiliği güçlendirdiğini söylemektedir.[191] Yine dinin istenilen milliyetçiliğe uygun yorumlanabilmesi seçici okumaya tabi tutulabilmesi[192] din-milliyetçilik ilişkisinin değiştirilebilmesinde etkendir. Din istenilen milliyetçiliğin oluşturulmasında etkin bir argüman olarak kullanılabilmektedir.

Wach'a göre tipolojik bakımdan dini kardeşlik karşısında üç farklı tutum bulunabilir: "tabii teşkilatla dini teşkilatın çakıştığı grupları karakterize eden doğal bir biçimde olumlu tutum; ikincisi, özellikle radikal zahitlik tarafından temsilen olunan olumsuz tutum; üçüncüsü, dini cemaati ister nicelik isterse nitelik bakımlardan olsun sınırlayan seçmeli bir gerçekçiliktir."

Yukarıda Wach'ın dini teşkilatlar ve tabii teşkilatlar arasında kurduğu ilişkiyi dini bağlılık ve aşirete ilişkin aidiyet açısından değerlendirdiğimizde de ulaştığımız sonucu seçmeli bir gerçeklik olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Bu araştırmanın hipotezi olan dini aidiyetin ortaya çıkarmasını beklediğimiz dini tutum ve etnik aidiyetin ortaya çıkarmasını beklediğimiz aşiret aidiyetine ilişkin tutumların uyumlu olması durumu bir seçenek iken birbirini olumsuz yönde etkilemesi ise başka bir seçenektir. Burada üçüncü seçenek ise bu aidiyetler üzerinde gerçekleşecek seçmeli bir gerçekliktir. Bu açıdan bakıldığında hipotezimizin doğrulanmamasında duruma etki seçmeli gerçekliği oluşturan diğer ögelerin varlığının devreye girdiği düşünülebilir.[193]

[190] Jaffrelot, a.g.e., s.180
[191] Jaffrelot, a.g.e., ss. 180-181
[192] Jaffrelot, a.g.e., ss.174-175
[193] Joachim Wach, **Din Sosyolojisi,** Ünver Günay (Çev.), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu 98, İstanbul 1995, s. 65

SONUÇ

Sosyal bilimler alanındaki araştırmacılar, toplumu bireylerin toplamından farklı bir varlık ve araştırma birimi olarak kabul edip araştırırken insanın toplumdaki rolünü ve önemini göz ardı etmemişlerdir. Bireyin toplum üzerindeki etkisi ne kadar önemli ise aile, ekonomi, siyaset ve din gibi sosyal kurumların birey üzerindeki etkisi de o kadar önemlidir. Birey ve toplum arasındaki etkileşiminin, bireyin düşünce, davranış ve tutumlarının oluşmasında ve şekillenmesinde ciddi bir etkisi bulunmaktadır.

Bireyin çevresinin toplumsallaşma sürecinde etkili olduğu düşünüldüğünde, insanın yaşadığı çevrenin değerlerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Birey aidiyet hissettiği sosyal çevrenin kültürel, örfi, dini, etnik vb. özelliklerinden etkilenir. Bu etkileşimde din belirgin bir öğedir. Toplum düzeni ve tüm kültür alanları din üzerinde etkide bulunduğu gibi din de toplum yaşayışı ve kültürün diğer alanları üzerinde etkilidir. Bir önemli diğer öğe ise bireyin etnik aidiyetidir. Bu iki öğe bireyin tutumları üzerinde etkili olurlar ve bireyin tutumlarını şekillendirirler. Kimi zaman bu öğeler karşılıklı olarak da birbirini etkileyebilirler. Yani din etnik aidiyet tutumunu takviye edici rol oynayabileceği gibi aksine zayıflatıcı etkide de bulunabilir. Bir üçüncü olasılık aralarında bir ilişkinin bulunmaması durumudur ancak dinin toplumsal yaşamın her alanı kuşatan etkisi nedeniyle bu, beklenen bir durum değildir. Bu araştırmada bu temel hipotezden yola çıkılarak dini tutum ve aşiretçilik tutumu arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Bu sebeple Ağrı İli'ne bağlı Patnos İlçe'sindeki ortaöğretim okullarında eğitim gören öğrencilerin aşiret aidiyetlerine dair anlayışlarının dini tutumlarına ne şekilde yansıdığı araştırma konusu yapılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen veriler, tablolara yansıtılmış ve bu veriler değerlendirilirken iki temel yöntem

kullanılmıştır. Bunlardan biri varyans analizi (Analysis Of Variance) yöntemlerinden olan " Tek Faktörlü Varyans Analizi" dir. Bu yöntem kullanılırken öğrencilerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, baba eğitim durumu, okuduğu sınıf gibi) değişkenler bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği"nden alınan veriler ile "Ok-Dini Tutum Ölçeği"nden alınan verilerin ortalamaları ise bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir.

Bağımlı değişkenlere ait veriler, tutum ölçekleri aracılığıyla elde edilmiş verilerdir. Bu verilerin toplanmasında kullandığımız "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" araştırma sürecinde oluşturduğumuz Likert tipi bir tutum ölçeğidir. Aşiret aidiyetine ilişkin tutumların belirlenebilmesi için daha önce geliştirilmiş bir ölçek olmadığından bu ölçek geliştirilmiştir. 7 alt faktörlü 21 cümleden oluşan Cronbach Alpha değeri ,821 olan bu ölçek, çalışmamızdaki aşiretçilik aidiyetine dair tutum verilerini topladığımız ölçeğimiz olmuştur. Bu ölçekten ve araştırmamızda kullandığımız diğer bir ölçek olan dini tutum ölçeğinden ankete katılan birey bazında alınabilecek en yüksek değer; tutum ifadelerine karşılık gelen en yüksek değer olan 5 rakamının soru sayısı ile çarpımı sonrasında elde edilecek değerdir. En düşük değer ise tutum ifadelerine karşılık gelen en düşük rakam olan 1 rakamının soru sayısı ile çarpımı sonrasında elde edilecek değerdir. Ancak biz rakamları daha anlaşılır kılmak için elde edilen puanları yeniden soru sayısına bölerek ortalama değer üzerinden değerlendirme yaptık.

Bağımlı ve bağımsız değişken olarak kabul ettiğimiz verilerin bazıları "Tek Yönlü Varyans Analizi" yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmaya dair veriler analiz edilip, belirli değerlendirmeler ortaya konulurken kullanılan diğer bir yöntem ise "Bağımsız Örneklemler T-Testi" olmuştur. Bu yöntem bir bağımlı değişken ile iki bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılan bir testtir. Araştırmamıza yönelik elde ettiğimiz iki bağımsız değişkenden oluşan "cinsiyet", "İkamet Yeri", "Aile Yapısı" gibi veriler bağımlı değişken grubunda olan "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" ortalamaları ve "Ok-Dini Tutum Ölçeği" ortalamaları ile karşılaştırılırken bu test tekniği kullanılmıştır.

Çalışmamız sonucunda elde ettiğimiz veriler ve bu veriler ışığında yapmış olduğumuz değerlendirmelere baktığımızda, alan çalışması öncesinde oluşturduğumuz hipotezlerimizin çoğunluğunun doğrulandığını görmekteyiz. Hipotezlerimizden doğrulanmayanlar ise konuya farklı bakış açıları ile yaklaşmamızı sağlamıştır.

Lise öğrencilerinin yaşları ile aşiretçilik anlayışına ilişkin tutumları arasında bir ilişki olmaması hususu beklentilerimiz arasındaydı. Araştırmaya katılan toplam 511 lise öğrencisinin yaşları ile aşiret aidiyetine dair tutumları arasında bir farklılık olmadığı (sig. ,884) sonucuna ulaşılmıştır. (bkz. Tablo31 ve Tablo32) Belli yaş grubunda olan öğrencilerin aşiret aidiyetine yönelik tutumları arasında farklılık bulunmamış olması, lise öğrencilerinin aşiret aidiyetine dair tutumlarının yaş bazında bir farklılık oluşturmadığı sonucuna bizi yönlendirmiştir. Bulundukları topluma göre sosyal kimlik geliştiren öğrencilerin, yaşları ile aşiret aidiyetine dair tutumlarının farklı olmayacağı hususu beklentilerimiz arasında yer alıyordu. Bu sonuç beklentilerimizi doğrular niteliktedir. 9, 10, 11 ve 12. sınıf seviyesinde eğitim gören öğrencilerin aşiret anlayışlarının bir birine benzer olduğunu ifade edebiliriz. Lisede okuyan öğrencilerin yaşları değişse de aşiret aidiyetine dair anlayışları değişmemektedir.

Cinsiyetler bazında aşiret aidiyetine dair tutum verilerine baktığımızda, kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında farklılıklar bulunduğunu görmekteyiz. Araştırmamıza katılan %60,7 lik orana sahip toplam 310 kız öğrencinin aşiret aidiyetine dair tutum ortalama değerinin %39,3 lük orana sahip olan toplam 201 erkek öğrenciden daha zayıf olduğunu görmekteyiz. (bkz. Tablo33 ve Tablo34) Kız ve erkek öğrenci grupları arasındaki aşiret aidiyetine dair tutum ortalama değerlerine baktığımızda, araştırmada kullanılan ölçek ortalama üst değeri olan 5 rakamına karşın kız öğrencilerin ortalama tutum değerinin (3,0049) olduğunu, erkeklerin ise (3,1234) olduğunu görmekteyiz. “Liselerde eğitim gören öğrencilerin cinsiyetleri ile aşiretçilik anlayışına dair tutumları arasında anlamlı bir farklılık olması beklenmektedir.” şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin doğrulandığını görmekteyiz. Araştırmamızı yürüttüğümüz yörenin kapalı bir toplum niteliği taşıması sebebiyle cinsiyetler arası anlayış farklılıklarının olması beklentilerimiz arasındaydı. Aşiret

aidiyetinin gözlendiği bir toplumda, cinsiyetler arası ayrım yapılması, cinsiyetler arasında farklı anlayışlar ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Toplumun kadınlara bakışı ile erkeklere bakışı farklıdır. Aşiret aidiyetinin hâkim olduğu toplumlarda kadınlar sosyal alanda pek fazla görülmezler. Erkekler güç unsuru olarak görüldüğünden, kadınlar genelde ikinci planda görülür. Bu anlayış kadınların ve erkeklerin aşiret aidiyeti olgusuna bakışlarını etkilemektedir. Aşiret aidiyetine dair tutum farklılıklarını araştırmamız verilerinde de görmekteyiz.

İnsanların yaşadıkları yer ile sosyal olgu ve olayları yorumlayışları arasında ilişki olabilmektedir. Bireylerin toplumsal olaylara yaklaşımları, uzun süre yaşamlarını sürdürdükleri yer ile bağlantılıdır. Kırsal yaşamı benimseyen bir kimsenin sosyal olaylara yaklaşımı kent yaşamını benimseyen birininki ile aynı değildir. Lise öğrencilerinin köyde veya ilçe merkezinde yaşamaları göz önünde bulundurularak aşiret aidiyetine dair anlayışlarının ne şekilde bir değişim gösterdiği araştırılmıştır. Araştırmamıza katılan %30,1 lik bir orana sahip olan toplam 154 lise öğrencisinin köyde oturduğu ve %69,9 lük bir orana sahip olan toplam 357 lise öğrencisinin ise şehir merkezinde ikamet ettiği tespit edilmiştir. Aşiret aidiyetine dair öğrencilerin ikamet ettikleri yere göre farklılığın, hangi grupta, nasıl bir sonuç verdiğine dair bulgulara baktığımızda, köyde ikamet eden öğrencilerin ilçe merkezinde oturan öğrencilere oranla daha baskın bir aşiret aidiyetine sahip olduklarını görmekteyiz.(bkz.Tablo37 ve Tablo38) Araştırmamızda kullandığımız ölçekten alınacak üst ortalama değerin 5 olacağı düşünüldüğünde; köyde oturan öğrencilere ait ortalama değer (3,2372), ilçe merkezinde oturan öğrencilere ait ortalama değer (2,9715) olarak bulunmuştur. Araştırmamıza dayalı ulaştığımız bu bulgular, yaşanılan çevre ile kazanılan anlayışlar arasında etkili bir bağın varlığını ifade etmektedir.

Kimi zaman maddi olanaklar bireylerin anlayışlarına da yansıyabilmektedir. Bu araştırmamızda, aşiret aidiyetine dair anlayış ile maddi gelir arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız değişken olan öğrenci ailelerine ait gelir durumu bağımlı değişken olan aşiret aidiyetine dair tutum verileri ile kıyaslanmıştır. Araştırma öncesinde, liselerde eğitim gören öğrencilerin gelir düzeylerinin aşiretçilik anlayışına yönelik tutumlarına etki edeceği beklenmekteydi.

Araştırma sonrasında ulaştığımız bulgulara baktığımızda, değişkenler arasındaki anlamlılık değerinin (,666) olduğunu görmekteyiz. Varyans analizine dair elde ettiğimiz bu değer, aşiret aidiyetine dair tutum değerleri ile maddi gelir arasında bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. (bkz. Tablo39 ve Tablo40) Daha basit bir dille ifade edecek olursak; Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği"mize cevap veren öğrencilerin ailelerine ait aylık gelir düzeyleri ile aşiret aidiyetleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Her mesleğin bir diğer meslekten farklı bir maddi getirisi vardır. Sahip olunan meslek ile elde edilen gelir arasındaki ilişkinin araştırma bulgularımıza yansıdığını görmekteyiz. Baba mesleğine dair veriler ile aile gelir düzeyi arasında aşiret aidiyeti ve dini tutum bazında pozitif bir korelasyon gözlemlenmiştir. (bkz. Tablo40 ve Tablo54) Araştırma yapılan ilçedeki lise öğrencilerinin baba meslekleri ile dini tutum değerleri arasındaki anlamlılık değerine baktığımızda bu değerin (sig. ,112) olduğunu görmekteyiz. Elde ettiğimiz bu bulgular baba mesleklerine bağlı olarak dini tutum ve aşiretçilik aidiyetinin değişkenlik göstermediğini belirtmektedir. Bireylerin yaşamlarında belirgin bir yere sahip olan iş ortamı kişinin tutumlarına yansıya bilmektedir. Fakat öğrencilerin babalarına ait mesleklerinin öğrencilerin dini tutum ve aşiret aidiyetine yansımadığını görüyoruz. Araştırmaya katılan öğrencilerin babaları farklı meslek grubunda olan öğrencilerin tutumlarında belirgin bir farklılığa rastlanmamıştır.

Ailedeki her birey bir diğer birey ile etkileşim ve iletişim halindedir. Çocuğun sosyalleşme tecrübesini ilk yaşadığı yer olan aile, çocuğun ruhsal, fiziksel, bilişsel evrelerini sağlıklı tamamlaması için gerekli olan bir sosyal kurumdur. Zira bu kurum için var olan formel ve informel bir takım normlar çocuğun sosyalleşme sürecinde birer rehber niteliğindedir. Bireyin sosyalleşme sürecinin başlangıcı olan aile ortamı, kişinin tutumlarının oluşumunda en etkili olan sosyal ortamdır. Herhangi bir toplumsal yapı hakkında bilgi almak için başvurulacak ilk kaynak o toplumun bünyesinde bulunan ailenin yapısıdır. Bu anlayışa dayalı olarak araştırma konusu yaptığımız hipotezlerimizden bir diğeri, aile genişliğine göre aşiret aidiyeti anlayışının nasıl bir sonuç vereceği olmuştur. Araştırmamıza katılan %80,8 lik orana sahip olan toplam 413 öğrencinin çekirdek aile yapısına sahip olduğu ve %19,2 lik

orana sahip olan toplam 98 öğrencinin ise geniş aile yapısına sahip olduğu görülmektedir. Aşiret aidiyetine dair tutum verilerinin aile genişliğine göre nasıl bir sonuç verdiğini görmek için yaptığımız t-testi sonucuna baktığımızda (sig. ,487); çekirdek aile yapısına sahip olan öğrencilerin aldıkları ortalama değer (3,0420) olarak görülürken, geniş aile yapısına sahip olan öğrencilerin ortalamaları (3,0918) olarak görülmektedir. (bkz. Tablo41 ve Tablo42) Elde edilen bulgulara baktığımızda, geniş aile yapısına sahip olan öğrencilerin aşiret aidiyetlerine dair tutumları ile çekirdek aile yapısına sahip olan öğrencilerin aşiret aidiyetlerine dair tutumları arasında belirgin bir farklılık olmadığını görmekteyiz.

Toplumsal değerleri genç nesillere aktarmak, genç neslin bu değerlere katkılarını sağlamak, sosyal değerlendirmelerine, eleştirmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olmak eğitimin önemli işlevleri arasındadır. Eğitim, iletişim ve etkileşimin yoğun olarak yaşandığı bir süreçtir. Bireysel yaşam sürecinde hepimiz kimi zaman eğitiyor ve eğitiliyoruz, kimi zaman öğretiyor ve öğreniyoruz. Çocuklar, hangi toplumda yaşıyorlarsa o toplumun değerleri ile eğitilirler. Bu eğitim sadece okullarda verilen örgün eğitim değildir. Ailenin çocuklara verdikleri eğitim veya aile fertlerinin gördükleri eğitim de önemlidir. Ailenin eğitim seviyesi çocukların sosyal olgu ve olaylara yaklaşımlarına yansıyabilmektedir. Araştırmayı yürüttüğümüz bölgedeki lise öğrencilerinin baba eğitim durumlarının aşiret aidiyetine dair tutumları üzerinde etkili olduğu düşünülerek aşiret aidiyetine dair tutum verileri baba eğitim seviyesi ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca baba eğitim durumunun dini tutum bazında ne kadar etkili olduğunu görmek amacıyla baba eğitim seviyesi dini tutum verileri ile de karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmada baba eğitim seviyesi ile aşiret aidiyeti anlayışı arasında bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.(sig. ,010) Fakat baba eğitim durumu ile dini tutum verileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.(sig. ,531)(bkz. Tablo55 ve Tablo56) Öğrencilerin babalarına ait eğitim seviyesi, lise düzeyine çıktıkça aşiret aidiyeti ortalama değerlerinin düştüğü gözlenmiştir. Fakat baba eğitim seviyesi yüksekokul-fakülte seviyesine geldiğinde aşiret aidiyeti tutum değeri tekrar yükselmektedir.(bkz. Tablo43 ve Tablo44) Bu da baba eğitim durumu ile öğrencilerin aşiret aidiyetlerine dair tutumları arasında bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutumları baba eğitim

durumlarına göre farklılık gösterirken dini tutumları baba eğitim durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

Araştırmamıza katılan biri imam-hatip lisesi olmak üzere toplam 6 liseden 511 öğrenci üzerinde uyguladığımız "Ok-Dini Tutum Ölçeği" sonuçlarına baktığımızda, tutum ortalama değerlerinin imam-hatip lisesi öğrencilerinde ve kız öğrencilerin eğitim gördüğü Patnos Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde yüksek olduğunu görmekteyiz. (4,6775) (bkz. Tablo 48) Elde ettiğimiz veriler bize; "Örneklem grubu olarak araştırmaya dâhil ettiğimiz, imam-hatip lisesi öğrencilerinin farklı türdeki okullarda eğitim gören öğrencilere göre dini tutumlarının daha belirgin olması beklenmektedir." şeklinde ifade ettiğimiz hipotezimizin kız lisesi dışarıda bırakılırsa doğrulandığını görmekteyiz. Diğer liselerin dindarlık ortalama değeri ise İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde (4,5407), Özel Patnos Çözüm İstikbal Temel Lisesi'nde (4,3436), Patnos Anadolu Lisesi'nde (4,5751), Süphandağı Anadolu Lisesi'nde (4,5549) çıkmıştır.

İmam-hatip lisesi öğrencileri ile kız öğrencilerin okuduğu lisesinin dini tutum değerlerinin yüksek çıkmış olması bizi cinsiyetler bazında dini tutum değerlerinin karşılaştırması sonucuna yönlendirmiştir. Araştırmaya katılan %60,7 lik orana sahip olan toplam 310 kız öğrenci ile %39,3 lük orana sahip olan 201 erkek öğrencinin dini tutum ortalama değerlerine dair ulaştığımız bulgulara baktığımızda, kız öğrencilerin dini tutum ortalama değerlerinin daha yüksek olduğunu görmekteyiz. (bkz. Tablo49 ve Tablo50) Kız öğrencilerin aldıkları ortalama değer (4,5903) iken erkek öğrencilerin ortalamaları (4,4959) olarak görülmektedir. Liselerde eğitim gören öğrencilerin cinsiyetleri ile dini tutumları arasında anlamlı bir farklılık olmasına dair beklentimizin doğrulandığını görmekteyiz. Elde edilen bulgulara baktığımızda ilçe merkezindeki liselerde eğitim gören öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutumları ile dini tutumları arasında ters bir ilişkinin olduğunu görmekteyiz. Erkek öğrencilerin dini tutum değerlerinin (4,4959) olduğunu, kız öğrencilerin dini tutum değerinin (4,5903) olduğu görülmektedir. Erkek ve kız öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutum ortalama değerlerine baktığımızda ise erkeklere ait değerin (3,1234) olduğunu kızlara ait değerin ise (3,0049) olduğunu görmekteyiz. Erkek öğrencilerin dini tutum ortalama değerlerinin kız öğrencilere göre daha zayıf olduğu fakat aşiret aidiyetine

dair tutumlarının ise daha yoğun olduğu görülmüştür. Kız öğrencilerin ise dini tutum değerlerinin erkek öğrencilere nazaran daha yüksek olduğu, aşiret aidiyetine dair tutum değerlerinin ise daha düşük olduğu gözlenmiştir. Kadınların, sosyokültürel yaşamları sonucunda edindikleri deneyimlerinin dini boyutlarını, erkeklere nazaran daha belirgin yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Kadınların toplumsal cinsiyet özelliklerinin farklı şekillerde dindarlıklarına yansıdığı ve erkeklere nazaran kadınların kendilerine has bir kadın dindarlığı orta koydukları bilinmektedir. Kadın dindarlığının hem nicelik hem de nitelik bakımından erkeklere oranla daha belirgin olduğunu farklı toplumlardaki kültürel yapılanmalara bakarak da somut olarak görebilmekteyiz. Kadın dindarlıklarına dair olgusal verilere baktığımızda kadınların daha dindar oldukları varsayımının bu araştırmamızda da desteklendiğini görebilmekteyiz.

Öğrencilerin, sınıf seviyeleri ile dini tutumlarının farklılık göstermeyeceği hususu beklentilerimiz arasında yer alıyordu. Nitekim araştırma sonrası elde ettiğimiz bulgulara baktığımızda bunu rahat bir şekilde görmekteyiz. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf seviyeleri ile dini tutum değerleri arasındaki anlamlılık değerinin ,520 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.(sig.,520) (bkz. Tablo51 ve Tablo52) Farklı sınıf seviyesindeki öğrencilerin dini tutumlarında farklılık bulunmamış olması, lise öğrencilerinin dini tutumlarının sınıf bazında bir farklılık oluşturmadığı sonucuna bizi yönlendirmiştir. Öğrencilerin yaşları ile okudukları sınıfları arasında bir ilişkinin olduğunu düşündüğümüzde; yaş bazında ele aldığımız aşiret aidiyetine dair tutum verileri (bkz. Tablo31 ve Tablo32) ile sınıf seviyesine göre analiz ettiğimiz dini tutum sonucunun bir birini desteklediklerini görmekteyiz.

Aşiret aidiyetine dair tutum değerleri ile dini tutum değerleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapmış olduğumuz “Pearson Correlation” testi sonuçlarına baktığımızda ise; değerler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir..(Sig. 2-tailed= ,673)Bu durum bize aşiret aidiyeti tutum ölçeğine ait veriler ile dini tutum ölçeğine ait veriler arasında bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. (bkz. Tablo57)

Eğitim, yaş, cinsiyet, baba eğitimi, ikamet yeri gibi değişkenlerin aşiret aidiyeti üzerinde kısmen etkili olduğu görülmüştür. Dini tutum ölçeğine göre dindarlık düzeyleri yüksek olanların aşiret aidiyetini etkileyeceğine dair hipotezimiz doğrulanmamıştır. Başka çalışmalarda İslami hassasiyete sahip olanların aşirete daha az aidiyet besledikleri görülürken bu çalışmada herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırma öncesinde, ilçede bulunan imam-hatip lisesi öğrencilerinin farklı türdeki okullarda eğitim gören öğrencilere göre aşiretçilik anlayışına dair tutumlarının daha zayıf olması beklenmekteydi. Araştırma sonrasında, örneklem grubu içinde %26,8 lik orana sahip olan 137 imam-hatip öğrencisinin aşiret aidiyetine dair tutumlarının en yüksek ortalama değer olan 5 rakamına karşılık (3,2690) olarak bulunduğunu görmekteyiz.(bkz. Tablo29 ve Tablo30) Öne sürdüğümüz hipotezimizin aksine ilçedeki imam-hatip liselerinde okuyan öğrencilerin aşiret aidiyetine dair tutumları diğer okullarda okuyan öğrencilere göre daha baskın çıkmıştır. Diğer okullara nazaran imam-hatip liselerinde okutulan dini içerikli müfredat daha ağırlıklıdır. İmam-hatip lisesinde okuyan öğrencilerin gördükleri derslere bakarak dini tutum ve eğilimlerin aşiret aidiyetini desteklediği söylenebilir. Bu, dini tutumun aşiretçilik anlayışını bizim beklediğimiz gibi zayıflatmadığını aksine güçlendirdiğini gösteren bir sonuçtur.

Ağrı İli Patnos İlçesi'ndeki ortaöğretim öğrencilerinin aşiret aidiyetine dair anlayışları ile dini tutumlarının araştırıldığı bu araştırma, benzer konularda yapılacak sonraki çalışmalara kaynak oluşturacaktır. Araştırma sürecinde geliştirilen "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği"nin sosyal bilimler alanında çalışma yapan araştırmacılar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmamızda, örgün din eğitimi veren bir kurum olan imam-hatip lisesi öğrencilerinin diğer okullarda okuyan öğrencilere nazaran aşiret aidiyetine dair tutumlarının yüksek çıkması manidardır. Bu bulgular doğrultusunda baktığımızda, yörede eğitim gören imam-hatip lisesi öğrencilerinin ders müfredatlarının hazırlanmasında bu hususun göz önünde bulundurulmasının faydalı olacağını düşünmekteyiz. Günümüzün gelişen ve değişen şartlarına göre verilecek din hizmetlerinin kalitesi için, ders kitaplarının hazırlanmasında da bu bulguların göz

önünde bulundurulması faydalı olacaktır. İmam-hatip liselerine yönelik okutulan kitapların, derslerin, eğitim görevlilerinin, öğretim programının, eğitim öğretim araçları ve eğitim öğretim sürecinin modern eğitim ve bölgesel şartlara göre yeniden düzenlenmesi yararlı olacaktır.

Aynı şekilde hazırlanacak ders materyallerinin, eğitim-öğretim araç ve gereçlerinin cinsiyet farklılıkları göz önünde bulundurularak hazırlanması derslerin verimli sonuçlanması açısından önemlidir. Araştırma bulgularında da görüldüğü üzere kız öğrencilerin dini tutum ve aşiret aidiyetine dair tutumları ile erkek öğrencilerin tutumları farklılık göstermiştir. Farklı cinsleri, tek bir kategoride değerlendirmek eğitim açısından özellikle imam-hatip lisesi eğitiminde pek faydalı olmayacaktır. Öğrencilere verilecek dini içerikli eğitimde cinsiyet farklılıklarının göz önünde bulundurulması önemlidir.

Bölgede öğretmen sirkülasyonunun fazla olması öğretmenlere yönelik oryantasyon hizmetinin sürekli ve güncel olmasını gerektirmektedir. Yörenin sosyolojik yapısının bilinmesi özellikle sosyolojik yapının öğrenciler üzerindeki yansımalarını bilmek açısından öğretmenler için çok önemlidir.

Konu ile ilgili yapılacak yeni araştırmalarda, bu çalışmanın sonuçları açısından bakıldığında daha dindar tutumlara sahip oldukları görülen imam hatip öğrencilerinin aşiretçilik olgusunu nasıl ve niçin sahiplendikleri, dindarlığın bu tutumun baskılanması üzerinde niçin etkili olamadığı ayrıca aşiretçilik tutumunun meşrulaştırma mekanizmalarının neler olduğu nitel bir araştırma yöntemi ile derinlemesine araştırılabilir.

KAYNAKÇA

"Aşiret", **Dictionnaire Larousse**, Milliyet Gazetecilik AŞ., 1993-1994, Cilt 1,s. 213

AŞKIN, Muhittin, "Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2007

A.R. Pratkanis, A.G., Greenwald, "A Sociocognitive Model of Attitude Structureand Function", **Advances in Experimental Social Psychology**, 1989

AKSOY, Erdal, **"Günümüz Kırıkkale Karakeçili Yörüklerinin Aşiret Yapısı",** (Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi), Ankara 2004

AKTAN, Coşkun Can, Ay, Hakan, Çoban, Hilmi, **Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları**, Seçkin Yayınları, Ankara 2007
http://www.canaktan.org/politika/cikar-grup/cikar-grup.pdf
(Erişim Tarihi: 24/11/2015)

AKTO, Akif, "Din Eğitiminde Kuram ve Eylem İlişkisi Üzerine Analitik Bir Yaklaşım", **Kuram ve Eylem Yönüyle Din Eğitiminin Teolojik Ve Felsefi Temelleri (Konya İlahiyat Derneği Yayınları)**, Konya 2010

ALPTEKİN, Duygu, **"Toplumsa Aidiyet ve Gençlik: Üniversite Gençliğinin Aidiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma"**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2011

ARIK, İsmail Alev, **Psikolojide Bilimsel Yöntem**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992

ARSLANTÜRK, Zeki, Amman, Taygun, **Sosyoloji Kavramlar Kurumlar Süreçler Teoriler**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2001

AYDIN, Suavi, Ünsal, Süha, Emiroğlu, Kudret, Mardin, Oktay Özen, **Aşiret, Cemaat, Devlet**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2003

AYHAN, Halis, **Eğitim Bilimine Giriş**, Şûle Yayınları, İstanbul 1997

BADEMCİ, Vahit, "Güvenirliği Doğru Anlamak ve Bazı Klişeleri Yıkmak: Bilinenlerin Aksine, Cronbach'ın Alfa Katsayısı, Negatif ve "–1"den Küçük

Olabilir", **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 557, Güz 2006

BAYHAN, Vehbi, **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997

BEŞİKÇİ, İsmail, **Doğu Anadolu'da Sosyal Ve Siyasal Değişmeye Etki Eden Dinamikler**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yay., No: 280, Ankara 1969

BEŞİKÇİ, İsmail, **Doğu Anadolu'da Sosyal Ve Siyasal Değişmeye Etki Eden Dinamikler**, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yay., No: 280, Ankara 1969

BERGER, Peter L., **Kutsal Şemsiye**, Ali Coşkun (Çev.),Rağbet Yayınları, İstanbul 2000

BOZKURT, Veysel, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, Ekin Yayınları, Bursa 2006

BÜYÜKÖZTÜRK, "İki Faktörlü Varyans Analizi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,** Ankara 1997

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, " Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Sayı 32, Güz 2002

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, Şekercioğlu, Güçlü, Çokluk, Ömay, **Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları**, Pegem Net, Ankara 2010

C. T., Morgan, **Introduction to psychology**, New York: Mc Graw-Hill ,1961

C.M. Judd, Ryan, ve C.S., Park, B., "Accuracy in the Judgment of İn-Group and Out-Group Variability", **Journal of Personality and Social Psychology**

ÇAKMAK, Fatih, "Velilerin Lise Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Programına Yönelik Tutum Ölçeği", **Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Iğdır 2013

ÇAPIK, Cantürk, "Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı", **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**,2014

ÇEKİN, Abdulkadir, "Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları (Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği)",**EKEV Akademi Dergisi**, Güz2013

ÇETİN, Ümit Fahri, "Orta Öğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi (Isparta Örneği)", (**Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler**

Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2010

ÇETİNTAŞ, Ahmet, **"Aşiretlerin Sosyal Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (İzollu Aşireti Malatya Örneği)", (**Süleyman Demiral Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,) Isparta 2002

ÇOŞTU, Yakup, "Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2009

ÇÖLLÜ, Ersan Fazıl ve Öztürk, Yunus Emre, "Örgütlerde İnançlar – Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Konya

D. Katz - 1 . Sarnoff - G. M. McClintock, Ego-Defense and Attitude Change. Der: R. V. Wagner - J. J . Sherwood

DEMİRTAŞ, H. Andaç, "Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar", **İletişim: Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2003

MARTİNDALE, Don, **Şehir Kuramı Şehir ve Cemiyet,** Ahmet Aydoğan (Çev.), İz Yayıncılık, İstanbul 2005

DURÇ, Safiye Ateş, **"Türkiye'de Aşiret Ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti örneği"**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009

DURKHEIM, Emile, **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, Fuat Aydın (Çev.), Ankara 2011

ERCAN, İlker, Kan, İsmet, "Ölçeklerde Güvenirlik ve Geçerlik", **Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, Bursa 2004

ERKAL, Mustafa, **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul 1997

ERKUŞ, Adnan, **Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci,** Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013

ERSANLI, Kurtaman, Koçyiğit, Melike, "Ait Olma Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri", **International Periodical For The Languages, Literatureand History of Turkish or Turkic**, Ankara 2013

FREYER, Hans, **Din Sosyolojisi,** Turgut Kalpsüz (Çev.) ,Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2013

GECAS, Viktor, "Socialization", **Encyclopedia of Sociology**, ed. Edgar F. Borgatta, Rhonda J. V. Montgomery, Vol: 1, Macmillan Reference,

Newyork, 2000

GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji Başlangıç Okumaları,** Günseli Altaylar (Çev), Say Yayınları, İstanbul 2014

GIDDENS, Anthony, **Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve Çelişki**, Ümit Tatlıcan (Çev.), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005

GIDDINGS, Franklin Henry, **The Theory of Socialization: A Syllabus of Sociological Principles**, MacMillan Co., Ltd.,, London, 1897

GÖKALP, Ziya, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, Toker Yayınları, İstanbul 2007

GÜVENÇ, Bozkurt, "Değerler, Tutumlar ve Davranışlar," **Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem, (**Der. Ruşen Keleş), TODAİE Yayınları, Ankara1976

HALDUN, İbn-i, **Mukaddime I-II**, H. Kendir (Çev.), Yenişafak Gazetesi Yayınları, İstanbul 2004

HORTAÇSU, Nuran, **Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler***,* İmge Kitabevi, Ankara 1998

HÖKELEKLİ, Hayati, **Din Psikolojisi**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005

http://en.wikipedia.org/wiki/Cronbach's_alpha (Erişim Tarihi: 20.04.2015)

http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/1/0097.htm (Erişim Tarihi: 26/11/2015)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Milgram_deneyi, (Erişim Tarihi: 17/10/2015)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Stanford_hapishane_deneyi, (Erişim Tarihi: 22.10.2015)

https://www.youtube.com/watch?v=R8IUpQpGZK8, (Erişim Tarihi: 20.11.2015)

İNCEOĞLU, Metin, **Tutum Algı İletişim***,* İyi İşler Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul 2010

İNCEOĞLU, "**Güdüleme Yöntemleri**", Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları:4, Ankara 1985

JAFFRELOT, Christophe, " Din ve Milliyetçilik", **Yaşadığımız Dünya,** İmge Kitabevi, Ankara 2012, (167-185)

JOHNSTONE, Ronald L., **Religion in Society**, New Jersey, 1992

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem ve Cemalcılar, Zeynep, **Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınevi, İstanbul 2014

KAĞITÇIBAŞI, **" Günümüzde İnsan ve İnsanlar"**, Evrim Yayınevi, İstanbul 2013

KAN, Adnan, Akbaş, Ahmet, "Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Mersin 2005

KARAAĞAÇLI, Mustafa, **Mesleki Eğitim ve Teknoloji Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002

KARACA, Yusuf, "Aşiret", **Tarih Ansiklopedisi Kişiler, Olaylar, Kavramlar, Mekânlar**, Berikan Yayınları, Ankara 2002

KARADENİZ, Sıtkı, "Aşiret Sisteminde Dönüşüm-Aşiretin Kentte Aldığı Yeni Şekiller- Batman örneği" **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Tez,** Malatya 2012

KARAGÖLGE, Cahit, Peker, Kenan, "Tarım Ekonomisi Araştırmalarında Tabakalı Örnekleme Yönteminin Kullanılması", **Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Sayı 33

KARASAR, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yay, Ankara 2009

KAYA, Mahmut, **" Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile Aşiret Dernekleri"**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2013

KAYA, Mevlüt, "İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları", http://dergipark.ulakbim.gov.tr/omuifd/article/download/5000073514/5000067773, (erişim:14.04.2015)

KAYAPINAR, Akif, "İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım.", **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, 2006

KAYACAN, Bekir, Gültekin, Yaşar Selam, Yapısal Eşitlik Modellemesinin (YEM) Ormancılıkta Sosyo-ekonomik Sorunların Çözümlenmesinde Kullanımı", **III. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi**, Ekim 2012

KOCADAĞ, Burhan, **Doğu'da Aşiretler, Kürtler ve Aleviler**, Can Yayınları, İstanbul 2004

KOÇ, Yakup, "Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışı Ölçeği (BEDSDÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Erzincan 2013

KÖKTAŞ, M. Emin, **Türkiye'de Dini Hayat, İzmir Örneği**, İşaret Yayınları, İstanbul 1993

KÖKLÜ, Nilgün, "Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Seçenekler", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,** Ankara

Kur'an-ı Kerim

KURT, Abdurrahman, **Din Sosyolojisi**, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2014

KİRMAN, Mehmet Ali, "Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü", **Rağbet Yayınları**, İstanbul 2004

L.W. Anderson, " Attitudes and Their Measurement", **Educational Research, Methodology and Measurement. An International Hanbook,** Ed. JohnP. Keèves. New York: Pergamon Press 1988

M.B. Smith "Attitude Change", **International Encyclopedia of the Social Science**, Crowell Collier and Mac Millian, 1968

M.E.B. Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri, İçeriğine Göre Sorular 342PR00041, Ankara 2012

M.P. Zanna, ve J.K., Rempel, Attitudes: A New Look at an Old Concept. D. Bar-Tel ve A.W.Kruglaski (Ed.), **The Social Psychology of Knowledge**, Cambridge University Press, Newyork 1988

MAİ, Ulrich, "Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı", **Mekan, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler,** Ayşe Öncü & Petra Weyland (Der.), Leyla Şimşek & Nilgün Uygun (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul

MAALOUF, Amin, **Ölümcül Kimlikler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000

MARTIN, Jenna St.,"Socialization": the Politics and History of a Psychological Concept, 1900-1970, **Unpublished Masters Thesis**, Wesleyan University, Connecticut, 2007

MAVİLİ, Aliye, Kesen, Nur Feyzal, Daşbaş, Serap, "Aile Aidiyeti Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 2015

MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi, **Kişilik ve Din**, Dem Yayınları, İstanbul, 2004

MENDEŞ, Mehmet, "Levene, Bartlett, Neyman-Pearson ve Bartlett 2 Testlerinin 1.Tip Hata Olasılıkları Bakımından Karşılaştırılması", **Tarım Bilimleri Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, 2003

MUNRO, BH., **Statistical Methods For Health Care Research,** Philadelphia: Lippincott Williams &Wilkins; 2005

MÜSLİM, İmâret 53

OK, Üzeyir, "Dini tutum ölçeği: ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması", **Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2011

OKUMUŞ, Ejder, "Bir Din İstismarı Olarak Gösterişçi Dindarlık", **İslamiyat Dergisi**, 2004

OKUMUŞ, Ejder, "Toplumsal Değişme ve Din", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz 2009

ÖCAL, Mustafa, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001

ÖNCÜ, Hüseyin, **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**, Matser Basım San. Ve Tic. Ltd. Şti., Ankara 1994

ÖZER, Ahmet, **Modernleşme ve Güneydoğu**, İmge Yayınevi, Ankara 2003

ÖZGÜVEN, İbrahim Ethem, **Psikolojik Testler**, PDREM Yayınları, Ankara 1994

ÖZMEN, Ahmet, **İstatistik**, T.C Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2006

POLAT, Mehmet, "Karl Popper's 'Open' And 'Closed' Society In The Context Of The EU", **Human Rights Review**, 2012

SELÇUK, Mualla, "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?",**İsâmiyat**,1998

SEZAL, İhsan, **Sosyolojiye Giriş,** Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2014

SIMMEL, George **Metropol ve Zihinsel Yaşam**, Ahmet Aydoğan (Çev.), İz Yayıncılık, İstanbul 2008

SUBAŞI, Necdet, "Türkiye Dindarlığı, Yeni Tipolojiler", **İslamiyat Dergisi**, 2002

SUBAŞI, Necdet, **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, İz Yayınları, İstanbul 2004

ŞAHİN, D. Bahar, Gülleroğlu, H. Deniz, " Likert Tipi Ölçeklere Madde Seçmede Kullanılan Farklı Madde Analizi Teknikleri İle Oluşturulan Ölçeklerin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi", **Asya Öğretim Dergisi**, 2013

ŞİMŞEK, Ömer Faruk**, Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları**, Ekinoks Yayınları, Ankara 2007

TAN, Mehmet, **" Göçebelikten Kent Hayatına Geçiş: Siirt Dudèran Aşireti Örneği"**, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi),Diyarbakır 2013

TAPPER, Richard, **İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler: Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi,** F. D. Özdemir (Çev.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1997

TATLIDİL, Hüseyin, **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz**, Akademi Matbaası, Ankara 2002

TAVŞANCIL, Ezel, Kereser, Hafize, "İnternet Kullanımına Yönelik Likert Tipi Bir Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi**, Ankara 2002

TAVŞANCIL, Ezel, **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi**, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. LTD. ŞTİ., Ankara 2014

TEZCAN, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1997

TEZBAŞARAN, A. Ata, **Likert Tipi Ölçek Hazırlama Kılavuzu**, Mersin 2008

TURGUT, Mehmet Fuat, **Eğitimde ölçme ve değerlendirme metotları**, Yargıcı Matbaası, Ankara 1995

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Bilimsel Araştırma Metodolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2000

TÜRKDOĞAN, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul 1997

TOPÇU, Nurettin, , **Sosyoloji,** Dergâh Yayınları, İstanbul 2006

UYSAL, Veysel, **Türkiye'de Dindarlık ve Kadın**, Dem Yayınları, İstanbul, 2006

YAPICI, Asım, Yıldırım, Münir, "Küreselleşme Sürecinin Dini Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", **Dini Araştırmalar**, Cilt 6, Sayı 17

YAPICI, Asım, "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık", **Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2002

YAPICI, Asım, **Dini Kimlik ve Önyargı: Biz ve Onlar,**Karahan Yayınları, Adana 2014

YAVUZ, Kerim, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", **Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fak. Dergisi**, Cilt 5, 100

YAYLA, Esra, "**Aşiretlerde Sosyal Hayat (Ağrı İli Aşiretleri Örneği)**", (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2007

WACH, Joachim, **Din Sosyolojisi,** Ünver Günay (Çev.), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu 98, İstanbul 1995

WALLACE, Ruth A. ve Alison Wolf **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**. Leyla Elburuz, M. Rami Ayas (Çev.), Punto Yayıncılık, İzmir 2002

WEBER, Max, **The Sociology of Religion,** Beacon Press, Boston 1964

EKLER

Ek 1: İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün "Etik Komisyonu Onayı" Konulu Yazısı

T.C.
PATNOS KAYMAKAMLIĞI
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 57508441-020/ 6020 09.11.2015
Konu: Etik Komisyonu Onayı.

KAYMAKAMLIK MAKAMINA

İlçemiz Öğretmenevi Müdür yardımcısı Mehmet ÖZKAYA'nın İlçemizde bulunan Ortaöğretim kurumlarında Eğitim gören öğrencilerin Aşiretçilik anlayışlarının Sosyolojik açıdan incelenmesi ile ilgili anket yapmak istediğine dair kaymakamlık Makamından 14/10/2015 tarih ve 020/5388 sayılı onay alınmıştır. Alının Onaya istinaden Mehmet Özkaya Tarafından 09/11/2015 tarihinde Kurumumuza verdiği dilekçesinde yapılacak bilimsel araştırma ve çalışmasına dair İlçemiz Etik Komisyonundan Onay Alınmasını talep etmiş olup; Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Gereğini arz ederim.

M.Salih ESKİN
İlçe Milli Eğitim Müdürü

T.C. PATNOS KAYMAKAMLIĞI Genel Evrak Şefliği		
Belgenin	Kayıt Sayısı	3926
	Kayıt Tarihi	09/11/15
	Kayıt Saati	16:17
HAVALE EDİLECEK YER		
İlçe Yazı İşleri Müdü		
Kaymakam		

İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ
Yeni Mahalle Emniyet Sok.4500
PATNOS/AĞRI
Tlf: 0472 616 1010 Fax: 0472 616 1124
E-posta : patnos04@meb.gov.tr
İrtibat: Yusuf TANTAŞ

Ek 2: Anket Çalışmasına Dair Kaymakamlık Oluru

T.C.
PATNOS KAYMAKAMLIĞI
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 57508441-020/ 5388 14.10.2015
Konu: Onay Verilmesi.

KAYMAKAMLIK MAKAMINA

İlçemiz Öğretmenevi Müdür yardımcısı Mehmet ÖZKAYA'nın İlçemizde bulunan Ortaöğretim kurumlarında Eğitim gören öğrencilerin Aşiretçilik anlayışlarının Sosyolojik açıdan incelenmesi ile ilgili anket yapmak istediği ile ilgili yazısı yazımız ekinde sunulmuş olup Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

M.Salih ESKİN
İlçe Milli Eğitim Müdürü

OLUR
14/10/2015

Engin YALÇIN
Kaymakam

İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ
Yeni Mahalle Emniyet Sok.4500
PATNOS/AĞRI
Tlf: 0472 616 1010 Fax: 0472 616 1124
E-posta : patnos04@meb.gov.tr
İrtibat: Y.TANTAŞ

Ek 3: Etik Komisyon Kararı

T.C.
PATNOS KAYMAKAMLIĞI
Etik Komisyonu

ETİK KOMİSYONU TOPLANTI KARARI

Karar No : 2015/02
Karar Tarihi : 09/11/2015

Patnos Kaymakamlığı Etik Komisyonu, Kaymakam Engin YALÇIN Başkanlığında; İlçe Yazı İşleri Müdür Vekili Sıraç DOĞAN, İlçe Milli Eğitim Müdürü M. Salih ESKİN ve İlçe Malmüdürü Vekili Cihan BAYBAS'ın iştirakiyle 09/11/2015 tarihinde saat 10:00'da Kaymakamlık Makam Odasında toplanarak, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğümüzün 09/11/2015 tarih ve 57508441-020/6020 sayılı yazısında belirttiği, Patnos Öğretmenevi ve Akşam Sanat Okulu Müdür Yardımcısı Mehmet ÖZKAYA'nın "Ortaöğretim Okullarında Eğitim Gören Öğrencilerin Aşiretçilik Anlayışlarının Sosyolojik Açından İncelenmesi" isimli tez araştırmasına dair aşağıdaki karar alınmıştır.

1- Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tezli yüksek lisans yapan Mehmet ÖZKAYA'nın, "Ortaöğretim Okullarında Eğitim Gören Öğrencilerin Aşiretçilik Anlayışlarının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi. (Ağrı İli Patnos İlçesi Örneği)" isimli araştırmasını yapmasında herhangi bir sakıncanın olmadığına;

Oy birliği ile karar verilmiştir.

Engin YALÇIN
Kaymakam
Komisyon Başkanı

Sıraç DOĞAN
İlçe Yazı İşleri Müdür V.
Üye

M. Salih ESKİN
İlçe Milli Eğitim Müdürü
Üye

Cihan BAYBAS
İlçe Malmüdürü V.
Üye

Ek 4: Hazırlanan Taslak " Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği"

AŞİRETÇİLİK ANLAYIŞINA DAİR TUTUM ÖLÇEĞİ

AÇIKLAMA:
Sevgili öğrenciler aşağıda aşiretçilik anlayışına dair cümleler yazılmıştır. Her cümleyi dikkatlice okuyunuz. Yazılan cümlelere ne kadar katıldığınızı belirtmeniz için, cümlelerin karşısında bulunan ilgili yeri işaretleyiniz. Cevap seçenekleri arasında doğru ya da yanlış cevap yoktur. Anket sonuçları sadece araştırma amaçlı kullanılacaktır. Cevaplarınız saklı tutulacaktır. Zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Aşağıda 37 Ana Maddeden Oluşan Demografik Sorular Yer Almaktadır. Durumunuza uygun olanı optik forma işaretleyiniz.

1- Yaşınız		2- Cinsiyetiniz		3- Sınıfınız		4- Kardeş Sayınız		5- İkâmet Yeriniz		6-Bir Önceki Döneme Ait Başarısız Olunan Ders Sayısı	
A 14 Yaş	( )	A Kız	( )	A 9.Sınıf	( )	A Hiç Kardeşim Yok	( )	A Köy	( )	A Yok	( )
B 15 Yaş	( )	B Erkek	( )	B 10. Sınıf	( )	B 1 Kardeş	( )	B İlçe	( )	B 1-2 Ders	( )
C 16 Yaş	( )			C 11. Sınıf	( )	C 2 Kardeş	( )			C 3-4 Ders	( )
D 17 yaş	( )			D 12. Sınıf	( )	D 3 Kardeş	( )			D 5-6 Ders	( )
E 18 ve üstü yaş	( )					E 4 ve üzeri Kardeş	( )			E 6 Üzeri D.	( )

7- Ailenizin Aylık Gelir Durumu		8-Bir Önceki Döneme Ait Devamsız Gün Sayınız		9-Babanızın Eğitim Durumu		10-Annenizin Eğitim Durumu	
A 0-1500 TL.	( )	A 1-5 Gün	( )	A Okuma- Yazma Yok	( )	A Okuma- Yazma Yok	( )
B 1501-3000 TL.	( )	B 6-10 Gün	( )	B Okur-Yazar	( )	B Okur-Yazar	( )
C 3000 ve Üzeri	( )	C 10 Gün ve Üzeri	( )	C İlkokul/Ortaokul	( )	C İlkokul/Ortaokul	( )
				D Lise	( )	D Lise	( )
				E Yüksek Okul-Fakülte	( )	E Yüksek Okul-Fakülte	( )

11-Annenizin Mesleği		12- Babanızın Mesleği	
A Ev Hanımı	( )	A Memur	( )
B Memur	( )	B İşçi	( )
C İşçi	( )	C Çiftçi	( )
D Çiftçi	( )	D Esnaf	( )
E Diğer	( )	E Diğer	( )

13- Kaç Yıldır Patnos'tasınız ?	
A 1-2 Yıldır	( )
B 3-6 Yıldır	( )
C 7-9 Yıldır	( )
D 10-12 Yıldır	( )
E 13- … Yıldır	( )

14- Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz ?		
A	**Çekirdek Aile** (Anne,Baba ve Çocuklardan Oluşan Ailedir.)	( )
B	**Geniş Aile** (Anne,Baba,Dede,Nine, Amca gibi diğer bireylerin de olduğu ailedir.)	( )

15- Sizce Patnos'ta yaşayan insanlar arasındaki en önemli bağ aşağıdakilerden hangisidir ?	
A Din	( )
B Dil	( )
C Aşiret	( )
D Örf ve adetler	( )
E İnsanlık	( )

16- Sizce Patnos'taki sosyal alanda başarı elde etmek için aşağıdakilerin hangisinden güçlü olmak lazım ?	
A Eğitim	( )
B Aşiret	( )
C Cemaat	( )
D Ekonomi	( )
E Din	( )

17- Ailenizin Mensubu Olduğu Bir Aşireti Var mı?	
A Evet	( )
B Hayır	( )

Aşağıda aşiretçilik anlayışı ile ilgili yargılar bulunmaktadır. Bunları dikkatlice okumanızı ve "Çok Katılıyorum" "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Hiç Katılmıyorum" seçeneklerinden size uygun olan birini optik formdaki ilgili bölüme işaretleyiniz.

MADDELER

		ÇOK KATILIYORUM	KATILIYORUM	KARARSIZIM	KATILMIYORUM	HİÇ KATILMIYORUM
1	Benim aşiretimden olan yöneticiler ile rahat görüşemiyorum.	A	B	C	D	E
2	Benim aşiretimden olan okul personeli ile daha rahat görüşebiliyorum.	A	B	C	D	E
3	Benim aşiretimden olan öğrenciler ile daha rahat iletişim kurarım.	A	B	C	D	E
4	Öğretmenlerimin sadece benim aşiretimden olan öğrenciler ile iletişim kurmaları beni memnun etmez.	A	B	C	D	E
5	Benim aşiretimden olan arkadaşlarımla aynı sırayı paylaşmak daha çok hoşuma gider.	A	B	C	D	E
6	Teneffüslerde kendi aşiretimden olan arkadaşlar ile bir araya gelmekten hoşlanmam.	A	B	C	D	E
7	Kendi aşiretimden olan arkadaşlarımla aynı kulübü paylaşmak hoşuma gider.	A	B	C	D	E
8	Kendi aşiretimden olan arkadaşlarla düzenlenen pikniklere katılmak beni pek memnun etmez.	A	B	C	D	E
9	Kendi aşiretimden olan arkadaşlarla aynı spor takımında bulunmak beni rahatsız eder.	A	B	C	D	E
10	Yapılan bilgi yarışmalarında kendi aşiretimden olan öğrencilerin kazanması beni gururlandırmaz.	A	B	C	D	E
11	Kendi aşiretimden olan arkadaşlar ile okula gidip-gelmek beni daha güvende hissettirir.	A	B	C	D	E
12	Okuldaki öğrenciler arasındaki tartışma ve anlaşmazlıklarda kendi aşiretimden olanları desteklemek isterim.	A	B	C	D	E

13	Sınıf başkanı olacak kişinin kendi aşiretimden olması beni rahatsız eder.	A	B	C	D	E
14	Okul öğrenci meclis başkanının benim aşiretimden olmasını isterim.	A	B	C	D	E
15	Benim aşiretimden olan arkadaşların daha temiz olduklarına inanırım.	A	B	C	D	E
16	Benim aşiretimden olan arkadaşların öğretmenlere karşı daha saygılı olduklarını düşünmüyorum.	A	B	C	D	E
17	Benim aşiretimden olan arkadaşların idareye karşı daha saygılı olduklarına inanmıyorum.	A	B	C	D	E
18	Benim aşiretimden olan arkadaşlar okul kurallarına uymaya daha isteklidirler.	A	B	C	D	E
19	Benim aşiretimden olan arkadaşların okulda daha düzensiz olduklarına inanırım.	A	B	C	D	E
20	Benim aşiretimden olan öğrencilerin derste başarılı olmaları beni hoşnut etmez.	A	B	C	D	E
21	Benim aşiretimden olan arkadaşların sınıftaki soruları doğru cevaplaması beni sevindirir.	A	B	C	D	E
22	Okul ve sınıf birincilerinin benim aşiretimden olmasını isterim.	A	B	C	D	E
23	Aynı aşiretten olduğum öğrencilerin takdir ve teşekkür alması beni daha çok sevindirir.	A	B	C	D	E
24	Mensubu olduğum aşiretin amaç ve hedefleri bireysel amaç ve hedeflerim haline gelmiştir.	A	B	C	D	E
25	Aidiyet hissettiğim aşiretimin amaç ve ideallerine kendimi adanmış hissetmiyorum.	A	B	C	D	E
26	Aidiyet hissettiğim aşiretimin çıkarları her zaman bireysel çıkarlarımın önündedir.	A	B	C	D	E
27	Aidiyet hissettiğim aşiretimin amaç ve hedefleri her zaman bireysel amaç ve hedeflerimden önce gelir.	A	B	C	D	E
28	Aidiyet hissettiğim aşirette yaşanan başarısızlıkta kendimi sorumlu hissetmem.	A	B	C	D	E
29	Bu aşirete mensup olmak (aidiyet hissetmek) benim için bir yaşam şeklidir.	A	B	C	D	E
30	Çoğu zaman, mensubu olduğum aşiretin alacağı kararlarla ilgili toplantılara katılmak istemem.	A	B	C	D	E
31	Mensubu olduğum aşiretin başarısına yardımcı olabilmek için benden normal olarak beklenenin üzerinde çaba sarf etme arzusundayım.	A	B	C	D	E
32	Aidiyet hissettiğim aşiretimin faaliyetlerinde bulunabilmek için her türlü görevi kabul etmem.	A	B	C	D	E
33	Yaşayacağım kişisel problemler mensubu olduğum aşirete karşı olan aidiyet duygumu azaltır.	A	B	C	D	E
34	Aşiretimin geleceğini gerçekten önemsiyorum.	A	B	C	D	E
35	Bireysel değerlerimi aidiyet hissettiğim aşiretimin değerlerinden uzak görüyorum.	A	B	C	D	E
36	Çevreme, bu aşiretin bir bireyi olduğumu gururla söyleyebilirim.	A	B	C	D	E
37	Bana göre, mensubu olduğum aşiretim çevremdeki aşiretlerin en iyisi değildir.	A	B	C	D	E

Teşekkür ederim.
Mehmet ÖZKAYA

Ek 5: "Aşiretçilik Anlayışına Dair Tutum Ölçeği" nin Son Hali

AŞİRETÇİLİK ANLAYIŞINA DAİR TUTUM ÖLÇEĞİ

AÇIKLAMA:
Sevgili öğrenciler aşağıda aşiretçilik anlayışına dair cümleler yazılmıştır. Her cümleyi dikkatlice okuyunuz. Yazılan cümlelere ne kadar katıldığınızı belirtmeniz için, cümlelerin karşısında bulunan ilgili yeri işaretleyiniz. Cevap seçenekleri arasında doğru ya da yanlış cevap yoktur. Anket sonuçları sadece araştırma amaçlı kullanılacaktır. Cevaplarınız saklı tutulacaktır. Zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Aşağıda 37 Ana Maddeden Oluşan Demografik Sorular Yer Almaktadır. Durumunuza uygun olanı optik forma işaretleyiniz.

1- Yaşınız			2- Cinsiyetiniz			3- Sınıfınız			4- Kardeş Sayınız			5- İkâmet Yeriniz			6-Bir Önceki Döneme Ait Başarısız Olunan Ders Sayısı		
A	14 Yaş	( )	A	Kız	( )	A	9.Sınıf	( )	A	Hiç Kardeşim Yok	( )	A	Köy	( )	A	Yok	( )
B	15 Yaş	( )	B	Erkek	( )	B	10. Sınıf	( )	B	1 Kardeş	( )	B	İlçe	( )	B	1-2 Ders	( )
C	16 Yaş	( )				C	11. Sınıf	( )	C	2 Kardeş	( )				C	3-4 Ders	( )
D	17 yaş	( )				D	12. Sınıf	( )	D	3 Kardeş	( )				D	5-6 Ders	( )
E	18 ve üstü yaş	( )							E	4 ve üzeri Kardeş	( )				E	6 Üzeri D.	( )

7- Ailenizin Aylık Gelir Durumu		
A	0-1500 TL.	( )
B	1501-3000 TL.	( )
C	3000 ve Üzeri	( )

8-Bir Önceki Döneme Ait Devamsız Gün Sayınız		
A	1-5 Gün	( )
B	6-10 Gün	( )
C	10 Gün ve Üzeri	( )

9-Babanızın Eğitim Durumu		
A	Okuma- Yazma Yok	( )
B	Okur-Yazar	( )
C	İlkokul/Ortaokul	( )
D	Lise	( )
E	Yüksek Okul-Fakülte	( )

10-Annenizin Eğitim Durumu		
A	Okuma- Yazma Yok	( )
B	Okur-Yazar	( )
C	İlkokul/Ortaokul	( )
D	Lise	( )
E	Yüksek Okul-Fakülte	( )

11-Annenizin Mesleği		
A	Ev Hanımı	( )
B	Memur	( )
C	İşçi	( )
D	Çiftçi	( )
E	Diğer	( )

12- Babanızın Mesleği		
A	Memur	( )
B	İşçi	( )
C	Çiftçi	( )
D	Esnaf	( )
E	Diğer	( )

13- Kaç Yıldır Patnos'tasınız ?		
A	1-2 Yıldır	( )
B	3-6 Yıldır	( )
C	7-9 Yıldır	( )
D	10-12 Yıldır	( )
E	13- … Yıldır	( )

14- Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz ?		
A	**Çekirdek Aile** (Anne,Baba ve Çocuklardan Oluşan Ailedir.)	( )
B	**Geniş Aile** (Anne,Baba,Dede,Nine, Amca gibi diğer bireylerin de olduğu ailedir.)	( )

15- Sizce Patnos'ta yaşayan insanlar arasındaki en önemli bağ aşağıdakilerden hangisidir ?		
A	Din	( )
B	Dil	( )
C	Aşiret	( )
D	Örf ve adetler	( )
E	İnsanlık	( )

16- Sizce Patnos'taki sosyal alanda başarı elde etmek için aşağıdakilerin hangisinden güçlü olmak lazım ?		
A	Eğitim	( )
B	Aşiret	( )
C	Cemaat	( )
D	Ekonomi	( )
E	Din	( )

17- Ailenizin Mensubu Olduğu Bir Aşireti Var mı?		
A	Evet	( )
B	Hayır	( )

Aşağıda aşiretçilik anlayışı ile ilgili yargılar bulunmaktadır. Bunları dikkatlice okumanızı ve "Çok Katılıyorum" "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Hiç Katılmıyorum" seçeneklerinden size uygun olan birini optik formdaki ilgili bölüme işaretleyiniz.

MADDELER

		ÇOK KATILIYORUM	KATILIYORUM	KARARSIZIM	KATILMIYORUM	HİÇ KATILMIYORUM
1	Benim aşiretimden olan öğrenciler ile daha rahat iletişim kurarım.	A	B	C	D	E
2	Benim aşiretimden olan arkadaşlarımla aynı sırayı paylaşmak daha çok hoşuma gider.	A	B	C	D	E
3	Teneffüslerde kendi aşiretimden olan arkadaşlar ile bir araya gelmekten hoşlanmam.	A	B	C	D	E
4	Kendi aşiretimden olan arkadaşlarımla aynı kulübü paylaşmak hoşuma gider.	A	B	C	D	E
5	Kendi aşiretimden olan arkadaşlarla aynı spor takımında bulunmak beni rahatsız eder.	A	B	C	D	E
6	Kendi aşiretimden olan arkadaşlar ile okula gidip-gelmek beni daha güvende hissettirir.	A	B	C	D	E
7	Okuldaki öğrenciler arasındaki tartışma ve anlaşmazlıklarda kendi aşiretimden olanları desteklemek isterim.	A	B	C	D	E
8	Sınıf başkanı olacak kişinin kendi aşiretimden olması beni rahatsız eder.	A	B	C	D	E
9	Benim aşiretimden olan arkadaşların öğretmenlere karşı daha saygılı olduklarını düşünmüyorum.	A	B	C	D	E
10	Benim aşiretimden olan arkadaşların idareye karşı daha saygılı olduklarına inanmıyorum.	A	B	C	D	E
11	Benim aşiretimden olan arkadaşların sınıftaki soruları doğru cevaplaması beni sevindirir.	A	B	C	D	E
12	Okul ve sınıf birincilerinin benim aşiretimden olmasını isterim.	A	B	C	D	E
13	Aynı aşiretten olduğum öğrencilerin takdir ve teşekkür alması beni daha çok sevindirir.	A	B	C	D	E
14	Mensubu olduğum aşiretin amaç ve hedefleri bireysel amaç ve hedeflerim haline gelmiştir.	A	B	C	D	E
15	Aidiyet hissettiğim aşiretimin çıkarları her zaman bireysel çıkarlarımın önündedir.	A	B	C	D	E
16	Aidiyet hissettiğim aşiretimin amaç ve hedefleri her zaman bireysel amaç ve hedeflerimden önce gelir.	A	B	C	D	E
17	Aidiyet hissettiğim aşirette yaşanan başarısızlıkta kendimi sorumlu hissetmem.	A	B	C	D	E
18	Çoğu zaman, mensubu olduğum aşiretin alacağı kararlarla ilgili toplantılara katılmak istemem.	A	B	C	D	E
19	Aidiyet hissettiğim aşiretimin faaliyetlerinde bulunabilmek için her türlü görevi kabul etmem.	A	B	C	D	E
20	Aşiretimin geleceğini gerçekten önemsiyorum.	A	B	C	D	E
21	Çevreme, bu aşiretin bir bireyi olduğumu gururla söyleyebilirim.	A	B	C	D	E

Teşekkür ederim.
Mehmet ÖZKAYA

Ek 6: "Ok-Dini Tutum Ölçeği" nin Son Hali

DİNİ TUTUM ÖLÇEĞİ

AÇIKLAMA:
Sevgili öğrenciler aşağıda dini tutumla ilgili bazı cümleler yazılmıştır. Her cümleyi dikkatlice okuyunuz. Yazılan cümlelere ne kadar katıldığınızı belirtmeniz için, cümlelerin karşısında bulunan ilgili yeri işaretleyiniz. Cevap seçenekleri arasında doğru ya da yanlış cevap yoktur. Anket sonuçları sadece araştırma amaçlı kullanılacaktır. Cevaplarınız saklı tutulacaktır. Zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Aşağıda 14 Ana Maddeden Oluşan Demografik Sorular Yer Almaktadır. Durumunuza uygun olanı (x) şeklinde işaretleyiniz.

1- Yaşınız			2- Cinsiyetiniz			3- Sınıfınız			4- Kardeş Sayınız			5- İkâmet Yeriniz			6-Bir Önceki Döneme Ait Başarısız Olunan Ders Sayısı		
A	14 Yaş	( )	A	Kız	( )	A	9.Sınıf	( )	A	Hiç Kardeşim Yok	( )	A	Köy	( )	A	Yok	( )
B	15 Yaş	( )	B	Erkek	( )	B	10. Sınıf	( )	B	1 Kardeş	( )	B	İlçe	( )	B	1-2 Ders	( )
C	16 Yaş	( )				C	11. Sınıf	( )	C	2 Kardeş	( )				C	3-4 Ders	( )
D	17 yaş	( )				D	12. Sınıf	( )	D	3 Kardeş	( )				D	5-6 Ders	( )
E	18 ve üstü yaş	( )							E	4 ve üzeri Kardeş	( )				E	6 Üzeri D.	( )

7- Ailenizin Aylık Gelir Durumu		
A	0-1500 TL.	( )
B	2000-3000 TL.	( )
C	3000 ve Üzeri	( )

8-Bir Önceki Döneme Ait Devamsız Gün Sayınız		
A	1-5 Gün	( )
B	6-10 Gün	( )
C	10 Gün ve Üzeri	( )

9-Babanızın Eğitim Durumu		
A	Okuma- Yazma Yok	( )
B	Okur-Yazar	( )
C	İlkokul/Ortaokul	( )
D	Lise	( )
E	Yüksek Okul-Fakülte	( )

10-Annenizin Eğitim Durumu		
A	Okuma- Yazma Yok	( )
B	Okur-Yazar	( )
C	İlkokul/Ortaokul	( )
D	Lise	( )
E	Yüksek Okul-Fakülte	( )

11-Annenizin Mesleği		
A	Ev Hanımı	( )
B	Memur	( )
C	İşçi	( )
D	Çiftçi	( )
E	Diğer	( )

12- Babanızın Mesleği		
A	Memur	( )
B	İşçi	( )
C	Çiftçi	( )
D	Esnaf	( )
E	Diğer	( )

13- Kaç Yıldır Patnos'tasınız ?		
A	1-2 Yıldır	( )
B	3-6 Yıldır	( )
C	7-9 Yıldır	( )
D	10-12 Yıldır	( )
E	13- … Yıldır	( )

14- Nasıl Bir Aile Yapısına Sahipsiniz ?		
A	**Çekirdek Aile** (Anne,Baba ve Çocuklardan Oluşan Ailedir.)	( )
B	**Geniş Aile** (Anne,Baba,Dede,Nine, Amca gibi diğer bireylerin de olduğu ailedir.)	( )

Aşağıda dini tutumlar ile ilgi yargılar bulunmaktadır. Bunları dikkatlice okumanızı ve "Çok Katılıyorum" "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum", "Hiç Katılmıyorum", seçeneklerinden size uygun olan birini x şeklinde işaretleyerek sorularla birlikte size verilen optik formdaki ilgili yere kodlamanızı rica ederiz.

MADDELER

		ÇOK KATILIYORUM	KATILIYORUM	KARARSIZIM	KATILMIYORUM	HİÇ KATILMIYORUM
1	Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım	A	B	C	D	E
2	Dini etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım	A	B	C	D	E
3	Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.	A	B	C	D	E
4	Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.	A	B	C	D	E
5	Dini inancın gerekli olmadığını düşünüyorum	A	B	C	D	E
6	Dinin toplumların geri kalmasına neden olduğunu düşünüyorum	A	B	C	D	E
7	İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım	A	B	C	D	E
8	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	A	B	C	D	E

Teşekkür ederim.
Mehmet ÖZKAYA